

For Hellas frihet og Tysklands framtid.

Tysk filhellenisme på 1820-tallet

mellom nasjonalisme og internasjonalisme.

Gerd Karl – Friedrich Spethmann

Institutt for arkeologi, konservering og historie, IAKH

**Universitetet i Oslo
Vår 2008**

Forord

Å ha kommet så langt at jeg kan presentere masteroppgaven må jeg takke flere for. Her vil jeg nevne veilederen Odd-Arvid Storsveen, som ikke alltid hadde det lett med min norsk.

Korrekturleseren, kona mi, brukte mye tid til å forklare noe av det norske språk som gjorde det mulig at masteroppgaven ble ferdig. De som hjalp meg underveis med kritikk og redigering var flere, slik at jeg vil også takke dem. Til slutt vil jeg takke den norske staten. Litt uvanlig men jeg vil takke den fordi uten pengestøtte derfra var det ikke mulig å gjennomføre studiene.

Forord	2
Innholdsfortegnelse	3
1. Del. Innledning	5
Problemstillinger	8
Bruk av begreper	8
Nasjonalisme	8
Internasjonalisme	9
Filhellenisme	10
Begrepet borgerskap, definisjon av samfunnslaget	10
Teoretiske tilnæringer	12
Avgrensninger	15
Periodisering	15
Kilder og kildematerialet	16
2. Del. Filhellenisme i 1821 frem til 1827. Solidariteten med grekerne	
kom nedifra	18
Hvem var filhellenerne?	18
Filhellerne, det tyske borgerskapet og pressen	21
Og alle vil være med: Hvordan ble filhellenismen en folkebevegelse?	25
Det tyske borgerskapets kjennetegn – nyhumanismen?	27
Det tyske borgerskapets mål – en nasjonalstat?	29
3. Del. En politisk bevegelse organiserte seg	
Fra ord til gjerning, filhellenernes aktiviteter fra slutten av 1821 til 1823	35
Den tyske legionen ble virkelighet	38
Det tyske legionens skjebne	38
Hjemvendte i den antifilhellenistiske pressen.....	40

4. Del. Den ideologiske kampen mellom filhellenerne og reaksjonen

fra 1821 til 1827	43
- Det religiøse argumentet	43
- Det sivilisatoriske argumentet	46
- Det takknemlighetsargumentet	47
Filhellenernes angrep på legitimitetsprinsippet	48
- Folkesuverenitet, og menneskerettigheter spredd gjennom filhellenistiske aktiviteter	51
- Borgerlig ideologi og filhellenisme, to sider av en medalje?	52

5. Del. Stormaktene bestemte Hellas skjebne

1823 – 1825, de tyske filhellenerne i nedgang og Østerrikes vei inn i isolasjonen i det orientalske spørsmålet.....	53
London Greek Comittee og Storbritannias brudd med den antigreske kursen	55
Storbritannia løsner seg fra den Hellige Allianse	56
Frankrikes filhellenerne melde seg til orde	59
Den greske byen Missolong fall og konsekvensene for den tyske filhellenistiske bevegelsen	61
Russland beskytter av alle ortodokse kristne eller en stormakt med trang sørover?	66
Slaget ved Navarino og filhellenismens slutt som bevegelse	67
Filhellener og tysknasjonalist Ernst Moritz Arndt	68
Og kanskje Hellas blir fri	77

6. Del. Konklusjon

80

7. Del. Litteraturliste

87

Innledning

Det er den politiske filhellenismen som blir behandlet i denne oppgaven. Det er altså de personer som var kjent under betegnelsen Hellas venner – Griechenfreunde – som aktivt støttet frihetskampen av grekerne. Målet er ikke å forklare den allmenne filhellenismen, som allerede hadde vart i mer enn 2500 år, men å beskrive som denne bestemte solidaritetsbevegelsen, som varte i om lag 7 år. Jeg skal skrive om denne bevegelsen, inklusive noen år før og etter denne tiden de hadde eksistert.

At de tyske filhellenerne hadde røtter i den filhellenismen, som hadde en mer allmenn karakter og nøyde seg med en beundring av gresk kunst kultur og den historiske delen som fikk navne antikken, er vanskelig å bestride.

Professor Traugott Wilhelm Krug, fra Leipzig, skrev et program til påskefesten 1821. Det fikk navnet, "Hellas Gjenfødelse" (tysk: Griechenlands Wiedergeburt).¹ Betegnelsen var i seg selv noe som et program. Krug oppfordret til humanitær og materiell støtte for Hellas befolkning og for deres frihetskjemper.

På den 5.mars 1821 hadde Fyrst Ypsilanti med sin hær, kalt den Hellige Flokken, gått over grenseelven Prut i Moldov. Nesten alle deltakere var greske og i tjeneste hos den tsaristiske hæren. Grekerne hadde skaffet seg denne armeen i hemmelighet under ledelsen av organisasjonen Philiki Hetairea.² Ypsilanti og andre grekere hadde store forhåpninger om at tsaren skulle komme for å hjelpe dem på grunn av den religiøse fellesnevner, den kristne ortodoksi.³

Forholdene var kjent av Krug.⁴ Han hadde mange kontakter med sine greske studenter på Universitet i Leipzig, men også til mange andre greske. Derfor var han så rask ute da det for de fleste, inkludert statsmenn, ikke var helt klar over hva som foregikk i Moldov. Andre sympatisører av opprøret i Sørøsteuropa hadde de samme gode informasjoner men nølte å komme ut med støtteerklæringer. Professor Thiersch i München, Tzschirner i Leipzig og mange andre, kom senere på banen, men i omfang, form og innhold ble dette noe helt nytt i en rekke områdene til Det Tyske Forbundet. Her valgte en gruppe av mennesker å bestemme seg for å støtte en kamp som var uønsket og forhatt av fyrstene, monarker og den største delen av adelen.

¹ Wilhelm Traugott Krug, *Griechenlands Wiedergeburt*, 25 Seiten, (Leipzig: Brockhaus, 1821).

² *Beilage zur Allgemeinen Zeitung* Nro.90, 2.Juni 1821, 357.

³ Barbara Jelavich, *Russia's Balkan Entanglement, 1806-1914*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 49-50.

⁴ Christopher Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation, Philhellenismus und Frühliberalismus in Südwestdeutschland*, (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990), 30.

De utfordret elementære prinsipper av det restaurative Europa. Metternich ville heller ofre de greske frihetskjemper enn å godta, at noen skulle få legitimere et opprør som den greske.

Solidaritetsbevegelsen, som de tyske filhellenerne tilhørte, var spredt nesten over hele Europa og fikk også sine tilhengere i Nordamerika. Det peker i retningen av at denne bevegelse var internasjonal. Å spre grekernes sak i den voksende offentligheten i verden var viktig, og sannsynligvis det fremste bidraget til filhellenistene.

En nærmere betraktning av den tyske delen av denne bevegelsen viser påfallende hvor nær eksponentene er tilknyttet dem som var tilhengere av en konstitusjonell eller republikansk forfatning i en enhetlig tysk nasjonalstat. Ikke enhver filhellener hadde dette ståstedet, og det er viktig å ta i betraktning at noen forandret sine politiske holdninger, i løpet av 1820-tallet. Men det var en gjennomgående innstilling å være for enhet og frihet i Tyskland. Christopher Hauser, en filhellenismeforsker, betegner Hellas venner som det tyske borgerskapets første, politiske immanente organisasjon.⁵

Heinrich August Winkler, historieprofessor og forfatter, skriver i sin bok *Der lange Weg nach Westen* om Tysklands forskjellige fall og vekst gjennom det 19. århundre og 20. århundre. Filhellenismen spiller ingen større rolle i hans analyse, men han plasserer den inn i liberalismen og gir en kort forklaring om dens forhold til nasjonalisme og internasjonalisme.

” Der frühe deutsche Liberalismus war national und übernational in einem.[.....] Als sich zu Beginn der 1820er Jahre die Griechen gegen die türkische Herrschaft aufzulehnen begannen, fanden sie bei den Liberalen in West- und Mitteleuropa begeisterte und aktive Unterstützung”.⁶

Dette er to kjerneutsagn om filhellenismen. Winkler går ikke dypere inn i temaet i denne boken, men beskriver forholdet slik at man kunne tro det ikke eksisterte et motsetningsforhold mellom det nasjonale, og det overnasjonale eksisterer ikke. Det samme kan man si om Wolfgang Siemann⁷ som beskriver filhellenismen slik:

Als Brennpunkt fortdauernder Nationalisierung, und dies gar als eine internationale Erscheinung, verdient der Philhellenismus allerdings viel Beachtung, hielt er doch das Kommunikationsnetz,

⁵ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 127.

⁶ Heinrich August Winkler, *Der lange Weg nach Westen, Deutsche Geschichte 1806- 1933*, (Bonn: bpb: Bundeszentrale für politische Bildung, 2002), 76.

⁷ Wolfgang Siemann, tysk Historiker, har som fagfelt nyere tyske historie som inkluderer Det Tyske Forbundet mellom 1815 –1866.

das zugleich in Deutschland den nationalen Horizont umspannte, über die Zeit der Repression hin aufrecht.⁸

Også hos Siemann er den politiske filhellenismen redusert, slik at omfanget ikke er full beskrevet. I tillegg kommer differensieringen i de forskjellige grupperinger og fraksjoner innenfor den filhellenistiske bevegelsen. Et mer fullstendig bilde hadde antakeligvis ikke plass i dens verker. Da blir påstandene lite tilfredsstillende. Nasjonalisme og internasjonalisme settes opp dikotomisk, uten nærmere diskusjon. Grunnholdningen internasjonalistisk ble i en tid sett på som ikke nasjonalistisk.

To spørsmålene vil stå sentralt i oppgaven:

1. Var det tyske borgerskapets politiske handlinger samtidig nasjonalistisk og internasjonalistisk på 1820-tallet?

2. og i denne konteksten, hvordan var det tyske borgerskapets oppfatning av Hellas frihetskamp og hvordan burde Tyskland formes?

En teori som kan svare på hva nasjonalisme egentlig er og det på en tilfredsstillende og entydig måte vise seg som ganske umulig. Forskere fra forskjellige fag henviser til mangfoldighet og motsetningsfulle bruk av nasjonalisme.⁹ Noen fellesnevnerer for nasjonalisme kan imidlertid danne utgangspunkt for vitenskapelige undersøkelser av den tyske konteksten, blant annet forsøket på å skaffe et hvert folk en nasjonalstat. Siden jeg vil forklare og forstå filhellenismen i Tyskland på 1820-tallet, må jeg i denne sammenheng også gå inn på denne tysknasjonale utviklingen, og da er det nødvendig å se utenfor tiden 1821-1827. Jeg går nærmere inn på dette i avsnittet avgrensninger.

Det vesentlige i min oppgave er den ideologiske kampen mellom reaksjonen og den borgerlig, liberale bevegelsen i tiden jeg beskriver. Legitimitetsprinsippet og det monarkiske prinsippet på den ene side og menneskerett og folkesuverenitetsprinsippet på den andre side er elementære deler av ideologiene. Det ble også oppfattet av aktørene i denne kampen at det oppstod debatt, og at gjennom en oppmykning av de herskende prinsipper stod legitimitetsprinsippet og monarkiske autoritet i fare for å tape. På denne måten beveget seg filhellenerne langt over en vanlig humanitær aksjon.

⁸ Wolfram Siemann, *Vom Staatenbund zum Nationalstaat: Deutschland 1806 – 1871*. (München: Verlag C.H. Beck, 1995), 336.

⁹ For eksempel statsvitenskaper Øyvind Østerud, *Hva er nasjonalisme*, 2. opplag, (Oslo: Universitetsforlaget, 1994) og Ernest Gellner, *Nation and Nationalism*, utgave 2003, (Oxford:Blackwell Publishing Ltd, 2003).

Problemstillinger

Hovedproblemstillingen er: ” Den politiske filhellenismen på 1820-tallet:

Var den en internasjonalistisk innsats eller en videreføring av en nasjonalistisk vei?”

Hvem var hovedbærere av denne bevegelsen? Var borgerskapet den delen som var internasjonalistisk innstilt? Deres overordnet politiske mål var en tysk nasjonalstat med en liberal forfatning. Hadde de mistet fokus da de gikk inn for å støtte grekerne i et så stort omfang, materielt og ideologisk? Aktørene i denne bevegelsen hadde et mangfold representanter. Hva og hvem representerte de? Dermed kommer jeg også til å ta stilling til forskjellige forklaringsmodeller innenfor filhellenismeforskningen, som jeg mener tilbyr delsvaret til komplekset politisk filhellenisme.

Min hypotese er at filhellenismen på 1820-tallet var en internasjonalistisk aktivitet som inkluderte forskjellige nasjonalistiske krefter. Det betyr at jeg i sammenheng med filhellenismen også må finne de forskjellige stedfortredere som representerte internasjonalsismen. Å granske deres motiver vil gjøre det mulig å bekrefte eller avkrefte hypotesen. Motiver kan betraktes som årsaker til handlinger, og da gjelder det å finne standpunkter til prinsipper som har en videre internasjonal eller en trangere nasjonal innstilling til grekernes sak.

Bruk av begreper

Nasjonalisme

Nasjon og folk er begreper som blir brukt av nasjonalister slik at man ikke på en entydig måte kan snakke om faste størrelser innenfor deres tro og verdier. Likevel er de viktigste komponenter hvordan en nasjonalisme definerer forholdet til ”sitt” språk, territorium, identitet.

Filhellene og tysknasjonale Ernst Moritz Arndt ga et svar på hva tyskernes fedreland skulle bli. I hans sang ”Was ist des Deutschen Vaterland?” svarer han selv med ” Das ganze, das ganze Deutschland soll es sein” altså det hele, det Tyskland. Litt mer konkret sier han at Tyskland er der ”Wo die deutsche Zunge klinget”, der hvor den tyske tungen lyder, eller hvert sted hvor det tyske språket var present.¹⁰

¹⁰ Arndt, Ernst Moritz, *Des Deutschen Vaterland*, Spiegel-online.-kultur Projekt Gutenberg-De, 194 – 2007 abc.de Internet-Dienste, http://gutenberg.spiegel.de/?id=5&xid=76&kapitel=102&Hash=63b54f14e1vaterln2#gb_found (oppsøkt 28.02.2008).

Jo mer jeg søker etter nasjonalistenes begrunnelse for sine lands grenser møter jeg denne presisjonen som utsagn. Tar jeg Arndts definisjon som retningstråd for hva nasjonens territorium er, så kan man tolke det med at det aldri kan blir stort nok.

Øystein Sørensen bruker ansatsen at nasjonalistenes mål er en felles nasjonalstat.¹¹ Og det er den viktigste fellesnevner for denne ideologien. Men som Øystein Sørensen sier en felles bevissthet, altså en ide om et nasjonalt fellesskap, går forut for en felles nasjonalstat.¹²

Nasjonalisme blir i denne oppgaven brukt som begrep slik de fleste nasjonalismeforskere bruker det i dag. Det er stort sett nøytralt, og skiller seg fra for eksempel begrepet sjåvinisme som betegner en overdreven nasjonalisme med vekt på den egen nasjonens overlegenhet. Like viktig er da å skille mellom tysknasjonal som omfatter alle som på 1820-tallet kjempet for en tysk nasjonalstat, og tysknasjonalister i senere tid som hadde en entydig holdning som var sjåvinistisk, som det tysknasjonalistiske partiet i Weimar Republikken. De må ikke forveksles, siden de er skilt fra hverandre av tid og prosess. Denne prosessen er kjennetegnet med store forandringer som det tyske borgerskapet gikk gjennom før det ble en ledende del innenfor det tyske keiserriket.

Internasjonalisme

Internasjonalisme var og er til forskjellige tider preget av nokså differerende fellesmålsetninger, interesser og bevisstheter. På 1820-tallet stod den borgerlige, liberale internasjonalisme allerede ganske langt fra universalistiske og kosmopolitiske krav, men den var verken ut av verden eller forsvunnet.

Denne borgerlige, liberale internasjonalisme hadde sitt gjennombrudd med opplysningen og den franske revolusjonen 1789. Menneskerettighetserklæringen var det konkrete produktet av de universalistiske tanker som skulle spres rundt hele verden. Det var denne kosmopolitiske holdningen, inkludert handelsfrihet, som utgjorde datidens internasjonalisme. Borgerskap i alle land kunne stå sammen på dette grunnlag. Mange utenfor Frankrike knyttet seg til den nye revolusjonen med en forståelse av at de var verdensborgere, og prinsippene i denne revolusjonen skulle få den samme betydning verden rund.

Et folks språk, territoriet, eller nasjonal kultur ble utenfor definisjonen av internasjonalisme. Dessuten var en nasjonalstat ikke internasjonalistenes hovedmål. Det målet var raskt knust. Etter

¹¹ Øystein Sørensen, professor i historie og forfatter. Han er Historiker. Han forsker på ideers historie og hans forskningsfelt er liberalisme, nasjonalisme og nasjonalsosialisme.

¹² Øystein Sørensen, *Jakten på det norske, Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet å 1800-tallet*, 1.utgave 1998, 3.opplag (Oslo: Gyldendal, 2001), 13-14.

Napoleons statskupp og motreaksjonen mot hans erobringer oppstod forandringer, også i Tyskland, som ble begynnelsen av nasjonalismens oppkomst.

Filhellenisme

Selve begrepet filhellenisme innebære ikke noe annet enn "Venner av Hellas". Det er bystatenes demokrati, filosofer, arkitektur og kunsten fra antikken man tiltrekkes av. Hellas venner mente at den greske antikken i Hellas var vuggen til europeisk sivilisasjon, og en del satt det bevisst opp mot den romerske sivilisatoriske utviklingen. Filhellenerne på 1820-tallet hadde denne forståelsen og var overbevisst om at Hellas, frigjort fra de "barbariske" tyrkerne kunne innta sin gamle plass på ny.¹³ Det gjennomgående i filhellenistiske publikasjoner var bruk av begrepet Hellas gjenfødelse. Dette var avgjørende for oppfatninger og målsetninger i deres kamp.

At det dannete borgerskapet var særlig mottakelig for denne slags ideer må også tilskrives den nyhumanistiske utdanning som de dannete fikk på høyere utdanningssteder på 1700- og 1800-tallet. Gammelgresk språk skapte tilgang til den antikke greske verden for de dannete. Derfra gikk interessen til alt som stod i sammenheng med det antikke Hellas. På grunn av denne tilnærming oppstod ærbødighet for Hellas. Men også innenfor kunsten ble perfektjonen i greske skulpturer hyllet av tyske dannete. Historien om den greske polisstat var utbredt, og de dannete hadde et dypt forhold til denne historien. På 1820-tallet var det et stort antall i Tyskland som hadde interesse for antikke greske helter og slagene ved Salamis og Thermopylene, kanskje større enn i Hellas. Derfor var begrepet "Philhellene" ikke noe som trengte å forklares til det borgerlige publikum.

Flertallet av nygrekerne, var derimot verken gjennom utdanning, språk eller historiske forestillinger særlig knyttet til det antikke Hellas. Bare hos de få som kunne studere på ett av de europeiske universitetene, oppstod bevissthet som tilknyttet det nye og det gamle Hellas sammen.

Begrepet borgerskap, definisjon av samfunnslaget

Når det gjelder å definere begrepet borgerskapet, for det geografiske området Tyskland, bygger jeg på forskningen om det 19. århundre om definisjonen av det tyske borgerskapet blant flere historikere. Jürgen Kockas analyse av dette samfunnslaget mener jeg er den som virker mest fruktbar. Særlig er jeg interessert i hans tydelige todeling av det tyske borgerskapet i

¹³ Wilhelm Traugott Krug, *Politische und juristische Schriften von D. Wilhelm Traugott Krug, Griechenlands Wiedergeburt*, (Braunschweig: Verlag von Friedrich Vieweg, 1834), 273.

”Wirtschaftsbürgertum” og ”Bildungsbürgertum”.¹⁴ Utgangspunktet for deres samfunnsmessige handlinger og deres interesse i stat, politikk og økonomi er ulikt. Det dannete borgerskapet på 1820-tallet var i sitt antall fremdeles større enn den som Kocka kaller ”Wirtschaftsbürgertum”. Det store antall og en viss nærhet til adelen skapte en politisk overvekt for det dannete borgerskapet i forhold til det økonomiske borgerskapet. I dette samfunnslag hadde den dannete klasse en større andel i utformingen av den borgerlige ideologien og utviklingen nesten helt frem til 1860-tallet. Gradvis vokste deres interesser mer og mer sammen. I løpet av 1800-tallet ble borgerskapet det voksende samfunnslag.

Hvem kan plasseres dette samfunnslaget og hvorfor? Borgerskapet kan bety mange ting. Jürgen Kocka utformet på den ene side en analyse av det tyske borgerskapets sosiale sammensetning og hva slags yrke som kan regnes til borgerskapet, med det forbeholdet at det ikke alltid er entydig.

Når jeg ser på filhellenismen på 1820-tallet og borgerskapets allmenninteresse, finner jeg at mange av deres politiske krav var identiske. Det foreliggende statistiske materialet om borgerskapets sammensetning i de filhellenistiske foreningen og medlemskapets sammensetning er svært påfallende og nyttig for min oppgave.¹⁵ Filhellenismeforskere har med deres arbeid bidratt til å fremheve hvor nær denne spesielle politisk bevegelsen borgerskapet stod. Jeg nevner nedenfor i det detalj disse statistikkene og hvor sammenhengene blir sett.

Den andre side som Kocka nevner, er at formasjonen borgerskapet er en konstellasjon i forandring, og at den forandret seg gradvis i tid og rom.¹⁶ Borgerskapet som eksisterte på 1820-tallet var ikke likt i sin sammensetning med det som deltok i grunnlegging av det tyske riket 1871. Kjernet i borgerskapet er etter Kocka det han kaller ”Wirtschaftsbürgertum”.¹⁷ Det gjelder ikke for 1820-tallet, da industrien og handelen ennå var langt fra å dominere økonomien og andre samfunnsområder.

Det var ”Bildungsbürgertum”, det dannete borgerskapet, som utgjorde flertallet innenfor borgerskapet på 1820-tallet. En absolutt avgrensning av de to grupper innenfor borgerskapet er i midlertidig ikke mulig. At grensene er flytende mellom disse to, blir en del av definisjonen av borgerskapet.

¹⁴ Jürgen Kocka, *Bürgertum im 19. Jahrhundert, Deutschland im europäischen Vergleich; eine Auswahl*, bind1, (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1995), 41-45.

¹⁵ Statistiske materialer tatt fra: Kocka, *Bürgertum im 19. Jahrhundert*, bind 1, Andreas Tischler, *Die philhellenische Bewegung der 1820er Jahre in den preußischen Westprovinzen*, Dr.fil – avhandling, Universität zu Köln, 1981; Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*.

¹⁶ Kocka, *Bürgertum im 19. Jahrhundert*, bind1, 17.

¹⁷ Kocka, *Bürgertum im 19. Jahrhundert*, bind1, 9.

Jürgen Kocka beskriver en fellesnevner som er avgjørende for "Bildungsbürgertum" og det er den nyhumanistiske utdannelse. Filhellenismen og det dannede borgerskapet på 1820-tallet i Tyskland var nært knyttet til hverandre. Ved siden av enkeltpersonene som støttet filhellenismen, var det også nesten et helt samfunnslagsomt støttet grekernes frihetskamp. Det gjør det nødvendig å gjennomgå begrepet borgerskapet nærmere.

Teoretiske tilnærminger

For granskningen av filhellenismen i Tyskland på 1820-tallet operer jeg med de tre tyngdepunkter i min oppgave, filhellenisme, nasjonalisme og internasjonalisme. Jeg tar i bruk forskjellige teorier som kan kaste lys på hele komplekset.

For det første ser jeg på nasjonalismen i Tyskland på denne tiden. Ernest Gellner, Eric Hobsbawm og Benedict Anderson er alle viktige teoretikere som diskuterer nasjonalismens og nasjonalstatenes opprinnelse. Deres konklusjon er at nasjonene til en stor grad er oppfunnet og utformet under prosessen av nasjonalstatsbygging, og for denne oppgaven blir dette ansatsen til å forstå det tyske borgerskapets politiske arbeid på 1820-tallet. Mange fenomener bidrar til å utforme den enkelte nasjonalisme, men har de en fellesegenskap slik Hobsbawm skriver:

" However, like so many national phenomena, this will be or has been an *ex post facto* development."¹⁸

Anderson henviser til at prosessen med å bli en nasjon, preges av å skaffe seg en offentlighet:

"We can summarize the conclusions to be drawn from the argument [...] by saying that the convergence of capitalism and print technology on the fatal diversity of human language created the possibility of a new form of imagined community, which in its basic morphology set the stage for the modern nation."¹⁹

Uansett hvordan man vil eller kan tilordne filhellenisme i Tyskland som et internasjonalistisk eller nasjonalistisk prosjekt, var 1820-tallet en periode da tyskerne begynte sitt nasjonsbyggingsprosjekt.

¹⁸ Eric Hobsbawm, *Nation and Nationalism since 1780*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 71.

¹⁹ Benedict Anderson, *Imagined Communities, Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, (London: Verso, 1992), 46.

Selv om forestillingen om folkesuverenitet fantes, var begrepet nasjonens selvbestemmelsesrett ennå ikke oppfunnet på 1820-tallet. Uten å nevne et slik begrep ble dette en del av filhellenernes rettferdiggjøring av den greske frigjøringskamp, da naturlig med andre ord.

Filhellerne virket på mange måter over grenser på 1820-tallet. Det kalles internasjonisme eller internasjonalt, ²⁰ og er vanskelig å kalle noe annet. Men det gjelder å finne ut mer om det tyske, dannete borgerskapets interesse i denne konflikten; blant annet intensjonene og motivene som lå under denne støtten til grekerne.

For å få et bredt spekter og vise en tilnærming som diskuterer internasjonisme i nåtid og fortid trekker jeg inn Michelin Ishays teori om internasjonisme. Uten at jeg deler de politiske implikasjoner av Ishays teori gir den mer mulighet for å komme nærmere en forklaring av filhellenismen.

Metodisk er de seks punktene som Ottar Dahl skriver i "Historie og teori" kriterier for hvordan ideologier kan analyseres. Jeg vil sammenfatte disse slik:

1. Ideenes innhold, nær tro og verdier.
2. Gruppen som tror på ideene og de som hører til troens presteskap, eller andre former av eksperter som sprer denne slags ideene. Det innebærer at denne ideologien er en typisk, karakteristisk del av denne gruppen.
3. Årsakene, det vil si ideologiens tilhengers økonomiske eller sosiale interesser som sikrer gruppens posisjon.
4. Ideenes funksjon, som skal tjene å støtte opp om gruppenes interesser som er faktiske eller intensjonelle. En videreføring av det er å se på funksjonen av legitimeringen når det gjelder regimer, organisasjoner, programmer.
5. Verdiene, verdispørsmålene i trossystemet.

Det sjette punktet er irrelevant for denne oppgaven, siden den handler om hvordan man skal undersøke totalitære ideologier, og filhellenismen kan ikke betraktes som en totalitær ideologi.²¹ Filhellenismen på 1820-tallet hadde ikke fastlagt hva slags politisk system Hellas skulle få. Men uansett skapte denne samlingen av ideer en bevegelse på 1820-tallet som hadde et styrende element. Derfor er de ovennevnte punkt egnet for problemstillingen jeg har valgt.

Problemstillingen er bestemt av hva filhellerne hadde som ideologi.

Fremstillingen av tema, problemstillingen og konklusjonen tilsier en metode som anvendes i historiske avhandlinger. Kanskje tilsvarer det ikke et materialistisk ståsted å bruke formen

²⁰ Natalie Klein, *L'Humanité, Le Christianisme, et la liberté, Die internationale philhellenische Vereinsbewegung der 1820er Jahre*, (Mainz: Philipp von Zabern, 2000), 245-306.

²¹ Ottar Dahl, *Historie og teori, Artikler 1975- 2001*, (Oslo: Unipub forlag og forfatter, 2004), 88-89.

fortelling for oppgaven. Men jeg har helt bevisst valgt denne formen i oppgavens hoveddel. Historie er etter min oppfatning alltid en fortelling når den kommer til et konkret tema.

For å støtte opp dette standpunktet trekker jeg Ottar Dahls synspunkt som han samler i artikkelen, "Forklaring og fortelling i historievitenskap". Her hans sammendrag:

1. Noe av det mest allmenne og elementære man fra logisk synspunkt kan si om den narrative form er at den i sin hovedstruktur utgjør en konjunksjon, dvs. en og- forbindelse mellom underordnede ledd. Dette skiller den narrative form fra den deduktive, hvor det trekkes logiske slutninger fra de enkelte ledd til andre, fra premisser til konklusjonen. Denne karakteristikk av fortellingens logiske form av logiske slutninger eller argumentasjonssammenhenger, men disse ledd er ikke innbyrdes knyttet sammen på denne måte. Det er særlig viktig og vanlig at enkelte ledd i fortellingen kan ha form av årsaksforklaringer, som vi tideligere har vært inne på.
2. De enkelte ledd i fortellingen er kronologisk ordnet, dvs. at det er et bestemtidsforhold mellom elementene i fortellingen, og i hovedsak med en entydig retning.
3. Fortellingen er tidsavgrenset, og det betyr nærmere bestemt at den har en begynnelse, et forløp og en slutt. Denne avgrensningen er relativ, slik at en fortelling kan inngå som en del av en mer omfattende fortelling.
4. En fortelling må ha et samlende tema, som den handler om, og som gir ytre avgrensning og indre enhet.
5. Fortellingen er strukturert etter visse relevanskriterier i forhold til sitt tema, dvs. kriterier for hva som hører med i fortellingen og hva som hører ikke med, som gir grunnlag for å kritisere fortelling hvor det trekkes inn <<løst og fast>>. Det er denne indre struktur som Hayden White referer til med begrepet <<plot>>, og Ricoeur tilsvarende med <<intrigue>>. Her har kausalforhold en særlig betydning, enten som årsaker til eller virkninger av elementer innenfor temaets ramme.
6. I tillegg til disse definatoriske kjennetegn, som er felles for alle typer fortellinger, må forståes, slik at det også omfatter historiens orientering mot tilstander og forløp i bestemt fortid.²²

Å forstå og å forklare temaet i en fortellende form blir forbeholdt hoveddelen i oppgaven. Fortellingen er ikke nødvendigvis egnet til å konkludere slik jeg gjør til slutt i oppgaven. For å ha minst mulig brudd i fortellingen er det best å holde konklusjonen utenfor fortellingen.

²² Dahl, *Historie og teori*, 82-83.

Avgrensninger

For det første har jeg bevisst unngått en komparativ studie som for eksempel å sammenligne tysk og engelsk filhellenisme. Det valgte jeg fordi omfanget vil sprengte den forhåndgitte ramme på 70-120 sider.

For det andre har jeg valgt tiden 1821 – 1828 som en tidsgrense. Det er tiden hvor filhellenismen hadde karakteristiske trekk av en solidaritetsbevegelse. At tidsgrensen ikke er absolutt, henger sammen med at grekerne selv hadde store forhåpninger om å få sin nasjon frigjort ved diplomatisk vei. Forsøket kan føres tilbake til Ionnis Kapodistrias da han var medarbeider i det russiske utenriksdepartementet.²³ Å framstille sammenhenger mellom dette og frigjøringskampen kan bidra til å skape et tydeligere bilde.

For det tredje er tyske filhellenere det sentrale i oppgaven, og disse og deres forhold til nasjonalisme og internasjonalisme skal forstås og forklares. Problemstillingen krever at jeg unngår å undersøke annen filhellenisme enn den tyske.

For det fjerde avgrensner jeg oppgaven slik. Å undersøke det dannet borgerskapet i Tyskland som samfunnslag i sin helhet er ikke mulig. Selv når det bare gjelder tidsrommet 1821-28.

Periodisering

Periodisering av den politiske filhellenismen er foretatt av flere filhellenismeforskere. De som går inn i oppgaven, handler om hvor intenst og sterk filhellenernes opptreden var. I tillegg kommer fasen før grekernes kamp brøt ut, og fasen etter at den politiske filhellenismen var ute av bildet. I denne oppgaven vil lite bli skrevet om tiden før opprørets utbrudd. Fortellingen er kronologisk, begynner i 1821, og fire faser er tatt med:

1. 1821 – 1823 hvor filhellenenes kamp i Tyskland var en folkebevegelse og klarte å utvikle egne organisasjons former.
2. 1824 – 1826 da det var relativt lite kamp i Tyskland fra filhellenenes side.
3. 1826 – 1828 da solidariteten med grekerne blomstret opp igjen, men med andre forutsetninger og en mer humanitær støtte.
4. 1828 – 1831, den er preget av stormaktenes inngrep da det bare var resten av bevegelsen.

Inndelingen er anvendbar, men forteller egentlig ikke det sentrale om forholdet mellom internasjonalisme og nasjonalisme i den politiske filhellenismen på 1820-tallet. For det første var internasjonalismen i ord og handling hele veien til stede i de tyske filhellenenes kamp. I den ”rolige” fasen 1824 – 1826 ser man internasjonalistisk handling på sitt beste. Nasjonalisme var et

²³ *Encyclopædia Britannica 2003 Deluxe Edition CD-Rom*, s.v. ”Kapodistrias, Ioánnis Antónios, Count”.

bærende element i ideologien til filhellenerne, ikke noe som bare kom og gikk. Periodiseringen forteller bare om det kronologiske forløp.

Kilder og kildematerialet

Temaet filhellenisme på 1820-tallet har vært forbeholdt en liten ekspertgruppe. Befolkningen og store deler av offentligheten i Tyskland og andre land har ”glemt” denne historien. Men det betyr ikke at det er mangel på faglitteratur.

Etter å ha gått gjennom flere årganger av tyske aviser fra 1821-1828 er jeg litt forundret over hvordan noen kunne mene at det tyske borgerskapet i biedermeiertiden var apolitisk og innadvendt. For å skaffe meg best mulig oversikt, har jeg valgt de avisene som i filhellenismeforskningen blir omtalt som mest greskvennlige. Det er Allgemeine Zeitung, Neckar-Zeitung und Mainzer Zeitung, som fikk senere navne Neue Mainzer Zeitung. For å få et helhetlig bilde leste jeg også gjennom flere årganger Wiener Hofzeitung, Preußische Staatszeitung og Österreichischer Beobachter som representerte filhellenernes motpart. Jeg har ikke gått gjennom alle årganger av hver avis, men har trukket frem viktige, slik at sammenhengen er tydelig.

1820-tallet etterlot seg et rikt omfang av kilder. Den ideologiske kampen ble ført offentlig, til tross for sensurens undertrykkende gjerninger. Kildenes kvantitet har vært en utfordring. Valget av hvilke kilder som skulle bidra til oppgaven har ikke alltid vært lett.

Tallrike bøker som ble utgitt av filhellenerne på 1820-tallet. Det er uvant å lese disse på grunn av stilen som hører til en annerledes fortid. Det gjelder slik banale ting som innholdsfortegnelser, sitater og mange andre ting. En bok skulle leses fra begynnelse til slutt, og etter dette mottoet skrev mange forfattere på 1820-tallet.

Kildene har sine tidsspesifikke kjennetegn. Som allerede nevnt var sensuren for filhellenerne et hinder, men hvordan de tross alt kunne gå utenom og bruke et ”slavespråk” er verdt å merke seg. Mellom 1823 og 1825 var sensuren særlig hard, men også da viste borgerskapet, og særlig dets skrivende del, en viss kreativitet for å unngå sensuren. En annen type kilder har vært memoarer, brev og diplomatiske korrespondanse av forskjellige aktører. Filhellener som ble kjent i andre sammenhenger, etterlot seg mange biografier, memoarer. Friedrich List (nasjonaløkonom), von Cotta (forlagssjef), Ernst Moritz Arndt (forfatter og historiker), Gervinius (historieprofessor). Brevveksling mellom fyrst Metternich og hans medarbeider i det østerrikske kabinett bidrar mye til å forstå hvordan filhellenenes motstandere oppfattet dem og krigen i Hellas. Når man for eksempel studerer Metternichs brevveksling med

Gentz, får man et godt inntrykk av hvor mye tiden beveget seg rundt temaet det orientalske spørsmål, og hvordan utviklingen gikk fra overmodighet til nederlag.

Filhellenisme i 1821 frem til 1827. Solidariteten med grekerne kom nedifra.

Hvem var filhellenerne?

I mars 1821 hadde Alexander Ypsilanti og hans menn begynt den greske frihetskampen mot Det Osmanske Riket. Skrittet over elven Prut viste at denne kampen også var ment å tilknytte det nye Hellas til storheten fra det i 1453 smadrede Bysantinske riket. Det var også derfor Ypsilanti og hans hær gikk inn i fyrstedommene Moldova og Valachia, som fremdeles stod under kontroll av Det osmanske Riket. Men før denne ”nyerobringen” ble mulig, trengte grekerne enhver hjelp de kunne få. Alexander Ypsilanti satset på tsar Alexanders hjelp, fordi man på den greske siden trodde på tsarens sympati og hans forpliktelse for den ortodokse kristenhet. Snart skulle de ble skuffet da tsaren inspirert av Metternich på Kongressen i Laibach.²⁴ gjorde det entydig klart at et slik brudd med den Hellige Allianse aldri kom på tale.²⁵ Å støtte revolusjoner og opprør var mot et hvert prinsipp som adelen og de reaksjonære krefter fulgte.

I løpe av sommeren 1821 skulle enda større problemer oppstå. Ikke bare mangelen på våpen, men også det faktum rumenerne ikke viste særlig interesse for sammenslåing med de greske, førte til at denne delen av opprøret var dømt til nederlag. Vladimirescu, som ledet folk som kom senere under nasjonen Romania, trodde at de var bedre tjent med en myk forhandlingslinje. Også rumenerne led imidlertid nederlag.

Til tross for stor motgang kunne imidlertid det greske folk erobre nesten hele Peloponnes, og tapet i Valachia og Moldov i juli 1821 ble dermed utjevnet. Samtidig fikk den greske kampen i økende grad en forankring i den greske befolkningen, og kampområdet ble nå kjernen av det geografiske Hellas. Drømmen om Bysants var død, men ikke drømmen om et fritt Hellas.

Vil man datere begynnelsen til den politiske filhellenismen i Tyskland nærmere, er det best å velge tidspunktet da oppropet ”Griechenlands Wiedergeburt” kom ut. Etter å bli oppfordret av greske studenter i Leipzig skrev professoren Wilhelm Traugott Krug oppropet ”Griechenlands Wiedergeburt”, som et program til påskefesten i april 1821. Han valgte denne veien fordi han mente enhver kristens plikt å hjelpe sine greske brødrene i deres frigjøringskamp. Han

²⁴ Kongressen av Laibach (i dag Ljubljana) var en av flere kongresser som fulgte Wiener kongressen. På kongressene bekreftet de fem stormakter, England, Frakrike, Russland, Østerrike og Preussen, prinsippene av Wiener kongressen og konkrete tiltak som for eksempel innmarsj i Sardinia – Piemont og de to Kongeriket Sicilia på grunn av det republikansk opprøret 1821.

²⁵ Jelavich, *Russia's Balkan Entanglements 1806- 1914*, 53.

konstaterte at ingen vil hjelpe grekerne, siden grekerne ble bannlyst på grunn av at deres innsats ble kalt revolusjon eller opprør. Av den grunn ville mange ikke stå ved siden av dem, mente Krug. Men han forklarte sine lesere at det osmanske herredømme ikke kunne betraktes som en legitim makt, men snarere som usurpatorisk. Dermed var ingen greker forpliktet til å respektere denne fremmede form for herredømme.²⁶

Andre venner av Hellas ventet ikke med å stå frem med offentlig erklæringer til fordel for grekerne. Friedrich Thiersch, professor i München, tok med sitt opprop offentlig stilling for Ypsilantis hær.²⁷ Han var allerede i 1815 med i kretsen, *Musenfreunde*, som var en del av den hemmelige organisasjonen *Philiki Hetairea*.²⁸ Innholdet av oppropene var ganske allmenne, og det trengte noe tid før initiativtakerne gikk over til konkrete tiltak. Med tanken om at oppropene skulle få følge av den ene eller andre regjering i Tyskland, kom Krug og Thiersch i august 1821 ut med et opprop å grunnlegge *Hilfsvereine für die Griechen*. Tyskerne skulle utruste en hær som skulle dra til Hellas og støtte grekerne mot den overmektige fienden.²⁹ Denne militærsket grupperingen fikk navnet "Deutsche Legion", som var liten, men av stor symbolsk betydning. Ingen tysk regjering gikk i midlertidig med på det, og derfor forble dette en privat hjelp. Kort etter augustoppropet ble Krug avhørt av politiet i Leipzig. Også den bayerske regjeringen satte inn en kommentar i *Allgemeine Zeitung* om at enhver privat organisering av militær for å støtte fremmede land, var forbudt.

I løpet av perioden august til desember 1821 fortsatte filhellenerne med å grunnlegge hjelpeforeninger. I enhver by hvor det var, mer eller mindre, tillatt å sette i gang hjelpeforeninger for grekerne, ble det gjort. Fra Leipzig til Köln og fra Hamburg til München blomstret denne bevegelsen, og mange av deltakerne følte seg minnet på tiden under frigjøringskrigen mot Napoleons hær. En nasjonal fellesorganisasjon for Hellas' venner slo feil. Men nettverket mellom dem ble skapt, og det skulle få stor betydning i årene fremover. Mønstret var overalt det samme. På det lokale plan kom viktige og kjente personligheter fra borgerskapet sammen, og sjelden manglet redaktøren fra den lokale pressen. De våget å mobilisere folk mot øvrighetens utenrikspolitikk og ble aktive på et område som aldri før hadde vært folkets sak. At solidariteten gikk så langt at filhellenene ville gå til krig, var for Metternich en uhyrlighet. Det stod ingen stor fyrste, og ingen mektige kirkelige ledere bak disse opprop og hjelpeforeninger i Tyskland.

²⁶ W.T. Krug: *Griechenlands Wiedergeburt*, Leipzig 1821.

²⁷ *Allgemeine Zeitung, Beilage Nr.99*, Augsburg 2. Juni 1821.

²⁸ *Encyclopædia Britannica Deluxe Edition CD-rom*, s.v. "Philikí Etaireía".

²⁹ *Mainzer Zeitung* Nr.97 og Nr.99, 14. og 18. August 1821; *Freiburger Zeitung*, Nr.165, 19. August 1821.

Det dannete borgerskapet viste det evne til å ta opp kampen slik at noe helt nytt kunne oppstå. Fra begynnelse av filhellenernes kamp viste det seg hvor viktig avisredaktørene var. Selv der hvor pressen var kneblet, særlig i Preussen og Østerrike, fikk abonnenter aviser via post fra de områder hvor sensuren inntil 1821, hadde en mindre sterk virkning. *Allgemeine Zeitung* kunne for eksempel også fås med posten i Østerrike. Dette hull skulle likevel snart bli lukket, i det minste for hele Østerrike.

Å lese medlemslistene og andre kilder som filhellenene etterlot seg, blir som å lese ”Hvem er hvem?” i det tyske borgerskapet fra årene 1821-1827.³⁰ Når det gjelder statistisk materiale, foreligger Christoph Hausers og Andreas Tischlers arbeider og flere andre regionale undersøkelser innenfor filhellenismeforskning hvor avdekkes den sosiale sammensetningen til de filhellenistiske foreninger, og hvem som samlet inn penger for grekerne. Det samlede statistiske materiale viser at flertallet i disse foreninger i Tyskland kom fra borgerskapet, og av dem utgjorde det dannete borgerskapet flertallet. Den dannete borger var ryggraden av solidaritetsbevegelsen. Dette skulle forskyve seg litt i løpet av årene 1826/27, hvor humanitære tiltak stod i midtpunktet.³¹ Denne forandringen i den europeiske politikken hvor for eksempel Preussen kunne tillate seg å gi opp sin ”nøytrale” holdning til Hellas, slik at også mange fra adelen ga penger til humanitær hjelp for grekerne. Ofte var mer enn en fjerde del innenfra disse hjelpeforeninger høyutdannet. Ellers finner vi alle deler av borgerskapet representert i den tyske filhellenistiske bevegelsen.

Det var denne borgerlige kjernen som bestemte politikken innenfor den filhellenistiske bevegelsen. Den tyske historikeren Gervinius skrev senere om hvordan han og andre som hørte til dette samfunnslag hadde opplevd denne tiden, hvor sterk sympatien for grekerne var og hvordan mange flere gjerne ville gå med i frigjøringskrigen.

die Sache ist so sehr Angelegenheit der ganzen Erde [...], daß es Schimpf und Schande dem bringe der halbwegs fort kann und thät's nicht.³²

Gervinius forsøkte å få opptak i Freiherr F. L. von Dalbergs organiserte enhet, som skulle bli den tyske legionen. Men han deltok ikke selv i den tyske legionen fordi hans far forbød at han gikk med til Hellas. Det var vanlig på 1820-tallet selv om ”barn” allerede var eldre enn 20 år.³³

³⁰ Hauser: *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 141-148; Andreas Tischler, *Die philhellenische Bewegung der 1820er Jahre in den preußischen Westprovinzen*, 290.

³¹ Klein, *L'Humanité, Le Christianisme, et La Liberté*, 91 – 125.

³² Georg Gottfried Gervinius, *G.G. Gervinius Leben, von ihm selbst*, (Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1898), 75-76.

³³ Ibid.

Filhellerne, det tyske borgerskapet og pressen

Helt avgjørende for filhellerne ble det å skape offentlighet for deres politiske mål. I pressen spredte grekernes sympatisører alt som kunne hjelpe dem. Meldinger fra slagmarken, forandringer i det politiske system som grekerne skapte og mye mer fylte avisene som var greskvennlig. Temaet Hellas var dominerende mellom 1821 og 1827. Ønske om å gi grekernes kamp et offentlig ansikt og å formidle det tyske borgerskapets interesse av enhet og frihet for Tyskland kan ses som et parallelt virkende arbeid. Uten pressen var spredningen av den tidlige nasjonalismen i Tyskland utenkelig. Så kom filhellenene til å spille en dobbelrolle.

Dies gab ihnen nicht nur Gelegenheit, politische Themen grundsätzlicher Art zu erörtern, die auch einen unmittelbaren Bezug zur deutschen (innen-) politischen Situation aufwiesen, sondern bot ihnen auch die willkommene Möglichkeit zur politischen Meinungs- und Bewußtseinsbildung beizutragen.³⁴

Ved siden av de alvorlige politiske artikler fikk leserne ofte grekernes sak presentert i form av ”harmløse” dikt. Lidende under sensur brukte redaktører dette knepet for å unngå alvorlige konsekvenser. For å skape en ”balansert” rapportering gjenga man upartisk et opprop av Krug, og direkte etterpå fikk motparten Dr. Wenck trykket sin stillingtagen³⁵. Alt for å unngå sensurens harde hånd. Dette fungerte. Et videre eksempel er Griechen-Müller. Wilhelm Müller skapte mange folkeviser og til og med tretti dikt om grekernes kamp. Vil man forstå filhellenernes entusiasme, må man ta i betraktning at følelsen for Hellas også gikk veier som av og til lyder fremmed i nåtidens ører. Et dikt som viser en internasjonalistisk holdning, er Müllers ”Hellas und die Welt”.

Hellas und die Welt

Ohne die Freiheit, was wärest du, Hellas?

³⁴ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 235.

³⁵ *Freiburger Zeitung*, Nr.165, 19. August 1821, 945- 947, *Freiburger Zeitung*, 1784 – 1943, *Freiburger Zeitung digital*, årgang 1821 – 1828, <http://az.ub.uni-freiburg.de/show/fz.cgi?pKuerzel=FZ> (06.03.2008).

Ohne dich, Hellas, was wäre die Welt?

Kommt, ihr Völker aller Zonen,
Seht die Brüste,
Die euch säugten
Seht die Augen,
Die euch erleuchteten
Mit dem himmlischen Strahle der Schönheit! –
Sollen sie Barbaren blenden?
Seht die Flamme
Die euch wärmte,
Durch und durch im tiefen Busen,
Daß ihr fühlet,
Wer ihr seid,
Was ihr wollt,
Was ihr sollt,
Eure Menschheit hoher Adel,
Eure Freiheit! –
Sollen Barbaren sie ersticken?
Kommt, ihr Völker aller Zonen!
Kommt und helfet frei sie machen,
Die euch alle frei gemacht!

Ohne die Freiheit, was wärest du, Hellas?

Ohne dich, Hellas, was wäre die Welt?³⁶

I dette diktet utkrystalliserer seg mange av det dannet borgerskapets forestillinger. Det var en idé om det skjønne og hvordan dannelsen skulle fremme menneske til å bli bedre, slik at frihet og fornuft skulle herske hos menneskeheten. Diktet forteller at Hellas var sivilisasjonens vugge, og at den aktuelle greske kamp er det hva menneskeheten skulle ønske seg, nemlig det å frigjøre seg. Diktet er samtidig et programmatisk utsagn for hele den filhellenistiske bevegelsen. Noen vil kanskje mene at det inneholder et allment angrep på asiatiske folk, som ble omtalt som

³⁶ Walter Grab/ Uwe Friesel: *Noch ist Deutschland nicht verloren: Eine historisch-politische Analyse unterdrückter Lyrik von der Französischen Revolution bis zur Reichsgründung*, (München: Carl Hansen, 1970), 96.

barbarer. Dessverre var dette en del av en propaganda, som noen av filhellenerne lot seg forlede av. Men forskjellen mellom europeiske herskere og asiatiske despoter ble på 1820-tallet vurdert slik at man i Europa regjerte med lovlighet, mens det på den asiatiske siden rådet vilkårlighet. Opprop om å bekjempe barbarene skulle reise en kamp av alle folk fra alle soner, fra hele verden. Dermed mente man nødvendigvis hele menneskeheten. Også fyrstene i Tyskland ble av de tyske dikterne ofte beskrevet som barbarer eller som fremmede uhyre. Det forklarer språkbruket i diktet.

Ønsket om tysk enhet og forfatning var forhatt blant adelen. Konstitusjonelle monarkister, republikanere og demokrater fikk alle stempel "demagog" av styresmaktene. På 1820-tallet var det det vanskelig å informere folk konkret. Sensuren var en institusjon som virket over hele Det Tyske Forbundet.

Mainzer Zentraluntersuchungsausschuss, den sentraliserte sensurembete, ble en fast innretning helt til 1848. Gjennom Bundesversammlung, det formelle øverste organ i Det Tyske Forbundet, ble de andre fyrstedømmer mange ganger presset av Østerrike og Preussen til å følge deres reaksjonære undertrykkelse. Motstand fra de mer selvstendige sørtyske fyrster ble ofte knekt på denne måten. "Demagogene" som ble opptatt i sensurembetes register, ble ubarmhjertig forfulgt, til tross for noen enkeltfyrster eller kjente personligheters forbønn.

En som opplevde sensuren og politiets grusomme forfølgelse var filhellenisten Franz Lieber. Hans skjebne er et vitnemål for hvordan myndighetene gikk fram på 1820-tallet. Allerede før Hellas' sak ble aktuell, kom han i overvåkingspolitiets fokus. Som frivillig i 1813/15, bare 15 år gammel, begynte hans aktive innsats for forfatning og enhet i Tyskland. Før han dro til Hellas var han under stadig overvåking av etterretningstjenesten i Preussen. I hans papirer, som ble konfiskert etter fengslingen av Lieber, skrev han i knappe ord hvordan han oppfattet kampene for forfatning og enhet i Tyskland.

"Für Deutschland will der Landwehrmann zu Felde, nicht aber für Preußen, Bayern p.p., das ganze Vaterland will unser werden und mit uns der Verfassung goldne Früchte".³⁷

Bekjennelsen til slike verdier var grunnen til at han ble arrestert. Påtalemyndighetene vred så lenge på ordene som han hadde skrevet i sine private papirer, slik at et ord som "mordfaul" var nok for å fengsle Lieber i mer enn fire måneder. Etter fengselstiden i 1819 kunne Lieber fortsette

³⁷ Winfried Löschburg, *"Den ganzen Tag mordfaul". Krugs Aufrufe zur Unterstützung des griechischen Befreiungskampfes und die Erlebnisse und Schicksale des "Demagogen" und Philhellenen Franz Lieber*, i Konstantinos, Evangelos: *Philhellenische Studien*, Band 3, *Europäischer Philhellenismus: Die europäische philhellenische Presse bis zur 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts*, (Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1994), 125-138.

med sine studier, men ble konstant overvåket. Under dette press forlot han Preussen, og han dro i 1821 til Dresden. Der skriver han i sin dagbok:

In Dresden angekommen. Allgemeine Teilnahme in deutschen Schriften und Gesellschaften für die Griechen.³⁸

I kongeriket Sachsen hadde øvrigheten enda ikke gjennomført et forbudt mot filhellenernes aktiviteter. Franz Lieber tok sjansen og ble med til Hellas. Han opplevde, som de fleste som reiste med i den første bølgen til Hellas, alle de ulemper som man kan tenke seg. Det gikk galt og han vendte tilbake etter bare få måneder på Peloponnes. Han ble skuffet av mange av forholdene, men forble med kritisk forbehold filhellen. Liebers motiver var ikke entydige, men for Lieber og de andre tyske frivillige var de to nasjoners frigjøring en hjertesak.

Sjåvinisme og kolonialistiske tanker kan ikke observeres hos Lieber, i det minste på 1820-tallet. Det må nevnes fordi filhellenismeforsker Natalie Klein påstår at filhellenene i sin allmennhet hadde intensjonen.

Ein koloniales Sendungsbewußtsein, das sich in der Ideologie der Vereinsaufrufe verrät, bestätigt die zuvor vorgenommene Gesamteinordnung des Phänomens der internationalen philhellenischen Vereinsbewegung, die einen Bezug zur Missionsbewegung, zu sozialen Reformen und Auslands- oder Entwicklungshilfen im weiteren Verlauf des 19. Jahrhunderts hergestellt hat.³⁹

Konklusjoner omkring dette skal jeg spare til slutten av oppgaven. Men tar man skjebnen til Franz Lieber for seg og ser på hans personlig solidariske virksomhet med grekerne, kan det ikke forstås som en kolonialistisk kallsbevissthet. Klein argumenterer med den internasjonale filhellenistiske bevegelse, som en sammenfattet helhet. Det gjør det vanskelig å følge Klein, for da blir nokså forskjellige, politiske retninger puttett opp i én sekk, og denne bevegelsens mangfold blir ikke ivaretatt.

Thomas Brendel kritiserer Kleins paradigmatisk utviklingslinje fra filhellenisme til imperialisme og skriver:

Während nämlich im Imperialismus der Zivilisationsanspruch primär über die nationale Herkunft definiert wurde und ungleich offener und aggressiver zu Tage trat, sahen im Gegensatz dazu die

³⁸ Ibid., 130.

³⁹ Klein, *L'Humanité, Le Christianisme, et La Liberté*, 306.

Philhellenen- wie Klein ja ganz richtig betont- noch "keinen Gegensatz zwischen Nationalismus und einem über einzelne Nationen hinausgehenden 'Weltbild'".⁴⁰

Det betyr at imperialismen og den oppkommende nasjonalismen i begynnelsen av 1800-tallet er skilt fra hverandre av flere tiår: Denne slags bevissthet som Klein tilskriver filhellenerne vil ikke bli akseptert av Brendel.

Det er vanskelig å vite noe om enhver filhellenes tanker og motiver. Men det er vanskelig å tillegge liberale, som var de sentrale politiske borgerlige krefter på 1820-tallet, oppfatninger som tilhører perioden etter 1870. En kallsbevissthet som skulle fremme formentlige eller faktiske sivilisatoriske kulturvinninger er ikke det samme som en kolonialistisk kallsbevissthet. Kort og godt var filhellenerne ikke ute etter erobring av andre folks land. Å frigjøre grekerne hadde hos flertallet av filhellenerne på 1820-tallet ikke noe å gjøre med kolonisering av Hellas.

"Og alle vil være med": Hvordan filhellenismen ble en folkebevegelse

I forhold til befolkningstall var de politisk interesserte og aktive tyske veldig få. Tiden med et verdensomspennende nettverk av korrespondenter for mediene som vi kjenner til i dag, var fremdeles i sin barndom. Det høres merkelig ut når man skal forestille seg at en avis som var ledende i den tyske offentlighet, *Allgemeine Zeitung*, bare hadde en oppslagstall på 8000. Og tallet gikk opp i løpet av 1816 til 1827, nemlig med det dobbelte.⁴¹ For å få et helhetlig bilde må man ta opp i seg avstanden mellom folk som kunne lese og leste hverdagslig, og flertallet på 1820-tallet som knapt kunne skrive navnet sitt. Derfor er det enda mer oppsiktsvekkende hvor stort tilløp filhellenernes kamp fikk, takket være de få medier som fikk tak i "vanlig folk".

Når det gjelder deres virkning i folket, skapte filhellenerne med sitt offentlighetsarbeid forutsetningen for å mobilisere mange. Publikasjoner av alle slag muliggjorde å oppfordre til å gi pengegaver, og til og med våpen.⁴² Spindelister og utlagte regnskap i avisene var også noe som inkluderte bredere deler av befolkning i filhellenernes bevegelse, og dette var en bevisst valgt vei ut fra deres demokratiske selvforståelse.

⁴⁰ Thomas Brendel, *Zukunft Europa?: Das Europabild und die Idee der internationalen Solidarität bei den deutschen Liberalen im Vormärz (1815-1848)*, (Bochum: Dieter Winkler Verlag, 2005), 206.

⁴¹ Hans-Martin Kirchner, Joseph Anton v. Pilates, Chefredaktör des "Österreichischen Beobachters" und Korrespondent der Augsburger "Allgemeinen Zeitung" und die Berrichterstattung über den griechischen Aufstand in der Augsburger "Allgemeinen Zeitung" von 1821 bis 1827, i Konstantinos, Evangelos: *Philhellenische Studien, Europäischer Philhellenismus: Die europäische philhellenische Presse in der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts*, (Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1994), 93.

⁴² *Mainzer Zeitung*, Nr 109, 10. September 1822.

Dette åpning av hjelpeforeningene nedenfor skapte den ønskete deltakelsen, slik at innsatsen for grekerne ble en folkelig bevegelse. I de tre sørtyske stater Bayern, Baden og Württemberg ga omtrent 260000 personer penger for grekerne og de frivillige kjemperne. Gjennomsnittlig ga i løpet av et år enhver av dem en daglønn for grekernes seier, noe som betydde mye for den enslige i denne tid.⁴³ Mange deltakere i hjelpen for grekerne følte seg minnet om 1814 da kongene henvendte seg til folk og ga løftet om at de etter krigen skulle få konstitusjonelle forfatninger. ”Og alle skulle være med” beskriver entusiasmen i sommeren 1821.

Det er nødvendig å forklare hvorfor ”Hellas’ kamp”, som grekernes frigjøringskrig ble omtalt i Tyskland på denne tiden, fikk slik oppmerksomhet, og ikke Spanias, Italias eller Simon Bolivar kamp i Søramerika som også foregikk på 1820-tallet. Denne forklaringen er å finne i bindeleddet mellom filhellenismens borgerlige kjerne og den folkelige oppslutningen. Ved siden av avisene og andre publikasjoner som ble lest mer enn bare av en leser per publikasjon, fikk prestene sine særrolle i striden for grekerne. Prestene som var filhellenerne klarte å skaffe mye sympati for det greske folket. Åpenbart ble det særlig i en annen bølge av solidaritet for grekerne da solidariteten for grekerne hadde sitt høydepunkt i løpet av årene 1826/27. Med store innsamlinger bidro denne fornyede bevegelse til å lette grekernes skjebne. Utgangspunkt ble legen i A. Hufeland Berlin som fikk med seg hoffpresten og ledende kirkelige folk til å underskrive sitt opprop tilfordel for grekerne.⁴⁴ Prestene, som var positivt innstilt til grekernes kamp, ble ofte de som oppfordret til pengeinnsamlinger, og det selv under gudstjenester. Og man skal ikke glemme at den ”kristne” argumentasjonen for å hjelpe sine trosfeller, og da spilte det ingen store rolle at de var kristne – ortodokse, ble en vesentlig hjørnestein i filhellenernes begrunnelse for å støtte grekerne. I denne tiden ble de prestene som fra familiens side ikke hadde nok penger for den pris som utdanningen på universitet krevde. Også den ”lavere” utdanning som prestene fikk var gjennomsyret av det hva den nyhumanistiske utdanningen utgjorde.

Skal man svare fullstendig på spørsmålet hvem var filhellene på 1820-tallet, kan man ikke utelate en gruppe og det var den adelige. Å være filhellene og konge eller prins, det gjaldt for eksempel i Sørtyskland, men innebar ikke at de kunne identifisere seg forbeholdløst med grekernes frihetskamp. Bundet opp til Metternichsystemet var disse mer ”liberale” fyrster ikke i stand til å gå direkte mot Metternich og Habsburgernes politikk i Sørøsteuropa. Samtidig hadde kongene i Bayern, Württemberg og Baden, som i vid forstand kan kalles filhellener, et forhold til Hellas av en annen karakter enn den borgerskapet hadde.

⁴³ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*,140.

⁴⁴ Dr. Hufeland, Aufforderung zur Unterstützung der nothleidenden Griechen, *Neue Mainzer Zeitung*, Nr.121, 2. Mai 1825.

Den estetiske siden av filhellenismen, som oppstod mot slutten av 1700-tallet kom til uttrykk gjennom Winckelmanns verk, passer bedre på disse kongenes filhellenisme. Politisk gikk de inn for en filhellenisme som var tilknyttet til deres dynastiske interesser. Et resultat var at en av den bayerske kongens sønner ble innsatt som gresk konge i 1831. De tre sørtyske kongenes ”solidaritet” med grekerne var preget av beregning til egen fordel, men slik at en større konflikt mellom dem og stormaktene Østerrike, Russland og Preussen ble unngått. Ikke før det ble klart at et større konfliktpotensial ikke var å forvente, ga kongen av Bayern for eksempel større pengesummer til grekerne. Det var i 1825 da stormaktene allerede diskuterte en fellesløsning for Hellas til ulempe for Det Osmanske Riket. I 1821 da filhellenerne trengte støtte for sin kamp, ble det ikke gjort mer enn å gi en halvhjertet tillatelse til å trykke sannheten om grekernes kamp i aviser. Og selvfølgelig tenkte ingen fyrste på 1820-tallet på, å skape et enhetlig og konstitusjonelt Tyskland som mange av de borgelige filhellenerne gjorde. Ikke alle deler av den tyske befolkning kunne eller ville delta på samme måten, som et stort antall av borgerskapet i filhellenenes kamp.

Det tyske borgerskapets kjennetegn – nyhumanismen?

Vil man forklare borgerskapets tilbøyelighet for filhellenismen er det viktig å nevne noen av deres hovedtrekk. Å vinne en forståelse for den enslige borgerlige deltaker i filhellenismen forutsetter å få med seg en del av hva disse borgerne i Tyskland hadde til felles. Man kan det på denne måten, at det å være en del av det tyske borgerskapet 1821 var den beste forutsetning for å bli filhellen. At en Gervinius eller Franz Lieber viste denne begeistring for grekernes sak, hadde flere årsaker. Det hva borgerne i denne tiden hadde til felles var deres nyhumanistiske dannelse. Alt som stod i konteksten med det gamle Hellas, var kjent for dem som tok denne utdannelsen. Nyhumanistene lærte seg det gammelgreske språk, lærte om gresk filosofi, arkitektur og gammelgresk kunst.

Jürgen Kocka beskriver i sin forskning om det tyske borgerskapet følgende fellesnevner. I sin allmennhet er det en egen kultur og på det personlige plan en livføring som skilte seg ut fra adelen og også fra lavere samfunnslag og klasser.⁴⁵ Den borgerlige interessen var følgende.

... die Durchsetzung von Privatrecht und Verfassungstaat (beides zentrale Elemente des bürgerlichen Modells).⁴⁶

⁴⁵ Kocka, *Bürgertum im 19. Jahrhundert*, Band 1,17-24.

⁴⁶ *Ibid.*, 24.

Andre elementer som Kocka nevner er skriftligheten og reisen.⁴⁷ Det er interessant i sammenheng med filhellenismen, fordi disse egenskaper var ansvarlig for at i de siste tre årtiene av 1700-talet valgte noen av borgerskapet å treffe den gamle greske kulturen, altså levninger i form av ruiner og skrifter fra antikken.⁴⁸ På deres reiser fant de ikke bare tilgang til den gamle greske bystatens kultur men også ble de oppmerksomme på de elendige forhold under de nygrekerne var tvunget å leve i.

Dyptgående ble da forståelsen av Kockas beskrivelse av "Bildungsbürgertum" og "Wirtschaftsbürgertum".⁴⁹ Det ene kan oversettes med det dannede borgerskapet og det andre med bourgeoisie. Han spør om det følger en fellesinteresse av en fellesutdanning og videreføre spørsmålet om det begrunner en kollektiv handlingsevne. Han tviler på det. Derimot fatter Kocka forskningen sammen av det dannede borgerskapet i Tyskland på 1800-tallet slik:

Daß, das neuhumanistische Bildungsprinzip deutsche Bürgerlichkeit besonders bestimmt hat und ihr eine spezifische Färbung verlieh, zeigen die Ergebnisse der Forschung immer wieder.⁵⁰

Viktig å nevne er at Kocka beskriver at innenfor borgerskapet i Tyskland var protestantene overrepresentert og det særlig i den første halvparten av 1800-tallet.⁵¹ Mitt spørsmål er da om den nyhumanistiske utdanningen bidro til en internasjonalistisk holdning i forhold til et undertrykt folk. Hadde den kollektive handling som filhellenerne viste, sin bakgrunn i de elementer som Kocka nevner som fellestegn for det dannede borgerskapet i Tyskland? Å utelukke nyhumanismen som fellesnevner for filhellenerne er etter min syn ikke mulig. Kildene viser at man tiltalte "Bildungsfreund",⁵² dannelses venn i publikasjonene, og det særlig når det gjaldt å støtte grekerne.

Det nyhumanistiske dannelsesideal var blant de viktige fellesnevnerne som det tyske, dannede borgerskapet hadde. Ved siden av ideelle målsetninger, å danne et bedre menneske, var innholdet rettet mot vitenskapelighet og innenfor den spesiell interesse for oldtiden i Roma og Hellas. Hvorfor ble da det gammelgreske favorisert av så mange dannede borgere i Tyskland? Det kan forklares med Napoleons erobringen av Tyskland. Etter det smeltet begeistringen for Frankrike i

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ les til det: von Herrn de Pradt *Griechenland in seinen Verhältnissen zu Europa*, , ehedem Erzbischof von Mecklin. Frei nach dem Französischen mit Anmerkungen und Zusätzen von Dr. Friedrich Ludwig Lindner, (Stuttgart: Keßler'schen Buchhandlung, 1822), 48-49.

⁴⁹ Kocka, *Bürgertum im 19. Jahrhundert*, bind 1, 41-45.

⁵⁰ Ibid., 45.

⁵¹ Ibid., 45 - 46.

⁵² To eksempler: de Pradt, *Griechenland in seinen Verhältnissen zu Europa*, Stuttgart 1822, 55; Melchior Conrad Hirzel, *Der heiligen Propheten Aufruf für die Befreyung Griechenlands aus dem Wort Gottes enthoben*, von Conrad Melchior Hirzel. Zweite durch den Koran bestätigte Auflage, (Zürich: Geßnerischen Buchhandlung, 1822), 69.

løpet av kort tid. Det ”welsche”, kort sagt alt latinske, ble et objekt for det hat som en okkupasjon av et land kan forårsake. Et ”talende” vitnemål er Ernst Moritz Arndts verk.

Det ble da nesten ”naturlig” å se på Hellas som landet og kulturen som stod nærmere Tyskland, og mange av de dannede borgerne gjorde det. Men det eksisterte allerede før århundreskifte en forelskelse i den greske kulturen som må nevnes.⁵³ Arven fra klassikken var tydelig, og det dannede borgerskapet hadde ikke sluttet med sin interesse for det gamle Hellas⁵⁴. Noen mente å se likhetstrekk mellom gammelgreske og tyske forhold. Splittelse i mindre politiske enheter og strebning etter høykultur uten at man tilhørte et stort imperium, ble sett som en analogi de tyske områder og det gamle Hellas. Disse forestillinger virket som en slags kode. Det ble et gjennomgående tema i de filhellenistiske publikasjoner. I mange sammenheng uttalte filhellenene seg om hvor viktig det var å se på etterkommene av det gamle Hellas som en mulig framtidig bærer av en lignende, blomstrende kultur. Minnet om de store slag ved Thermophylene, Salamis eller heltene fra Sparta og Aten vekket indre patosen som fikk mange til å melde seg frivillig til den tysk- greske legionen. Den provisoriske greske regjeringen visste å utnytte dette for sine formål. I en proklamasjon fra den provisoriske greske regjeringen offentliggjort 9. Juli 1821 i *Allgemeine Zeitung*, kunne man lese:

Wir sind die Nachkommen der Männer, welche stets eure Bewunderung erregen werden. Die alten Trümmer unsrer schönen Künste sind noch der Maaßstab und das Vorbild für die Euren; der Wohltat unsrer Sprache entzückt das Ohr eurer Gelehrten; die Einbildungskraft eurer Dichter bildet und bereichert sich noch an den unsern. Eure Kinder bilden sich zu großen Tugenden durch das Beispiel unserer großen Männer. Um all Dieses willen weiset wenigsten einen Blick des Mitleids, wenn nicht des Beistandes auf uns.⁵⁵

Her understreket grekernes politiske ledere igjen at storhetstiden i Hellas tilhørte deres tradisjon, og de talte eksplisitt til det dannede borgerskapet i Tyskland. Det var disse ideer, om historie, kunst, et oldtidsspråk og gamle dydene som skapte forbindelse mellom de to nasjonens borgerklasse.

Det tyske borgerskapets mål – en nasjonalstat?

Å sette spørsmålstegn i denne konteksten vil forbause mange nasjonalismeforskere. Det er vanskelig å fortelle om det tyske, dannede borgerskapets historie uten å se at deres politiske og

⁵³ Bernhard Giessen, *Die Intellektuellen und die Nation: eine deutsche Achsenzeit*, (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1993), 148.

⁵⁴ *Aschehoug og Gyldendals, Store Norske Leksikon*, 4.utgave, bind 8, 2005, s.v. ”Klassikk” og ”klassisisme”.

⁵⁵ *Allgemeine Zeitung*, Nr.190, s.760, 9. Juli 1821.

økonomiske stilling i samfunnet skapte en splittelse som i lang tid var bestemmende for deres forhold til ideen om den tyske nasjon. Samtidig er det umulig å tro at enhver ville stille seg bak en ideologi uten at forskjellige meninger om den utviklet seg. Fyrstenes partikularisme ble delt av mange innenfor det tyske borgerskapet. De var ofte direkte tilknyttet til administrasjonene i de mange tyske småstater.

Professor Friedrich Thiersch eksemplifiserer denne splittelsen når det gjaldt å støtte grekerne. På den ene side skrev han artikler for grekerne i *Allgemeine Zeitung*, og på den andre side reagerte han med underkastelse når hans arbeidsgiver, lot ham føle hvor upassende hans aktiviteter ble sett på av den bayerske regjeringen og kongen. I denne sammenheng kan også ses sine brev til hans venner, Friedrich Jacobs og Adolph Gottlob Lange og forleggeren v. Cotta, hvor han hevder alt var tilrettelagt, og at filhellenerne kunne stille opp med en arme på 10 000 mann.⁵⁶ Det skrev han i 1821 og 1825. I brevene forklarer han at dersom den bayerske kongen bare hadde tillatt det, og det østerrikske politiet ikke hadde oppdaget hans planer i korrespondanse, så ville armeen blitt til. Det var mange når og hadde. En form for kompensasjon kan man kalle det for de begrensede muligheter han virkelig hadde, og det som faktisk kom ut av hans filhellenistiske virksomhet. Det skal likevel ikke undervurderes hvor viktig Thiersch' publisistiske arbeid var for grekerne og de tyske filhellenerne. Hans bidrag i *Allgemeine Zeitung* ble kodet med "von der Isar", og leserne viste at det var Professor Thiersch fra München.

Det var massemediene som skapte oppmerksomhet for alle former av filhellenernes kamp, og begeistring for grekernes "håpløse" opprør. Det skapte strukturer for den videre kampen til det tyske borgerskapet. Litteratur og aviser pluss et økende tall av flygeblad, pamfletter utgjorde denne offentligheten. Fortsatt gjaldt det også å tale direkte mot folk. Det skjedde like mye på universitetet som det skjedde i forsamlinger av de filhellenistiske foreninger. Politikken, som på 1700-tallet var forbehold en liten del av adelen, ble nå diskutert på en måte som forferdet dem, ikke minst Metternich og hans nære medarbeider hofråd Friedrich von Gentz. Selv etter Karlsbader Beschlüsse fra 1819 følte disse i sammen med store deler av adelen, at "uvesenet" hadde blitt en trussel.

Aber indes wir und durch diese glückliche politische Stellung gegen unmittelbare Angriffe hinreichend gedeckt fühlen, gehen die unterirdischen Zerstörungsarbeiten ungehindert ihren Gang; und große und kleine Regierungen scheinen sich das Wort gegeben zu haben, grade diese gefahrvollsten aller feindlichen Operationen mit Gleichgültigkeit zu betrachten oder, an allen Gegenmitteln verzweifelnd, ihrem unaufhaltsamen Laufe zu überlassen. Es wird über das

⁵⁶ Heinrich W. I. Thiersch, *Friedrich Thiersch's Leben*, (Leipzig und Heidelberg: E.F. Winter'sche Verlagsbuchhandlung, 1866), 207-213, 279-281.

Unwesen der Zeitungen, der Journale, der politischen Flugschriften, der Übersetzung aller schändlichen Libelle aus fremden Ländern häufig geklagt; doch immer nur in dem Tone, in welchem etwa über ein feindseliges Naturereigniß geklagt werden könnte, dessen Verheerung man dulden muß, weil menschliche Kraft und Kunst es nicht zu hintertreiben vermag.

og videre

Denn die tiefere wurzelnde Herrschaft verderblicher Schriften über die Gemüter ist an und für sich das ärgste sowie das beharrlichste der Übel, die an der moralischen Weltordnung nagen; die Quelle, die immerwährende Nahrung und die Vollendung aller übrigen.⁵⁷

Denne tilståelsen fra de stort sett borgerlige massemediene ville fortone seg som en ros for alle redaktørene og ikke mindre for alle de som støttet kampen for forfatning og nasjonal uavhengighet i Tyskland og Hellas. Det var altså mye i bevegelse i de tyske områder nord for Alpene, og sensuren mot ”demagogene” var lite tilfredsstillende for adelsfolk. At den borgerlige offentlighet spredte liberale tanker, ideen om en forfatning med sterkest mulig deltakelse av folket. Som skaffet mye hodepine ikke bare i Wien og Berlin. At det i denne prosessen kunne oppstå en nasjonalstat, med en konstitusjon, hadde både Gentz og Metternich erkjent. Jo lengre denne prosessen varte, desto større ble tilhengertallet for et enhetlig og fritt Tyskland. Denne samling og utvidelse av de nasjonale krefter gikk også via filhellenernes arbeid på 1820-tallet.

Dessverre er det ikke mulig i dag å få et bilde av hvor mange i borgerskapet i Tyskland som stod nær til nasjonalstatstanker, og hvor mange som følte seg forpliktet til de partikularistiske maktene. Men det kan nevnes at Wartburgfesten 1817 bare hadde 500 deltakere mens Hambacherfesten 1832 omfattet noe mellom 25 000 og 30 000 mennesker. ”Uvesenet”, den borgerlige offentligheten, forårsaket ønsket å skape en tysk nasjonalstat. Mange nasjonalismeforskere legger trykk på at det å skaffe seg en enhetlig nasjonalstat, forutsetter utnyttelsen av massemediene, særlig aviser på denne tiden, og et enhetlig utdanningssystem.⁵⁸ I de tyske område skjedde det før nasjonalstaten viste sine faste konturer. Det ble altså en del av prosessen frem til en enhetlig Tyskland, og innenfor denne prosessen brukte den nasjonalistisk innstilte delen av borgerskapet, presse og utdanningssystemet for sine politiske mål, men alltid under trusselen av sensuren og fyrstenes personlige nåde eller unåde.

Kampen for et enhetlig Tyskland som måtte føres mot borger som valgte adelens side, ble også Friedrich Lists skjebne. Hans historie er viktig fordi han var spesielt tydelig i kampen mot

⁵⁷ Friedrich Carl Wittich und Ernst Salzer, *Briefe von und an Friedrich von Gentz*, (München und Berlin: von R. Oldenbourg, 1913), Gentz an Metternich, 28. März 1823, 43.

⁵⁸ Ser Anthony D. Smith, ”The task of ensuring a common public, mass culture has been handed over to the agencies of popular socialization, notably the public system of education and the mass media.”, i *National Identity*, (Reno: University of Nevada Press, 1991), 11.

de gamle, tilbakestreverske krefter i adelen og borgerskapet, og dermed forstår man hans deltakelse i den tyske, filhellenistiske foreningsbevegelse. Å fortelle hans historie er å fortelle en del av det dannede borgerskapets historie på 1820-tallet. 1819- 1822 var han representant i den valgte stenderforsamling i kongeriket Württemberg. I løpet av året forandret han ståstedet fra å være for frihandel til å bli den økonom som så at Tysklands framtid burde bli et politisk felleskap med ytre tollgrenser for import og eksport og for å sikre sin egen fremtid. List og hans meningsfeller grunnla den tyske handelsforeningen. Han klarte til og med å vekke interesse hos keiseren av Østerrike, som innvilget audiens. Han ble høflig behandlet, ble det første forsøk på å få til noe som tilsvarte den senere tollunionen, ble uten resultat.

Med sine ideer truet List med å frata adelen og deres småstater en vesentlig inntektskilde. Handel og industriell produksjon var ikke deres sak. I tillegg smakte denne ideen av den nasjonalstatstanken som dette samfunnslaget bekjempet. Hvorfor skulle de da støtte ham? Etter at List forstod dette, vendte han tilbake til politikken og kjempet videre på regionalt plan der han begynte i 1818. Han knyttet seg til gruppen folkevenner i parlamentet, som hadde et program for demokratisering av staten Württembergs.⁵⁹ Parlamentet i Württemberg tillot bare representanter som hadde større formue, landeiendom og større inntekter eller var embetsmenn. Lists innsats for å fjerne tollgrenser og forenkle fjernhandel, mellom tyske stater, for å fremme økonomien, skaffet ham bitre fiender⁶⁰. En petisjon som han skrev i februar 1821, i navnet til sin valgkrets Reutlingen, ble anledningen til å anklage ham for brudd på presseloven. Saken var nokså konstruert, men stemningen mot han i parlamentet og regjeringen var negativ. Mot slutten av februar ble han ekskludert fra parlamentet. I *Mainzer Zeitung* den 25. april 1821 kommenterte redaktøren Friedrich Lehne det hele, etter at List var dømt til 10 måneder fengsel:

Dieses Straferkenntniss erregte allgemeines Erstaunen, weil die Strafe infamirend ist, und Hr. List nicht nur seiner Deputirtenstelle , sondern auch aller Fähigkeit, öffentliche Aemter zu bekleiden, gänzlich verlustig wird. Man fragt nicht mehr, ob und wie weit Hr. List sich verfehlt; man verwundert sich nur, wie das Kriminalgericht gegen einen Deputirten, dessen Patriotismus selbst seine Feinde nicht verkennen, wegen bloßer politischer Meinungsäusserung eine infamirende Strafe habe aussprechen können.⁶¹

⁵⁹ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 222.

⁶⁰ Fjernhandel i dag og denne gangen er naturligvis ikke noe som kan sammenliknes, Fjernhandel til denne tiden kunne være å transportere varer fra Berlin til Nürnberg.

⁶¹ *Mainzer Zeitung*, Nr.50, 25. April 1822.

Siden det fremdeles var mulig for List å bevege seg fritt, prøvde han å bevise sin uskyld og anket dommen.⁶² Grekernes kamp fortsatte, og etter oppropet til Krug av 1. August 1821 ble List medlem av *Deutscher Hilfsvereins für Griechenland* i Stuttgart. Denne foreningen hadde som mål å samle filhellenistiske foreninger i en nasjonal organisasjon. Kommisjonen som ble oppsatt for å gjennomføre oppgaven, diskuterte om List skulle bli med i ledelsen. Men fordi han allerede var utelukket fra parlamentet, tok man avstand fra det.⁶³ Det hadde betydning at foreningen ville bli utsatt for forfølgelse fra første time, og det ville man unngå. I stedet ble hans venner og representantene Albert Schott og Ludwig Uhland formenn i Hellas-foreningen og kommisjonen for nasjonalsammenslutningen.⁶⁴

Kort sagt solidarisererte nasjonaløkonomen, og tollunionens far List seg med det greske folket. Det var åpenbart intet hinder for ham å ha en visjon om den tyske nasjonen og samtidig være internasjonalt innstilt og hjelpe undertrykte folk som det greske. Stuttgartforeningen skulle få en sentral rolle i sammenspill på internasjonalt plan. Den organiserte sammen med Züricher Hülfverein veien til Marseille for tyske og sveitsiske frivillige. Deres kontakter til hjelpekomiteene i Paris og London var avgjørende for filhellenismen og deres internasjonale virksomhet i hele perioden 1821-1827. List hadde mange av borgerskapets karakteristika, og hans politiske arbeid på forskjellige samfunnsområder viste hvor sterk viljen til forandring var preget av menn som ham.

Tyskland hadde titalls fyrste- og kongedømmer. Det krevdes et stort antall personer til å administrere disse stater. Disse dannete borgere som var i adelens tjeneste, knyttet seg ofte til deres herrers interesser. En av dem var den verdensberømte Johann Wolfgang v. Goethe, kjent for sine sympatier for det antikke. Men dette medførte ikke noe større sympati for grekerne på 1820-tallet. Fra Weimars Geheimrat kom ingen støtte til filhellenerne og deres foreninger. Heller ikke en enhetlig tysk nasjon var noe Goethe ønsket⁶⁵. Han tvilte på ideen om den tyske nasjonen. Partikularismen var en del av deres eksistensgrunnlag, og en oppløsning av smårikene var ensbetydende med tap av inntekter.

Borgerskapet på 1820-tallet var altså tredelt. Partikulære på den ene siden, tysknasjonale på den andre siden, og noen som beveget seg mellom disse to poler. Det er vanskelig å sette et absolutt likhetstegn mellom borgerskapet ønsket om å etablere en tysk nasjonalstat. Forbindelse

⁶² Ludwig Häusser, *Friedrich List's gesammelte Schriften*, (Stuttgart und Tübingen: F. M. Cotta'scher Verlag, 1850), 75-85.

⁶³ Det er nokså vanskelig å bruke ordet parlament for denne slags folkerepresentasjon. Ikke mer enn 3 prosent av befolkningen kunne delta i valget til dette parlamentet ...

⁶⁴ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 55 og 226.

⁶⁵ Goethes hovedinntekter kom ikke fra hans forfatter og dikterskap, han satt i regjeringen av den lille staten Weimar derfor denne tittelen Geheimrat

til den politiske filhellenismen skjedde ofte på bakgrunn av dette. De som fulgte partikulære og adelens interesser var sjelden med i den filhellenistiske bevegelsen, og kan ofte bare gjenfinnes i humanitære aksjoner for grekerne. De som identifiserte seg sterkest med den nasjonale og liberale tankegang fulgte grekernes frihetskamp hele veien fra 1821 til 1827.⁶⁶

⁶⁶ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 239 – 242.

En politisk bevegelse organiserte seg

Fra ord til gjerning, filhellenernes aktiviteter fra slutten av 1821 til 1823

I august 1821 gikk det ut mange opprop for å organisere en frivillig hær til støtte for grekernes frihetskamp.⁶⁷ Det skjedde på grunn av de tyske filhellenernes entusiasme og fordi grekerne selv ba om en slik støtte. På samtlige av disse opprop svarte de tyske delstatsregjeringer med undertrykkelse. Professor Krug i Leipzig ble avhørt, men han trodde fremdeles at alle stormakter som var med i den Hellige Alliansen ikke kunne mene alvor med å svikte at et kristent folk som grekerne.⁶⁸

Alles dies läßt keinen Zweifel mehr übrig, daß es keiner christlich – europäischen Regierung, am wenigsten einer Deutschen, mißfallen werde, wenn sich Jemand aus freiem Antrieb seines Herzen entschließt, die Sache der Griechen,[.....],zu unterstützen, [....].⁶⁹

Krug antok at sensurens aktiviteter ikke ville ramme ham. Men det oppstod mistanker, og også Krug fikk vite at hans tenkemåte ikke nødvendigvis var den samme regjeringens. I Det Tyske Forbundet hadde de to sterkeste delstater bestemt hvordan man skulle omgå med filhellenene. Krug fikk et formelt saksmål av sensurmyndighetene. Som en følge av det skrev Krug hans ”siste ord”, hvor han på den ene side videreførte sin sympati for grekerne, men ellers sluttet med enhver filhellenistisk aktivitet⁷⁰. Han ville ikke sette martyrkronen på seg selv skrev han tre år senere.⁷¹ Slik var situasjonen i Leipzig og i andre tyske delstater, og den ble mer og mer bestemt av Metternichs antigreske kurs.

Thiersch hadde formulert et opprop om å opprette en tysk legion som skulle kjempe i Hellas. Filhellenene trodde på grunn av de erfaringer som mange av dem hadde fått i krigen mot Napoleon, at de ville være i stand til å bekjempe de osmanske hærene mer effektivt enn grekerne. Men i München, og det tross kronprins Ludvigs sympatier for det antikke og det greske, fikk Thiersch vite at hans filhellenistiske aktiviteter var uønsket.

⁶⁷ *Allgemeine Zeitung* nr.228, 16.8.1821,s.911; *Mainzer Zeitung* nr.99, 18.8.1821.

⁶⁸ *Mainzer Zeitung* nr.107, 6.9.1821.

⁶⁹ *Mainzer Zeitung*, nr.99, 18.8.1821, Krugs Aufruf zur Bildung deutscher Hilfsvereine für Griechenland.

⁷⁰ Wilhelm Traugott Krug, *Politische und juridische Schriften*, Zweiter Band, Braunschweig 1834, s.302

⁷¹ Wilhelm Traugott Krug, : *Meine Lebensreise, In sechs Stationen zur Belehrung der Jugend und zur Unterhaltung des Alters beschrieben von Urcerus*, (Leipzig: In der Baumgärtner'schen Buchhandlung, 1825), 229.

...und daß mir als Staatsdiener meine Pflichten auflegen, mich der weiteren thätigen Theilnahme an einer Sache zu enthalten, für welche zu wirken ich auch durch meine früheren literarischen Verhältnisse mit den Griechen bewogen ward.⁷²

Gjennom en avisartikkel fikk Hellas venner vite at en hver samling, uten den kongelige bayerske regjeringens tilstemning, for militæriske grupperinger var forbudt.⁷³

Metternich selv tok initiativet for å gjøre det klart, at disse hjelpeforeninger og liknende aktiviteter bare skjulte sitt virkelige mål og det var å fjerne en hver av gud innsatte regjering.⁷⁴ Som sagt var Østerrike pådriveren til å sette en stopper for en hver aktivitet som støttet grekerne. Den 2. september 1821 forbød Metternichs regjering en hver filhellenistisk støtte for grekerne i Østerrike. Preussen fulgte som de gjorde det fremover i de neste fire år. Metternich var enda ikke tilfreds med tiltakene. Han foreslo en felles reaksjon og skrev til den prøysiske utenriksminister.

Die Schwäche des Bayerischen, die Komplizität des Württembergischen Hofes gegenüber dem philhellenischen Treiben machen einen gemeinsamen festen Schritt der beiden Großmächte nötig, um dem revolutionären Spiel des Professor Thiersch und Konsorten ein Ende zu machen, das lächerlich sein würde, wenn es nicht verbrecherisch wäre.⁷⁵

De fleste småstater hadde ikke noe annet valg enn å bøye seg foran disse to stormaktene. Filhellenene måtte nøye seg med de områdene hvor en rest av ”liberale” forhold eksisterte. I kongeriket Württemberg ble hjelpeorganisasjonen i Stuttgart midtpunktet for filhellenistiske organisasjoner under resten av 1820-tallet.

I begynnelsen hadde denne foreningen vært litt mer nølende og forsiktig og delte den allmenne begeistringen for å sende en hær til Hellas. Men i løpet av relativ kort tid organiserte den et nettverk for gjennomreisende frivillige, slik at framkomsten til de første frivillige ble garantert. Korteste veien mot Hellas gikk gjennom Østerrike til havnen i Trieste. Allerede i juli 1821 ble imidlertid havnen satt under streng kontroll, slik at et hvert forsøk å komme seg til Hellas herfra ble umuliggjort. Kirkestaten stengte like etterpå også sine havner for filhellenene. Det ble dermed vanskelig å finne en utskipningsvei over Middelhavet. Marseille var en dårlig løsning, men den eneste muligheten for filhellenene som ville kjempe i Hellas. Ruten og forsyningsstasjonene som filhellenene opprettet fra Darmstadt til Marseille var en av de mer positive resultater av deres internasjonaltiske innsats. De frivillige fikk etter hvert penger for

⁷² *Mainzer Zeitung* nr.134, 8.11.1821.

⁷³ *Mainzer Zeitung*, nr.115, 25.9.1821.

⁷⁴ Tischler, *Die philhellenische Bewegung der 1820'er Jahre in den preussischen Westprovinzen*, 76.

⁷⁵ Tischler, Andreas: *Die philhellenische Bewegung der 1820' er Jahre in den preussischen Westprovinzen*, Forchheim 1981, fotnote 4 på s.82.

mat og overnating, men hele denne veien gikk det flertallet av frivillige til fots!⁷⁶ Og det kostet, for allerede underveis ble et større antall av disse frivillige utmattet og måtte snu. Et levende vitnemål er Harro Paul Harrings roman ” Tragikomischen Abenteuer eines Philhellenen”.⁷⁷ Selv om boken har form av en roman, hvor faktene ikke ble så nøye gjengitt, stemmer den godt overens med andre beretninger fra de første filhellenerne som dro på egen hånd til Hellas før den tyske legionen ble virkelighet.

Et annet problem ble da selve båtreisen til Hellas. Inntil 1822, måtte det mange ganger ren flaks til å finne en mulighet å komme seg over til Hellas. Denne situasjonen ble også forbedret i løpe av noen år, og det var de første fellestiltak til de franske, tyske og sveitsiske hjelpeforeningene. Stuttgart hjelpeforeningen ble en katalysator for hele den filhellenistiske bevegelsen gjennom 1820-tallet. Forbindelsene til de andre europeiske filhellenerne ble skapt av Stuttgart hjelpeforeningen.

Det var et lykketreff for filhellenene at Stuttgartforeningen kunne eksistere, tross i økende press fra statens side også på deres medlemmer. De som var aktive i denne foreningen var få, i Stuttgart litt mer enn ti. At de kunne lykkes hadde sine spesielle politiske grunner. Det var ikke bare rettigheter som var garantert i forfatningen. Albert Schott og de andre liberale i Stuttgart klarte å legge seg på en middelvei. Veien var mellom statenes krav å slutte med filhellenistiske aktiviteter, og på den andre side det demokratisk-revolusjonær kravet om å skaffe seg republikker her og nå både i Hellas og Tyskland. Dermed sikret de et fast sted og mulighet til å vise solidaritet med grekerne hele perioden. Naturligvis, var ikke dette helt uten hensyn til egne interesser. Begeistring som man skapte gjennom all slags publisitet, ga liberalerne i Tyskland og også i Württemberg en projeksjonsflate for liberale tanker og bidro til å utvikle en analog tankegang mellom det som skjedde i Hellas og det som manglet i de tyske områdene.

Albert Schott var egentlig ikke det hva man i dag vil kalle en liberal politiker. Men for det første var selv hans forestilling om en gammel rett (på tysk *altständisch*) som viste til en idé om folkerepresentasjon. I tillegg ble han mer og mer knyttet til de folkevenner som er nevnt tideligere. Han og hans trosfeller i Hellassaken viste over tid at de kunne strekke seg langt, og de arbeidet til og med i det skjulte, og utenfor det lovlige for å støtte grekerne. Albert Schotts politiske kamp på 1820-tallet viste fremover til den liberale han senere ble. En kjemper for menneskerett og borgerlig frihet som senere førte han direkte inn i det første Frankfurter Parlamentet, den første tyske nasjonalforsamlingen. Hjelpeorganisasjonen var et samlepunkt og

⁷⁶ Werner Büngel, *Der Philhellenismus in Deutschland 1821 bis 1829*, Dr.fil.- avhandling, Universität zu Marburg, 1917, 58-59

⁷⁷ Harro P. Harring, *Tragikomischen Abenteuer eines Philhellenen*, Utgiver Heinrich Conrad, ny opplagt (Stuttgart: Verlag Robert Lutz, 1926).

en forbindelse til utlandet for de tyske områdene. Når det gjaldt å videreføre innsamlede penger til andre filhellenistiske organisasjoner, hadde Stuttgartforeningen sin tillitsstilling, og dette skapte mange internasjonale forbindelser.

Den tyske legionen ble virkelighet

Erfaringene som mange frivillige gjorde på veien til Marseille var tunge og vanskelige. Forsøket på å komme alene eller i små grupper via Marseille til Hellas slik at de frivillige bli del av frigjøringskrigen, slo ofte feil. Konsekvensen ble da kravet om en fellesaksjon av de tyske, sveitsiske og franske filhellenistiske foreninger. Mange var overbevist om at den beste hjelpen man kunne gi til grekerne, var å opprette en hær. Det gikk likevel mye tid før en konferanse 15.9. – 17.9. 1822 i Stuttgart ga prosjektet ”Deutsche Legion” faste former.⁷⁸ På denne konferansen besluttet deltakerne hvordan hele operasjon skulle organiseres, forsynes og finansieres. Operasjonen ble en felles sak for de sørtyske, sveitsiske og franske filhellenerne. Deltakerne på konferansen i Stuttgart ble overvåket, og de greske deltakerne ”høflig og skånsomt”⁷⁹ forvist fra landet. Det kunne ikke stoppe resten av deltakerne. Å skape materielle forutsetninger for den tyske legionen var et mål de i lang tid hadde strevet etter, og nå skulle det endelig bli virkelighet. Mange var lei av å vente på at en europeisk stormakt skulle gripe inn og frigjøre det greske folket. Om det skulle skje i navnet til kristendommen eller det konstitusjonelle monarki, kom i dette øyeblikket i annen rekke.

Den 22. november 1822 gikk den første transport av frivillige til øya Hydra utenfor Peloponnes. Den 13. desember siterte Neckar Zeitung en beretning fra Neue Züricher Zeitung. Det ble fortalt om vanskeligheter, og at bare 150 av de 200 som skulle dra til Hellas, seilte ut.⁸⁰ I løpet av de neste fem år sendte tyske filhellener omtrent 480 frivillige kjempere til Hellas. Men forsøket ble ikke den suksessen som for man hadde håpet på. Å utruste en hær var en større oppgave enn antatt.

Den tyske legionens skjebne

Mange ganger mente de tyske filhellenerne at de kunne stille opp med en hær på flere tusen mann.⁸¹ I realiteten ble det kanskje 500. Hvordan kan avstanden mellom ønske og virkelighet forklares? Noe av det som rammet frivillige, er allerede fortalt: Reaksjonens undertrykkelse,

⁷⁸ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 82f.f.

⁷⁹ *Ibid.*, 83.

⁸⁰ Nærmest til tallet som er troverdig kommer William St. Clair med hans statistikk. William St. Clair, *That Greece Might Still Be Free, The Philhellenes in the War of Independence*, (London: Oxford University Press, 1972), 356.

⁸¹ Thiersch, Heinrich W.I.: *Friedrich Thiersch's Leben*, 279-281

store avstander som skulle overvinnes, og mangel på organisasjon det første året. Et videre hinder, som reaksjonens presse med gledet tok opp i den ideologiske kamp mot filhellenerne, var hvordan grekerne tok imot den hjelpen de fikk utenfra. Beretningene fra antikken stemte ikke overens med gjestemildhet til nyhellenene. Fattigdommen og tanken om at fremmede alltid rettet seg mot grekerne var noe mange dannede tyske ikke klarte å passe i sitt verdensbilde. Det var også helt forskjellige oppfatninger mellom grekerne og filhellenerne om hvordan selve krigføringen skulle arte seg.⁸² Mange av de tyske hadde sine krigserfaringer fra slagene mot de napoleonske hærene før 1814. De var vant til å utkjempe krig i åpne slag, direkte front mot front, og disse frivillige hadde derfor ingen forståelse for geriljatakikken som grekerne stort sett brukte.⁸³ Isteden for å konfrontere motstanderne ble det å vente på neste bakholdsangrep, isteden for å storme festningene av tyrkerne, ble det beleiring og særdeles lang venting. Utålmodighet, matmangel, en behandling som ikke svarte til de forventete dager med jubelrop, førte til at mange frivillige i 1821 snudde etter relativ kort tid og vendte tilbake til Tyskland.

En belastning ble også de interne stridigheter som grekerne hadde for de frivillige. Den greske provisoriske regjeringen som hadde bedt om frivillige, kom mer og mer i strid med de lokale kapitani.⁸⁴ Disse ble verken forsynet med våpen eller med regulære tropper, enten de var greske eller utenlandske, og annen materiell støtte fikk kapitani og deres menn sjelden å se. Fraksjonering innenfor den greske motstanden slo ut på den måten at ingen visste hvem som skulle ta seg av de frivillige.⁸⁵ Dermed ble det enda mer nytteløs venting, og de frivillige måtte skaffe seg forsyningen selv. Etter en viss tid var derfor en del av frivillige helt blakke.

Mange av de som kom først til Hellas, følte i høy grad at man ikke hadde bruk for dem. Deres svermeri med å komme som befriere kom til det lovede land, ble konfrontert med vanskelighetene de frivillige ble utsatt for i virkeligheten, og en god del valgte å vendte tilbake til det roligere fedrelandet. Dermed snudde noen av dem seg også mot enhver videre innsats for grekerne.

⁸² Mainzer Zeitung, nr.25, 26.2.1822; Quack- Eusthathiades, Regine: *Der deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes 1821 – 1827*, (München: R. Oldenbourg Verlag, 1984), 85.

⁸³ En frivillig skrev til avisen Mainzer Zeitung: "Der gemeine Haufen wird für unsere Art, Krieg zu führen, schwer zu stimmen sein. Durch ihr bisheriges Glück verblendet, bilden sie sich ein, es sogar mit unseren Heeren aufnehmen zu können, wenn es sein müsste." *Mainzer Zeitung*, 26.2.1822

⁸⁴ Kapitani, gresk ord for kaptein som var leder av lokale geriljaenheter, ofte med en tendens til å røve det som var nødvendig for å overleve og å forsyne de egne., også kalt klepther en mindre vennlig betegnelse som betyr røver. Se på *Encyclopædia Britannica 2003 Deluxe Edition CD-rom*, s.v. "klephts" og "klephtic ballad".

⁸⁵ Ved siden av disse nevnte grupperinger hadde den greske frigjøringsbevegelse en hel rekke av "regjeringer", forsamlinger, råd av de eldste, o.m.m., se Dakin, Douglas: *The Greek Struggle for Independence*, (London: 1973), 77-91.

Hjemvendte i den antifilhellenistiske pressen

Filhellenernes motstandere kunne bruke disse beretninger for å rettferdiggjøre sine tiltak mot pressens frihet og kampen mot solidariteten med et undertrykte folk. Med en viss grad av skadefryd kunne redaktørene av avisene Preußische Staatszeitung og Österreichischer Beobachter presentere leserne hvordan det gikk når man overlot politikken og unge mennesker til ansvarsløse liberale og deres filhellenistiske aktiviteter.⁸⁶ Faktiske forhold ble utnyttet, slik at den enkelte leser måtte tro at den greske kamp var et håpløst eventyr uten utsikt til seier. I tillegg til de kjente umenneskeligheter som tyrkerne viste i kamp mot grekerne, kom også grusomheter på gresk side opp til overflaten. Som følge av dette foregikk en kamp i offentligheten om hvem som egentlig kunne betraktes som ansvarlige for elendigheten i Hellas. Fordi de var barbarisk behandlet av tyrkene, offer for vilkårlighet og et forsøk på å slette også restene av den greske sivilisasjonen, kunne grekerne ikke reagere annerledes, skrev i midlertidig Carl Gerber i sin pamflett 1821:

Die Charakterzüge, welche uns von den gegenwärtigen Griechen geschildert werden, sind nicht überall vortheilhaft; aber man muß darum kein verdammendes Urtheil über dieses Volk aussprechen, denn alle die Niedrigkeiten, welche vorgeworfen werden, sind die folgen der Knechtschaft, welche den Geist demüthigt, die Sitte verdirbt, und das Herz mit Trug und Hinterlist erfüllt.⁸⁷

Reaksjonens propaganda for å slutte med eventyret Deutsche Legion var ikke alt. De frivillige selv hadde utsatt seg for et slitt som tærte på nervene. Det krevdes veldig mye kraft for å motarbeide motgangen i og utenfor Hellas, slik at de frivillige endelig kunne gjennomføre den militærinnsats de så innstendig hadde håpet på. Til slutt måtte filhellenenes hjelpeforeninger innse at man hadde oppnådd ganske lite, og at innsatsen av mennesker og midler ikke stod i et fornuftig forhold til resultatet.

Lange konnten wir uns von dem Gedanken, Griechenland sei vorzüglich durch europäische Mannschaft zu unterstützen, nicht trennen. Diese Hilfeleistung war ja am wenigsten dem Betrug unterworfen, war von der Kampfeslust der Jugend gefordert, von manchen Kriegskundigen in Europa gebilligt.⁸⁸

⁸⁶ *Mainzer Zeitung*, nr.4, 8.1.1822.

⁸⁷ Carl Gerber, *Griechenland und dessen derzeitiger Kampf in seinem Ausgang und seinen Folgen betrachtet*, (Schmalkalden: Th. G. Fr. Varnhagen, 1821), 6.

⁸⁸ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 88, ser på note 44 på side 283

En intern beretning fra de filhellenistiske foreninger i Sveits og Sør-Tyskland ble sendt til foreningen i London. 80 % av foreningenes formue som var samlet fremtil 1824 gikk med til eventyret.⁸⁹

Det er likevel vanskelig å avskrive de positive menneskelige intensjonene og motivene som filhellenene hadde, slik noen gjorde i etterklokskap. Til plussiden, må regnes at borgerskapet på hadde vist mot og vilje til å motstå Metternichsystemet. I Hellas hadde de tyske filhellenerne også vist evnet til å forlate enhver trang nasjonalistisk tankegang og slått seg sammen med filhellenerne fra andre nasjoner.

Metternich skapte seg flere og flere fiender, og ikke bare innenfor Det Tyske Forbundet. Han tvang nærmest sine motstandere til internasjonale aksjoner. Den ofte omtalte ”rolige Biedermeiertiden”⁹⁰ var urolig nok til at fyrst Metternich uttalte seg som følger:

..., im Rückblick auf die Ereignisse der letzten Jahre erscheine ihm die Zeit von 1823 bis 1827 als die schlimmste >> in Hinsicht des herrschenden politischen Geistes <<, den damals habe sich der Liberalismus >> als Schwindelgeist über Europa verbreitet <<...⁹¹

Å stoppe liberalismen var et primært mål for Metternich. En god del av denne ”bedragerånd”, som han pekte ut, utgikk fra filhellenerne, de tyske inkludert. Metternich, var ikke bare den første i rekken til å gjennomføre repressive tiltak. For å opprettholde den gamle orden visste han at det ikke var nok for å vinne over fienden med undertrykkelse. Det trengtes også en ideologisk kamp for å få slutt på disse liberale ”änder”. Metternichs omdømme i liberale kretser var ikke akkurat av positiv karakter. For de liberale personifiserte han reaksjonen og motstanden mot all nødvendig fremskritt. Slik ble det satt ord på i form av et dikt. Christoph August Tiedge beskrev Fyrst Metternich og de tyske forhold på følgende passende måte:

Und mitten in der großen Weltbewegung,
In der sich auch das kleinste Volk ermannt,
Liegt gänzlich ohne Laut und Regung
Ein stummes, aber nicht taubstumm gebornes Land,
Mit stillem Grimme trägt das Volk die Bande
Des Zwangs, der jeden Laut Bewacht.
Und hoch in diesem Lande

⁸⁹ Ibid.,88.

⁹⁰ Biedermeiertid er tiden mellom 1815 og 1830 hvor den Julirevolusjonen brudd den første fasen av restaurasjonstiden som fikk sine nådestøtt ikke før revolusjonen 1848.

⁹¹ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 13.

Da steht en Mann, der spricht:’ Ich heiße Mitternacht!
Wie darf es jenes Volk dort wagen,
In frecher Selbstkraft aufzustehn?
Was war, - das ist, die Nacht der Dunkelheit zu verjagen
Und seine Ketten so rebellisch zu zerschlagen,
Dies Beispiel soll und muß auf immer untergehen:
Es ist die Furcht vor unsern hellen Tagen
Drum Licht weg! Licht weg! Sei hinfort,
Politika, dein Losungswort!’
So deckt der Mann wie eine Schattenwolke
Das stumme Land, um seinem Volke
Den grellen Lichttag zu entziehn.

Wann irgendwo ein Strahl von Licht und Freiheit funkelt,
Gleich fllt sein Schatten über ihn,
Bis alles wieder sattsam dunkelt
Und alle lichte Geister fliehn.⁹²

⁹² Tischler, *Die philhellenische Bewegung der 1820’er Jahre in den preuischen Westprovinzen*, 350.

Den ideologiske kampen mellom filhellenerne og reaksjonen 1821 – 1823

Nedenfor tar jeg en del argumenter og prinsipper som stod sentralt i filhellenenes. Utover det finnes også argumenter som hadde mer sekundær betydning i den ideologiske kampen 1820-tallet.

- Det religiøse argumentet

I seg selv var det ingen bemerkelseverdig eller betydelig aksjon å sende 500 mann til et land hvor titusener av folk kjempet for frihet med livet som innsats. Størst virkning hadde derfor denne kampen for grekernes sak innenfor det tyske området. At et folk som det greske, i så utsatt situasjon ikke bare kunne holde seg med slik energi, men også kunne motstå en okkupasjonshær fra en stormakt som den osmanske fremdeles var, hadde stor betydning. At grekerne også hadde skapt seg en republikansk forfatning, inspirerte liberale og demokrater i Det Tyske Forbundet enormt. De liberale ideer stod i første omgang ikke i fronten, men de fikk gradvis mer plass i striden. Oppropene for å solidarisere seg med grekernes kamp kom fra menn som Krug og Thiersch. Debatten rundt spørsmålene de hadde satt på dagsorden, ble ført videre i nesten hvert eneste regelmessig utgitte blad. Rettferdiggjøring av selve frigjøringskrigen kunne regnes som et slags opprør i seg selv. Konger og keisere var ikke vant til at landets utenrikspolitikk kunne resonneres om og diskuteres rundt uavhengig av dem selv

I Krugs opprop *Griechenlands Wiedergeburt* er det for så vidt lite å lese om hva slags tiltak regjeringene skulle foreta. Hans hovedargument var for det første av religiøs kristen natur.⁹³ Det andre var at tyrkene⁹⁴ intet hadde legitime grunnlag for å være herskere i Hellas. Disse to elementer ble diskusjonsstoff for den første hete fasen av det tyske filhellenernes kamp. Det religiøse argumentet om, at kristenfolk skulle hjelpe grekerne som kjempet mot de muselmanske, ble gjentatt helt fremtil grekerne fikk sin egen stat. Krug trodde ikke en kristen makt ville hjelpe det osmanske riket.

⁹³ At denne måtten ga resultater kan man se for eksempel i utgaven av *Mainzer Zeitung*, nr.120, 5.10.1822 hvor følgende dikt ble skrevet: "Quittung./ Hör' es Deutschland, hör's Europa!/ eine Dorfgemeinde sendet/ Zwei und fünfzig Thaler-die ihr Mitleid hat gespendet-/Zu den kühnerstand'nen Griechen, zu der tapferen Heldenschaar:/ Daß sie Kriegsvorräthe kaufen, daß sie stürzen den Barbar, ..." *Mainzer Zeitung*, nr.120, 5.10.1822.

⁹⁴ Den ofte brukte betegnelse for de osmanske herskerne på denne tiden.

Eine solche Theilnahme am Kampfe zwischen Griechen und Türken wäre ein so himmelschreiender Akt der Ungerechtigkeit, daß man dreist behaupten kann, es sei nicht Eine christliche Macht in Europa, die sich dergleichen erlauben möchte.⁹⁵

Det var et fromt ønske men Metternich som kansler av keiserriket Østerrike lot seg verken imponere eller overbevise om at det handlet om å hjelpe et kristen folk. Han satt hele bevegelsen under den generelle mistanke at det hele handlet om en gjennomdreven plan for å slå ned Europas fyrstehus, med eller uten religiøs begrunnelse.

Carl Gerber argumenterte slik Krug og andre forkjempere for grekernes sak gjorde. Litt mer patetisk valgte han å beskrive tyrkerne med mørkere farger og med en patos skrev han om at grekernes ånd:

Der Geist, der sie beseelt, heißt nicht blinde Wuth; er heißt Freiheit von entehrender Fessel, und seine heilige Flamme schwebt unter dem Kreuze, dem Symbole der christlichen Demuth, unter dem Kreuze als mächtiger Ermahner, daß nach schwerem Leid, nach heißem Kampf die Rettung am Nächsten, die Auferstehung am gewissesten sey.⁹⁶

Bidraget fra D. FR.G. Nagel var et mer enkelt propagandaverk, som skal nevnes fordi det belyser en side ved den kristne motivasjon for å støtte grekerne. Allerede i overskriften står å lese hva han mente om krigen i Hellas.

Werden die türkischen Schlachtbänke noch länger von griechischem Blute rauchen?oder soll der Erbfeind des Kreuzes noch länger höhnen?⁹⁷

Det snakkes om svermer av asiatiske flokker som truer, håner og slakter kristne i Europa, og om barbarhorder som skal fordrives en gang for all. Nagel oppfordret den Hellige Alliansen til å forsvare evangeliets sak, noe han mente var den Hellige Alliansens plikt. Han trodde fremdeles at den Hellige Alliansen hadde det kristne budskap som en retningstråd. Til slutt ai sin pamflett besverget han korstogenes tid og gjerninger, og forventet lignende av stormaktene og resten av den europeiske kristenhet. Mange forskjellige kristne tok til orde. Selv den litt mer nøkterne

⁹⁵ Krug, *Politische und juridische Schriften*, 1834, 317.

⁹⁶ Carl Gerber, *Griechenland und dessen derzeitiger Kampf in seinem Ausgang und seinen Folgen betrachtet*, 35.

⁹⁷ Nagel, D. Fr. G. Nagel: *Werden die türkischen Schlachtbänke noch länger von griechischem Blute rauchen? Oder soll der Erbfeind des Kreuzes die Christen noch länger höhnen?*, *Ein Wort zu seiner Zeit*, (Braunschweig: Druck und Papier aus dem Füstl. Waisenhaus, 1821).

professor og teolog Tzschirner, en venn av Krug, lot seg rive med til å beskrive tyrkerne i sin alminnelighet som rå, brutale og barbariske.⁹⁸

Både i Sveits og i de tyske områder utkom mange pamfletter som tok opp den religiøse argumentasjonen. Pastor Conrad Melchior Hirzel skrev et liten heft fullt av bibelsitater hvor han langt og innstendig oppfordret sine lesere til å skaffe hjelp for medkristne i Hellas⁹⁹. Grekerne var ikke opprørere, mente han selve evnen til frihet rettferdiggjorde deres kamp. I de første månedene kom den slags argumenter sterkest i forgrunnen.

Dette skulle endre seg, og en annen stemme var Friedrich Lehne i Mainzer Zeitung. I en fiktiv diskusjon med en ukjent tviler som ble trykt i tre nummer, diskuterte han grekernes sak og stormaktenes reaksjon. Dette var ikke bare for å inspirere leserne, men var også ment å unngå sensurens straff. Skribenten gikk særlig inn på den religiøse siden av grekernes kamp. Friedrich Lehne skrev:

Wenn aber das Volk nicht durch das Gefühl von Freiheit und Vaterland, sondern durch Religionshaß, begeistert werden muß, da sieht es mißlich aus mit dem Versuch. Dem christlichen steht dann der mohammedanische Fanatismus gegenüber. Alle Gräuel werden auf beiden Seiten gebilligt. [.....]. So lange der Krieg keine andere Gestalt annimmt, und die Partheien darin wetteifern, welche die andere an wilder Grausamkeit übertreffen möge, kann er den Europäern keine große Lust zur Theilnahme einflößen.¹⁰⁰

I den tyske pressen ble det tydeliggjort at der fantes forskjellige agendaer, med vekt på forskjellige politiske og religiøse ideologier. Lehne var sikkert en av dem med en revolusjonær holdning, selv om han hadde distansert seg fra sine tidligere jakobinske holdninger.¹⁰¹ Det religiøse motiv ble ikke delt av alle filhellenerne. At hele kristenheten ble tilkalt uansett konfesjon, kan da ses som et forsøk på å samle alle krefter som skulle sikre seier for grekerne. Om dette samsvarte til intensjonene av en del av de kristne ”korsfarer”, kan diskuteres. Men når man hadde skapt et presedenstilfelle i Hellas, kunne liberale med legitimt grunnlag videreføre sitt program for å demokratisere alle europeiske land. Metternich og hans medarbeider Gentz hadde

⁹⁸ Heinrich Gottlieb Tzschirner, *Die Sache der Griechen die Sache Europa's*, Leipzig 1821.

⁹⁹ Hirzel var leder i hjelpeforeningen for grekerne i Zürich, han og Zürich hjelpeforeningen ble et viktig bindeledd mellom de forskjellige nasjonale filhellenistiske foreninger.

¹⁰⁰ *Mainzer Zeitung*, nr. 110, 13.9.1821.

¹⁰¹ *Mitteilungsblatt des Stadtarchivs Oestrich - Winkel, Der Ausscheller, Die Lehnes: Dichter – Politiker – Wissenschaftler von Walter Hell*, 2-4. http://www.oestrich-winkel.de/data/articles/pdf/253_477.pdf, (Oppsøkt 29.02.2008).

mistanker i denne retning og trodde at filhellenene brukte Hellas som påskudd for å gjennomføre revolusjoner under skalkeskjul av religiøse paroler.¹⁰²

- Det sivilisatoriske argumentet

Hellas var et område som fikk mye oppmerksomhet i forhold til andre strøk i Europa allerede på 1700-tallet. Gjennom den nyhumaniske dannelsen var mange dannede borgere interessert i å se og erfare landet hvor antikken begynte. De kalte Hellas sivilisasjonens vugge stedet de filosofiske og kulturelle emner som de hadde lært seg, stammet fra. At denne sivilisasjonen var borte, fikk de dannede erfare gjennom reiser og reisebeskrivelser. Men hvordan så Hellas ut under det osmanske herredømme? Flertallet av det greske folk var bønder som levde i en tilstand som liknet mer på leilendinger fra føydale tider. Som rettsløse og underkastet osmanenes vilkårlighet vekket grekerne medfølelse, og man fikk avsky mot sultanen og hans regime.

At det greske folket var kommet så langt bort fra den antikke storhetstiden, var noe mange dannede ikke hadde ikke lett for å akseptere. Og ikke bare Thiersch i München ble medlem av de såkalte *Musenfreunde*, som var tilknyttet den greske heteri.¹⁰³ Å gjenoppreise sivilisasjon i det greske land ble målsetningen for mange av de dannede i Tyskland. Initiativ for å gi studiemuligheter til greske studenter var bare ett av mange konkrete hjelpetiltak. Thiersch i München skapte slik lærested, det samme gjaldt for Leipzig, Jena, Dresden og mange andre universitetsbyer.

Da den greske frigjøringskrig utbrøt, ble det for mange filhellener et argument at det osmanske riket stod i veien for en gjenfødelse av den greske kulturen. Hirzel slo i sin pamflett, som ble lest langt utover de filhellenistiske kretser i Tyskland, fast at den tyrkiske maktutøvelse hadde ikke medførte annet enn at Hellas ble holdt i en vill tilstand av usikkerhet, urettferdighet og fattigdom, at folket ble offer for vanstell og usadelighet, og at hele landet var i forfall.¹⁰⁴ Men han hadde forventninger om at bare grekerne ble fri, kunne de nå slike gamle høyder som i antikken da de var ledende i vitenskap og kultur.

[.....], so müssen auch die Freunde der Menschheit den Aufstand Griechenlands als eine glückliche Krise betrachten. Denn ist sie gleich furchtbar, so beschleunigt sie doch den zu lange verzögerten Moment der Heilung des civilisierten Europa's von einer Schande bringenden Wunde

¹⁰² Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 196-197.

¹⁰³ Jelavich, *Russia's Balkan entanglements 1806 – 1914*, 49-54.

¹⁰⁴ Conrad Melchior Hirzel, *Die heiligen Propheten Aufruf für die Befreyung Griechenlands aus dem Wort Gottes enthoben*, 42 – 68.

– den Moment, der den Sitz des ersten christlichen Kaiser's dem Christenthum, und die Künste und Wissenschaften ihrem altherthümlichen Vaterlande zurückgeben wird.¹⁰⁵

En liknende analyse en fransk erkebiskop, de Pradt, kjent for sine bidrag i tyske aviser. Han sammenliknet de tyrkiske og greske sivilisasjoner, og var overbevisst at den greske var i oppgang mens den tyrkiske befant seg i forfall.¹⁰⁶ Også denne pamfletten gikk inn i den filhellenistiske propaganda og ble omtalt i tyske aviser. De Pradt rettferdiggjorde som flere filhellene den greske frihetskamp ut fra den antikke fortid.¹⁰⁷ Den var etter hans mening ikke forsvunnet i det greske folket, og det gjaldt å gjenoppvekke det gamle forhold til filosofi og vitenskap slik at det kunne gi en lysere framtid for grekerne.

Det dannete borgerskapet ble tiltalt om pamflettene. Mange ganger ble sympati for grekerne fremkalt gjennom henvisninger til at et gammelt kulturfolk var frarøvet sin frihet, men nå krevde friheten tilbake, med bakgrunn i sin kulturelle overlegenhet. Denne tankegangen var er ofte fremme i publikasjonene i 1821 og 1822 som oppfordret til solidaritet med Hellas. For så vidt var Hellas i mange av filhellenernes øyne et særtilfelle.

- Det takknemlighetsgjeldargumentet

Det argumentet som følger stod i umiddelbar sammenheng med argumentet om at det gjaldt å forsvare sivilisasjon mot barbari og gjenopprette den greske kulturen. Alle som var utdannet under nyhumanistiske tegn hadde en eller annen forestilling av hvordan greske kultur, filosofi og vitenskap var i antikken og det er ikke forunderlig at de dannete så på seg selv som arvtakere av denne kulturen. I det tyske språkrommet var mange det skrevet skjønnlitterære verk og også mange verk som omtalte kunsten i det gamle Hellas. Winckelmann,¹⁰⁸ som hadde skrevet om greske skulpturer og deres fullkommenhet var et verk som antakeligvis stod i et hvert hjem til en dannet person. Beundringen for den greske antikken var en del av dannelsesprosessen som borgerskapet gikk gjennom. Det stimulerte tanken om at den nåværende tilstand var en arv fra denne tiden da det i Hellas blomstret en kultur med store resultater på filosofi, vitenskap og kunst. Lærdommen fra de områdene hadde også preget de tyske universiteter og dannelsessteder, og følelsen av at tyskerne stod i en takknemlighetsgjeld til grekerne, var utbredt på 1820-tallet.

¹⁰⁵ J.J. Paris, *Betrachtungen über die jetzige Crise des ottomanischen Reichs, ihre wirkenden Ursachen und wahrscheinlichen Folgen*, (Leipzig: in Ernst Kleins literarischem, geographischem Kunst- und Commissions-Compotoir., 1822), 56-57.

¹⁰⁶ De Pradt: *Griechenland in seinen Verhältnissen zu Europa*, 40-56.

¹⁰⁷ *Catalogue de L'Histoire de la Révolution Française, Erits de la Période Révolutionnaire*, bind IV, Paris: Bibliothèque National, 1955, s.v. "Pradt".

¹⁰⁸ Suzanne L. Marchand, *Down from Olympus, Archeology and Philhellenism in Germany, 1750- 1970*. (Princeton New Jersey: Princeton University Press, 1996), 7–16.

Det ble også tatt opp av filhellenerne i politiske debatter i de forskjellige publikasjonene. Gjentatte ganger var det snakk om plikten til takknemlighet.¹⁰⁹ Professor Thiersch betegnet gjelden som, ”eine altheilige Schuld” en hellig og eldgammel gjeld som man knapt kunne nedbetale.¹¹⁰ De dannete betraktet grekernes forfedre som forfedre i ånden.

Slik virket da argumentet om at Hellas var sivilisasjonens vugge sammen med argumentet om at det tyske og alle europeiske folk skyldte grekerne så mye at det stod for tur å slette en del av denne gjelden. De tre nevnte argumenter stod ikke alene og var ikke de eneste som filhellenene brukte for å legitimere den greske frihetskamp. Men gjentakelsen virket ikke bare som en appell til allmennheten, men også slik at det kunne rokke ved overbevisningene til adelen og deres regjeringer. Mange ganger viste filhellenerne en viss naivitet i omgang med adelsmenn. Det trenges tid og tiltak som undertrykte Hellas’ venner før de lærte hvem som stod på hvilken side.

Filhellenernes angrep på legitimitetsprinsippet

For å få en forståelse om hvorfor det var så viktig for filhellenerne og store deler av borgerskapet i Tyskland å bekjempe eller undergrave dette prinsippet, må vi gå tilbake til Wiener Kongressen i 1815. På kongressen vedtok Europas herskerhus som skulle virke fremover og opprettholde ordningen i Europa. Denne ordningen ble opprettet i henhold til visse prinsipper. For de indre politiske - og samfunnsforholdene i Europa hadde kongressen slått fast at enhver hersker skulle være legitim. Denne legitimiteten bestod i ideen om at disse herskerne var innsatt av Gud, fulgt av en slektslinje. Adelen bestyrket og bekreftet hvordan de skulle regjere verden. Men ønsket, om å komme tilbake til ancien-regime systemet fra før revolusjonen 1789, ble ikke realisert. På det juridiske og politiske område hadde man kommet for langt til at en umiddelbar tilbakevendning var mulig. Napoleons borgerlig lovbok var fast etablert i mange områder, og i tillegg hadde løftet om konstitusjonelle forfatninger fanget mange av Europas kongehus i en felle som man trengte tid for å bryte. Det gjaldt like mye for Det Tyske Forbundet som det gjaldt for mange land i Europa. Men med legitimitetsprinsippet i ryggen gikk det an å slå ned enhver revolusjon som ville prøve å fjerne den legitime hersker. Det ble aktuelt i Spania 1820 og førte til et umiddelbart inngrep av østerrikske tropper i 1821 mot opprør i Neapel, Piemonte og Sicilia, fordi der våget folk å fjerne den ”legitime” hersker.

¹⁰⁹ *Mainzer Zeitung*, nr.85, 16.7.1821.

¹¹⁰ *Allgemeine Zeitung*, nr.263, 20.9.1821.

Som Metternich og adelen så på seg selv som de legitime herskere, så de også på sultanen i det osmanske riket som en legitim hersker. Da grekerne begynte sitt opprør var det altså et angrep på prinsippet og dermed forkastelig. Det gjaldt for alle som ville akseptere denne tankegangen om legitime herskere. Men for første gang satte mange i borgerskapet over hele Europa spørsmålsteget ved dette. I hele perioden 1821 – 1827 gikk folk ut mot legitimitetsprinsippet, særlig de med bakgrunn fra borgerskapet.

Metternich og hans støttespiller kunne ikke noe annet enn å utvide prinsippet. De nye parlamenter var allerede en torn i deres øyne, og ved enhver anledning krevde Metternich innskrenkninger i disse representasjonsorganer. Motstanden mot det legitimitetsprinsippet innebar at hvert angrep på disse ideene også var et angrep på de eksisterende maktforhold innenfor Det Tyske Forbundet.

Mange av de som satt i parlamentene i de tyske delstater kjempet derfor samtidig på disse to fronter. Da blir det ikke underlig at Hans Christian v. Gagern, som satt i delstatparlamentet storhertugdømmet Hessen, sa følgende om den greske konflikten:

”die deutsche Nation drückt eine Blutschuld, wenn sich nirgends Hülfe noch Stimme zu Gunsten der Griechen erhebt,” denn von ” .. dem Aufrufe der Mächte selbst, vor den Befreiungskriegen, bis zum ärgsten, was mit dem Namen der Umtriebe bezeichnet wird, hat ihnen (Den Griechen – der Verf.) alles Unabhängigkeit gelehrt.. Sie nahmen an unserm Unterricht theil, und was konnte der bessere Unterricht, auf seiner höchsten Stufe, anders bezwecken als Ehre der Ehre, Ehre den großen Vorfahren, Ehre der Befreiung von so drückendem Joch”.¹¹¹

Egentlig kan man si at de fleste publikasjoner med filhellenistisk innhold i 1821 dreide seg om at grekernes opprør var et særtilfelle. Tyrkerne kunne ikke kreve å være legitime hersker over det kristne greske folk. Flere argumenter ble gjentatt, slik som det følgende.

Die Kraft eines legitimen Princip mit all ihren Wirkungen kann in einem streitigen Verhältnis zwischen gebildeten und barbarischen Völkern nie zur Anwendung kommen, ...¹¹²

Erobringsretten etter 1453 ble ikke godtatt, grekerne var aldri fullmedlem av Det Osmanske Riket, tyrkene var barbarer og så videre. Slik falt mange argumenter på plass, og i spesialtilfellet Hellas skulle gjeldet derfor noe annet enn for spanjoler eller italienerne. Noen helt ville ildsjeler

¹¹¹ Allgemeine Zeitung, 19.6. 1821, sitiert i Tischler, Andreas : *Die philhellenische Bewegung der 1820'er Jahre in den preußischen Westprovinzen*, 69.

¹¹² Gerber, *Griechenland und dessen zeitiger Kampf in seinem Ausgang und seinen Folgen betrachtet*, 33.

med en viss korsfarermentalitet lot seg henrive til å hevde at tyrkerne var ansvarlige for pesten som fremdeles kunne ramme Europa på grunn av manglende tiltak hos tyrkerne.¹¹³ Noen kan tro det var en avsporing. Men når man tar for seg kildene, kan man gjentatte ganger lese om denne siden ved konflikten. Det ble for filhellenerne viktig å bevise at osmanske sultaner ikke kunne være legitime herskere, som kunne regjere over kristne og dermed heller ikke over grekerne.

Mens tiden gikk, ble forhåpningen om at argumenter som kunne påvirke konge- og keiserhus en forgjeves tanke. Det ble opp til en ukjent forfatter i *Allgemeine politische Annalen* å si hva antakeligvis mange i de dannede kretser trodde på.

Man hat behaupten gehört, die Insurrektion der Griechen habe mit den früheren, die in Europa ausgebrochen, nichts gemein, sey von diesen in Zweck und Mitteln durchaus verschieden. Diese Behauptung stellte man in der guten Absicht auf, die hohen Verbündeten, wo möglich, der Sache der Griechen geneigt zu machen, da sich erwarten ließ, daß sie jeden Aufstand solcher Art mißbilligen würden, nachdem sie sich gegen Neapel und Piemont so fest und unumwunden ausgesprochen hatten. Doch schlug der fromme Betrug nicht an, und die Kabinette, verfuhrten mit starker Konsequenz. Betrug aber war es; ...¹¹⁴

Forfatteren fremholdt at den samme slags opprør, enten det var i Italia, Spania eller Hellas, ikke skulle defineres fra hverandre, og hans målsetning er tydelig. Det kunne ikke bli annet enn borgerrett for alle, og maktelingen av statsmakten. Hendelser i Hellas bekreftet at ikke noe annet enn republikken kunne være målet i 1823. Bedrageri var kanskje et overdrevent ord, man kunne heller si at det var et selvbedrag. Men artikkelen gjengir hvordan stillingen var for de dannede borgerne i det tyske samfunn: En fot på adelens side, en annen på folkets side. Det gjenspeilte seg også i deres ideer om hvem skulle regjere folket. 1823 flatet filhellenernes aktivitet ut i Tyskland, og en nøkternhet grep rundt seg hvor man før bare kjente begeistring var kjent. Det betydde ikke at grekerne var glemte, bare at filhellenerne måtte kjempe på et annet nivå, slik at de kunne fortsette. Og de ga seg ikke. Bevis for det er den ideologiske kamp som ble ført.

¹¹³ til temaet: Paris, J.J.: *Betrachtungen über die jetzige Crise des ottomanischen Reichs, ihre wirkenden Ursachen und wahrscheinlichen Folgen*, 48; Hirzel, Christian Melchior: avsnitt5, Früchte für den Gesundheitszustand Europa's, i, *Der Heiligen Propheten Auruffür die Befreyung Griechenlands aus dem Worte Gottes enthoben*, 71-72.

¹¹⁴ *Allgemeine Politische Annalen*, Zehnter Band, Europa im Jahre 1823, (Stuttgart und Tübingen: In der J.G. Cotta'schen Buchhandlung, 1823), 52-53.

- Folkesuverenitet, og menneskerettigheter spredd gjennom filhellenistiske aktiviteter

I begynnelsen av grekernes opprør var verken nasjonalistiske eller republikanske mål hovedsaken i filhellenernes publikasjoner i de tyske områder. Da det ble klart og tydelig at grekerne selv stod for republikk og menneskerett, var det ingen vei utenom dette faktum. Slik kunne den provisoriske forfatningen offentliggjøres i flere tyske aviser.¹¹⁵ Alle elementer fra en moderne forfatning var med i innholdet i til denne forfatningen. På kongressen av frie grekere i Epidaurus ble denne nedskrevet og undertegnet av deltakerne. Men noen uhemmet jubel over denne hendelsen finner man ikke i avisene fra 1821.

Dette kan bare tolkes slik at en hver positiv uttalelse for en republikk ville bli rammet av sensur. De radikalere aviser som *Mainzer* og *Neckar Zeitung* skrev ikke med ett ord hva slags betydning forfatningen hadde for resten av Europa. I de tyske statene hvor det var tillat en viss "objektiv" beretning om som skjedde i verden, var den maksimale formen å henvise til fremskrittet utenfor Tyskland. Uansett tok inn redaktørene feil i sine antakelser om hvordan dette skulle bli oppfattet av publikum. Å lese mellom linjene og skjønne hva som menes med disse "nøytrale" meldninger, ukommentert over fire utgaver, noe som leserne snart hadde lært seg etter *Karlsbader Beschlüsse*. Grunnleggende demokratiske prinsipper ble trykket om og om igjen med denne typemetode. Et eksempel er hevningen av sensuren i Frankrike i 1822. Med en viss nytelse kunne Fr. Lehne sitere den franske avisen *Constitutionnel*.

Wenn wir, fährt er fort, einen Blick auf den ungeheuren Carton werfen, wo, wie in einer Todenkiste, die unglücklichen Artikel aufbewahrt liegen, welche unter der unerbittlichen Scheere der Zensur verblichen sind, finden wir nichts darinn, was der strengste Gerichtshof mit Recht als gefährlich, oder auch nur als gewagt ansehen könnte.¹¹⁶

Temaene innenfor de europeiske grensene var så like hverandre at et hvert skritt i retning personlig og nasjonal frihet virket som en internasjonaltisk gjerning. Metternichs system ga mindre og mindre forhåpninger om en forsiktig demokratisk utvikling. Å appellere til adelens medmenneskelighet, eller til deres selvproklamerte rolle som forsvarer av kristne måtte slå feil. Det motsatte skjedde Metternich ville ha en ny form for enevælde gjennom overenskomst med de tre herskere av Preussen, Østerrike og Russland. Deres hellige allianse skulle hindre folk i Europa fra å velge et fritt demokratisk system. Det er gode grunner for å hevde at uavhengig hva

¹¹⁵ som serie i *Mainzer Zeitung*, nr.57, 58,59 og 60 ,11.- 16.5.1822.

¹¹⁶ *Mainzer Zeitung*, nr.19. 12.2.1822.

intensjonene på den aristokratiske og den liberale siden var kom deres grunnlegende forskjell i politisk tenkemåte til å føre til i ethvert politisk spørsmål havnet i konflikt med hverandre.

- Borgerlig ideologi og filhellenisme, to sider av en medalje?

Om man vil tillate seg en kort formel av hva borgerskapets holdning utgjorde, også utenfor de tyske områder, var det at personens frihet og rettigheter skulle bli garantert og handelen skulle være fri. Dette gjelder nesten alle deler av det tyske borgerskapet. Disse to grunnlegende elementer hadde de fleste ikke gitt opp innenfor det tyske borgerskapet på 1820-tallet. Handelsfrihet ble etter hvert ikke sett på som et universalistisk allmenngode, og det var ikke bare Fr.List som så nytte i et avgrenset tollområde med handelsfrihet innad, og til andre nasjonaløkonomi utenfor en restriktiv handlingsmåte.

At tankene om menneskerett og handelsfrihet skulle lede direkte i filhellenismen er logisk når man betrakter den personlige sammenheng mellom de dannede borgerne i Tyskland og de som ble filhellener. Kildene peker bare i én retning. Jeg har beskrevet hvordan det religiøse, det såkalte sivilisatoriske argumentet og takknemlighetsgjelden spilte inn i hele argumentasjonskjeden fra de filhellenistiske publikasjoner. Christian Melchior Hirzel, presten fra Zürich, hadde ingen vanskeligheter med å appellere til de religiøst innstilte og samtidig til handelsvenner.¹¹⁷ Hans pamflett ble ivrig spredd i Tyskland. Anmeldelser i aviser hadde også omtalt mange pamfletter av denne typen.¹¹⁸ De tideligere nevnte de Pradt, Gerber, J.J. Paris, Tzschirner, Nagel var bare noen av skribentene der denne forbindelsen mellom forestillinger av immaterielle ideer, og hvorfor man skulle hjelpe grekerne, ble slått sammen med den håndfaste materielle interesse av å utvide handelen også i det omtalt lønnsomme og fruktbare området i den østlige delen av Middelhavet.¹¹⁹ Ikke en gang en evangelisk prest som Hirzel forventet bare altruistiske handlinger i solidaritet med grekerne. På denne måten blandet hos en del av filhellenerne egeninteresse seg med ønsket om at et undertrykt folk skulle bli fritt. Det må også her tas i betraktning at det skjedde for å sette hele bevegelsen på et enda bredere grunnlag, slik at det størst mulige antall av personer kunne knytte seg til den. Trass i denne tanken er det som ble skrevet i pamflettene, tydelig nok. Redaktørene, presterne, professorene, de dannede som tok standpunkt til grekernes kamp, satte tydelige spor som jeg vil innordne i det dannede tyske borgerskaps ideologi på 1820-tallet.

¹¹⁷ for eksempel: *Allgemeine Zeitung, Beilage zur Allgemeinen Zeitung*, nr.137, 18. og 21. 8.1821.

¹¹⁸ *Allgemeine Politischen Annalen*, Erster Band, Politische Literatur, s.145 – 189.

¹¹⁹ J. J. Paris, *Betrachtungen über die jetzige Crise des ottomanischen Reichs, ihre wirkenden Ursachen und wahrscheinlichen Folgen*, 109 – 125.

Stormaktene bestemte Hellas skjebne

1823 – 1825, de tyske filhellenerne i nedgang, og Østerrikes vei inn i isolasjonen i det orientalske spørsmålet

I slutten av 1823 begynte en nedgang for den filhellenistiske bevegelsen i Det Tyske Forbundet. Det skyldtes hovedsaklig to ting. For det første fant en ytterlig innstramning av sensuren sted, og for det andre slo prosjektet Deutsche Legion feil.

Forholdene med sensuren lar seg best avlese med hvordan tilstandene i Bayern. Den henholdsvis liberalt innstilte bayerske regjeringen ble på midten av 1823 fullstendig trukket i Metternichs sensurtiltak. I 1824 bekreftet Bayern denne holdning med å gi sin tilslutning til beslutningen om å videreføre Karlsbader Beschlüsse.¹²⁰ Den garanterte pressefrihet i den bayerske forfatning ble til et tomt ord på et stykke papir. Denne kampen mellom de ulike elementer var også en del av den indre kampen i Bayern. På den ene side stod de byorienterte, liberale krefter, som var rekrutteringsfeltet for filhellenere, og på den andre siden de mer rurale, katolske kretser som ville opprettholde den gamle autoritære staten med en konge som var overordnet resten av samfunnet. Også i Bayern var det en personlige og organisatorisk sammenknytting mellom liberale politiske standpunkter og filhellenisme.

Styrkingen av sensuren traff som alle andre også avisen Allgemeine Zeitung i Augsburg. Denne viktige avisen som på en øyensynlig objektiv måte informerte Hellas' venner om nyheter, og i lange perioder ga håp og dermed mulighet for engasjement, ble nå rensket for dette viktige politiske innhold.¹²¹ Til tross for at forleggeren v. Cotta¹²² prøvde å forklare den bayerske minister Rechberg at en avis ikke kan eksistere uten reportasjer fra utlandet, ble dette flere ganger avvist, og den harde linjen mot avisen gjorde det vanskelig å skrive om situasjonen i Hellas. For å sikre at avisen skulle bli tilpasset til Metternichs politiske oppfatninger gikk den bayerske utenriksminister så langt som å sende sin medarbeider, sensor Rupprecht, til Augsburg hvor han i skarp tone krevde at redaktørene skulle ta prinsippene til den Hellige Alliance som retningsssnor.¹²³

¹²⁰ Elke, Blumenauer, *Journalismus zwischen Pressefreiheit und Zensur : Die Augsburger >> Allgemeine Zeitung<< im Karlsbader System(1818-1848)*, (Köln: Böhlau Verlag,2000), 50-54.

¹²¹ Årgang 1824 av Neue Mainzer Zeitung, Allgemeine Zeitung, Freiburger Zeitung og Neckar- Zeitung viser en tydelig tilbakegang av artikler rund temaet Hellas og frigjøringskrigen.

¹²² Von Cotta, født 1764,døde1832,eier og i 45 år styreformann i J.G. Cotta'eschen Verlagsbuchhandlung, utgiver for diverse aviser som for eksempel Allgemeine Zeitung i Augsburg, se i *Allgemeine Deutsche Biographie*, s.v. "Cotta", Johann Friedrich, Freiherr von Cottendorf", [http://mdz.bib-bvb.de/digbib/lexika/adb/images/adb004/@ebt-link?target=idmatch\(entityref,adb0040529\)](http://mdz.bib-bvb.de/digbib/lexika/adb/images/adb004/@ebt-link?target=idmatch(entityref,adb0040529)) (oppført 23.11.2007).

¹²³ Blumenauer, *Journalismus zwischen Pressefreiheit und Zensur*, 69.

Denne historien var bare en av mange hendelser fra denne tiden i Det Tyske Forbundet, som likner hverandre. Atter var en gang en avis forpliktet til å tie stille og gå ned i oppslagstall. Revolusjoner ble ikke bare undertrykt. Man skulle heller ikke tale om dem.

Fra 1824 var grekernes sak et tema som redaktørene helst tok opp med henvisning til en utenlandsk avis. Unntaket var *Hamburger Korrespondent*,¹²⁴ *Neue Mainzer Zeitung* og *Neckar-Zeitung*, altså aviser fra områder med relativt liberale regjeringer, og mer liberale enn de reaksjonære som fulgte Metternichs kompromissløse kurs.¹²⁵ Med mangel på tilgang til informasjon ble en del av filhellenerne mindre aktive, og også innsamlingene av pengene avtok, slik at støtten for grekerne ble forholdsvis mindre.¹²⁶

For å holde liv i den tyske filhellenismen hadde mange begynt å gå andre veier. Kunstlivet var fremdeles noe som ble mindre sterkt kontrollert av sensuren. Marked for alt mulig som handlet om Hellas ble ikke stoppet på samme måten som avisartikler. Bøker med temaer fra Hellas økte i denne tiden. Reisbeskrivelser, historiebøker, bokanmeldelser av hjemmevendte filhellener. Navnet Hellas virket åpenbart positivt på lesernes interesse.¹²⁷ Men det var ikke lenger den diskusjonen som man hadde i de dagene da frigjøringskrigen i Hellas brøt ut. Det betydde ikke at den filhellenistiske bevegelsen var død.

Verken i Tyskland eller utenfor hadde sympatien for den sluttet. Filhellenene kunne fremdeles hjelpe grekerne. De som hadde kommet til Hellas ble samlet med andre frivillige fra andre europeiske land i enheten som kjempet under kommando av General Norman.¹²⁸ Ved byen Petas ble de satt inn i det første større slag februar 1823.¹²⁹ Det endte med nederlag, men enheten var fortsatt intakt, og kunne bekjempe tyrkerne tross store tap. Alt i alt hadde cirka 400 mann blitt medlemmer av denne enheten, 90 av dem var filhellener.¹³⁰ Ikke bare i denne lille filhellenistiske hæren viste disse sin internasjonale virksomhet, men det var den tydeligste.

¹²⁴ *Hamburger Correspondent* dens helt korrekte tittel var *Staats- und gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheyischen Correspondenten*, ser mer om avisen og filhellener i Hamburg, Vlachodimitris Thodoris *Philhellenische Stimmen aus Hamburg während des griechischen Befreiungskampfes von 1821*. I *Philhellenische Studien* Band 7, *Die Rezeption Der Antike Und Der Europäische Philhellenismus*, (Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1998), 365 – 393.

¹²⁵ Büngel, *Der Philhellenismus in Deutschland 1821 bis 1829*, 47 og 55.

¹²⁶ Et eksempel for å sammenlikne 1821-24 med 1826-28 er bidraglistene av område Württemberg i Hauser, Christoph, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, på sidene 166 – 172.

¹²⁷ *Allgemeine Litteratur – Zeitung*, kalt Cotta'sesche, Utgiver Fritz Murhard, i årene 1823 – 1827 gir igjen med uttallige eksempler for denne påstanden, det blir for mye å telle opp en brokdel titlene og anmeldelser som står i sammenheng med Hellas uten å sprengne rammen til temaet

¹²⁸ St. Clair, *That Greece might still be Free*, 92 - 102

¹²⁹ *Neckar-Zeitung*, 6.4.1823.

¹³⁰ St.Clair, *That Greece might still be Free*, 101, 377.

Under beleiring av byen Missolongi i 1823 døde også general Norman som en av filhellenerne, som etter hvert fikk anerkjennelse av den greske befolkningen for sin innsats.¹³¹

London Greek Committee og Storbritannias brudd med den antigreske kursen

General Normans enheten hadde i løpet av 1823 blitt mindre. Men da Lord Byron¹³² kom til Hellas knyttet til en del av de tyske frivillige, og også noen fra andre nasjonaliteter seg til hans engelske frivillig-enhet.¹³³ På denne måten ble filhellenerne et kontinuerlig kraft, som skulle vare ut hele krigen.

1822 og 1823 ble også år hvor de filhellenistiske foreninger fra Sveits og Tyskland, begynte å ta intenst kontakt med London Greek Committee. Den mer tyskspråklige forbindelse mellom tyske og sveitsiske filhellener kunne utvides.

Auf das englische Volk richtet sich daher unsere Hoffnung. England, wo keine launenhafte Willkürherrschaft den Bürger zwingt, seinen schönsten Regungen für Christentum und Gesittung zu entsagen.¹³⁴

Med tanke på en felles sak nasjonalitet av annen rang. Men likheten i de engelske og tyskspråklige filhellenernes ideologi er iøynefallende, og det gjelder hovedsaklig for liberale krefter i begge land. London Greek Committee hadde liberale som var kjente vitenskapsmenn som David Ricardo, Jeremy Bentham og medlemmer av parlamentet i sine rekker.¹³⁵ Ikke bare på grunn av kristne eller andre argumenter som gikk over nasjonenes grenser, ble det et felles samarbeid. Den praktiske, medmenneskelige vilje å hjelpe mennesker i nød og i kampen for frihet var en sterk impuls, like mye som liberalistiske ideer som utilitarismen til Jeremy Bentham.

Mellom februar 1823 og januar 1824 søkte de tyske og sveitsiske filhellenistiske foreninger om koordinert samarbeid med de engelske filhellener. Resultatet ble en utveksling av erfaringene som tyske filhellener hadde. Hva skulle forbedres hvis det under ledelse av London Greek Committee ble sendt en militær bistand til Hellas? Det var det viktigste spørsmål for de tyske og engelske filhellenene. I et brev sendt av Lord Byron til London Greek Committee sammenfattet han på samme måte som de tyske filhellenerne, hvordan hjelpen for grekerne skulle se ut. I brevet som ble offentliggjort i *Neue Mainzer Zeitung*, kunne man lese.

¹³¹ *Neue Mainzer Zeitung*, nr.344, 12.12.1825.

¹³² *The Companion to British History*, 1996, s.v. "Byron".

¹³³ St. Clair, *That Greece might still be Free*, 175.

¹³⁴ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 92.

¹³⁵ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 92 og St. Clair, *That Greece might still be Free*, 138- 149, 175.

Das Hauptmerkmal, dessen die Griechen bedürfen, scheint zu sein: 1. ein Park Artillerie, leicht und zum Dienst auf Gebirgen brauchbar; 2. Pulver und 3. Medizin für die Kranken und Verwundeten in den Hospitälern.....

- daß es besser sein Würde, wenn die Kommittee ihre Aufmerksamkeit auf die Hinsendung von erfahrenen Offizieren, als auf die Anwerbung roher britischer Soldaten richtete, welche letztere an der Seite von Ausländern zum Ungehorsam geneigt, und daher zum Dienste untauglich sind.¹³⁶

Det var en suksess at begge sider var enige i analysen, slik at bidraget som kom fra engelske og tyske ble en del av den internasjonale militærgruppen sammensatt av Lord Byron.¹³⁷ Det forholdsvis lille bidrag av materiell, som denne gangen ble gitt til grekerne fra tyskernes side, ble styrket gjennom de praktiske erfaringer og tilføring av militær eksperter som man hadde samlet i to år, slik at denne gangen var en militær støtte reelt mulig. Stuttgartforeningen samlet og leverte denne hjelpen i Tyskland og koordinerte med London Greek Committee sammenslåingen av forskjellig type støtte til Hellas.¹³⁸

Dessverre tok livet til Byron slutt. Han døde 19. april 1824 i Missolongi, og dermed var den største bidragsyteren til denne filhellenistiske enheten i Hellas borte.¹³⁹ Den velkomne hjelpen falt sammen uten sin største støttespiller. De filhellenistiske frihetskjemperne valgte stort sett å bli en del av greske enheter. Den synlige markeringen av den direkte og frivillige internasjonale innsatsen i Hellas tok dermed slutt. Den virket fra denne tiden litt mindre tydelig i Hellas, men stadig var det kjent for grekerne at også filhellenene kjempet videre med dem.

Storbritannia løsner seg fra den Hellige Alliansen

Fra begynnelsen av den greske konflikten hadde filhellenerne forhåpninger rettet mot stormaktene i Europa. Det viste seg at alle stormaktene valgte å la være å hjelpe grekerne, men likevel hadde de forskjellige utgangspunkt. Storbritannia inntok i de første to år av frigjøringskrigen i Hellas et standpunkt som hadde grunnlag i den Hellige Alliansens politikk. På Joniske Øyene¹⁴⁰ som var viktige for grekerne selv hadde styringsmakten Storbritannia bestemt seg for å avstå fra enhver hjelp grekernes frigjøringskrig.

¹³⁶ *Neue Mainzer Zeitung*, nr.139, 28.6.1823.

¹³⁷ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 95.

¹³⁸ Klein, *L'Humanité, Le Christianisme, et la Liberté*, 267.

¹³⁹ *The Companion to British History*, 1996, s.v. "Byron".

¹⁴⁰ Joniske Øyene stod siden Wiener Kongressen 1815 under kontroll av Britannia.

Men i løpet av 1822 begynte allerede forskjellige representanter i parlamentet i London å spørre hvordan det hadde seg at den britiske regjering slo seg sammen med grekernes undertrykkere.¹⁴¹ I overhuset appellerte grev Grosvenor til den engelske kongen om at forskjellsbehandling av slaver som skulle frigjøres og forskjellsbehandling av grekerne måtte ta slutt:

Wenn sich das Haus vor einiger Zeit bewogen fand, fremde Nationen um die Abschaffung des Sklavenhandels anzugehen, so können es Ew. Herrl. auch nicht anders als gutheißen, wenn ich Sie auffordere, gleiche Mittel anzuwenden, damit die unglücklichen Griechen gegen die übernatürliche Grausamkeit ihrer unmenschlichen Bedrücker geschützt werden.¹⁴²

Urørt av disse innvendinger fortsatte denne politikken mot grekerne nesten inn i 1823. Etter at utenriksminister Castleragh var død i 1822 gikk man over til en skrittvis åpning for hjelp til grekerne.¹⁴³ Underhusdebattene ble omtalt i tyske aviser, slik at tyskerne kunne lære hvordan et parlament kunne bidra til forandring av politikken i landet.

Men i de statene som var ledet av Metternichsystemet ble en hver opprører sett på som fiende. England gikk ut av denne tvangstrøya. Det var naturligvis ikke bare en moralsk seier for filhellenene. Det styrket også ideen om at en konstitusjonell forfatning ga de rette muligheter for et mer fornuftig system som kunne ivareta folkets interesse.

Dette var det ikke nok. I 1823-24 fikk den greske regjering et lån, anskaffet av filhellenene.¹⁴⁴ Fordi den britiske regjeringen fremdeles hadde full diplomatisk kontakt til Det Osmanske Riket, kunne britene ikke gå inn for et lån direkte gitt fra staten. Men 300000£ kunne den greske provisoriske regjeringen bruke for å gjennomføre sine operasjoner og til oppbygging av administrasjoner.¹⁴⁵ Pengegavene og lån til grekerne kunne hjelpe dem til å opprettholde sin frihetskamp.

Dette utløste selvfølgelig bekymringer på Wiener Hofburg, slik at Friedrich Gentz skrev til Metternich om denne hendelsen slik:

Es war längst meine Meinung, daß diese Anleihe ein entscheidendes Gewicht in die Schale der Insurgenten werfen und namentlich ihnen das beste Mittel zur Beilegung ihrer innern Streitigkeiten sichern Würde.¹⁴⁶

¹⁴¹ *Neckar-Zeitung*, nr. 175, 27.6.1822.

¹⁴² *Neckar-Zeitung*, nr.207, 30.7.1822.

¹⁴³ *The Companion to British History*, 1996, s.v. "Stewart, Robert (1796- 1822) known as Vist.Castleragh".

¹⁴⁴ St. Clair, *That Greece might still be Free*, 209.

¹⁴⁵ *Ibid.*, 209-211.

¹⁴⁶ *Briefe von und an Gentz*, Gentz an Metternich brev fra den 22.juni 1824, 120.

Etter at det var stille de første to år, med unntak av debattinnlegg og enslige personers initiativ hadde grunnleggingen av London Greek Committee skapt nytt liv i den filhellenistiske bevegelsen. De andre nasjonenes filhellenerer stod ikke lenger for seg selv. Det virker som et stafettløp hvor sentrene av den filhellenistiske bevegelsen skiftet uten at en av løperne begynte å stå stille. Etter at de tyske filhellenene i løpet av 1821 og 1822 hadde vært hovedtyngden i den filhellenistiske bevegelsen i Europa, var i 1823-24 sentrum for filhellenene flyttet til London. Det gikk opp for alle deltakere at den filhellenistiske bevegelsen var best tjent med et internasjonalt samarbeid for den greske frihetskrig. Også det at Lord Byron og hans medspillere fikk sendt en del krigsmateriell, artilleri offisere, våpensmie og til og med en avispresse til Hellas, var et internasjonalt samarbeid.¹⁴⁷ Ethvert prosjekt som filhellenerne i Europa skapte i tillegg til den materielle verdi, virket også som en positiv nyhet og oppmuntret til å fortsette med nye innsamlingsaksjoner. London Greek Committees aktiviteter hadde en forlenget virkning på den tyske filhellenistiske bevegelse. Det åpnet enda mer for internasjonalt samarbeid mellom filhellenene.

Det hadde i lengden vært vanskeligere for grekerne å stå uten hjelp utenfra. Det finnes få kilder hvordan utenlandsk hjelp ble oppfattet av den "allmennlige" greker, men adresser fra forskjellige deler av Hellas viser at hjelpen var velkommen, og også etterspurt.¹⁴⁸ Grekerne ble etter frigjøringskrigen ofte fremstilt som om de ikke var i stand til å frigjøre seg selv på grunn av sin fraksjonering og mange andre forhold.¹⁴⁹ Det man ikke skal glemme er hvordan, de tross all motgang utkjempet frigjøringskrigen gjennom en årrekke nesten uten støtte. gjelder I det minste gjelder for de som kjempet i geriljaenheter. Enhver omstendighet som lettet grekerne fra denne store belastning, hadde en positiv virkning. Ikke alltid som ønsket, og da særlig på grunn av indre tvistigheter ble hjelpen fra utlandet oppfattet forskjellig. Men det er vanskelig å se bort fra at filhellenene oppnådde noe positivt i Hellas, og det er feil å tro at all hjelp ble negativt oppfattet av grekerne.

Storbritannias vending skyldtes også egne interesser, nemlig landets strategiske mål i det østlige middelhavsområde. For så vidt var Lord Byrons og de engelske filhellenernes innsats i det store og hele komplementær til den engelske regjeringens snuoperasjon. Det er belegg for at filhellenene konsulterte regjeringsmedlemmer før de satt i gang deres konkrete praktiske arbeid.¹⁵⁰ Derfor skulle man ikke tro at her forelå en entydig statemente til fordel for grekernes sak fra den engelske regjeringens side. Selv i 1824 hadde utenriksminister Canning levert et diplomatisk

¹⁴⁷ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 94

¹⁴⁸ *Neckar-Zeitung*, nr.343, 15.12.1826

¹⁴⁹ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, s.111

¹⁵⁰ Klein, *L'Humanité, Le Christianisme, et la Liberté*, 58

briljerende utsagn, når det gjaldt å unngå å stille seg fast på en av de stridende parters side. I et brev til Canning personlig spurte et medlem av den provisoriske greske regjeringen på en nesten provoserende måte:

Kann man heute noch in Zweifel ziehen, ob die Griechen werth der Unabhängigkeit sind?¹⁵¹

Så svarte Canning at den engelske regjering var nøytral ovenfor deltakerne i krigen i Hellas:

Mit der Pforte durch die bestehenden freundschaftlichen Verhältnisse und durch alte Verträge, welche die Pforte nicht verletzt hat, verbunden wie wir es sind, kann man gewiß nicht erwarten, daß England in Feindseligkeiten, welche jene Macht nicht herbeigerufen, und in eine Streitsache, welche nicht die unsrige ist, sich einlassen werde.¹⁵²

Det var altså snakk om en tosporig fremgangsmåte, slik at den engelske regjeringen uansett utfall av denne krigen kunne få en posisjon som ikke ødela alt for mye og skapte ulemper for England i denne regionen. Derfor var det ennå ikke store forhåpninger denne stormaktens holdning, men mye mer Lord Byron og hans venner i London Greek Committee.

Til tross for dette til dels skuffende ståstedet til den engelske regjeringen, ble pentarkien opphevet, ikke formelt men faktisk.¹⁵³ Ordningen som ble opprettet på Wienerkongressen og garantert av de fem stormaktene, fikk sine sprekker og gap. Prinsippene som stod i vei for nasjonale opprør var på veien ut, og dette var bare begynnelsen. Offentlige krav som åpnet for en forandring, pluss de nasjonale interesser til Storbritannia, ledet til bruddet med den Hellige Allianse. På liknende måte viste også Frankrike de var mer interessert i å skaffe seg best mulige posisjonen i det orientalske spørsmålet, som det ble kalt denne tidens diplomatspråk.

Frankrikes filhellenere melde seg til orde

Fyrst Metternich hadde som politisk leder stor suksess gjennom de første ti år etter Wienerkongressen. Ikke alle prinsippene som han ønsket ut, fikk sin eksistens. I det minste så Frankrike og Storbritannias politiske lederskap at her stod også egeninteresser på spill, og de reagerte tilsvarende. Russland skulle innta samme holdning, men fikk ikke et politisk skifte før tsar Alexander døde i 1825.

¹⁵¹ *Neckar-Zeitung*, nr.97, 11.4.1825.

¹⁵² *Neckar-Zeitung*, nr.97, 11.4.1825.

¹⁵³ Betegnelse for de fem stormakter Russland, Østerrike, Preussen, Frankrike, Britannia, som ble garantert for beslutninger fra Wiener Kongressen.

Frankrikes engasjement i det østlige middelhavesområde var eldre enn den greske frigjøringskrig.¹⁵⁴ De franske filhellenistiske organisasjoner hadde derfor lite å frykte, da de begynte å organisere støtten for grekerne. Relativt, ikke i før mars 1823, ble den franske filhellenistiske foreningen grunnlagt.¹⁵⁵ Debattene om hvordan man skulle forholde seg til legitimitetsprinsippet og om Hellas var en særtilfelle, kunne ikke påvirke regjeringens politikk. Den ville ha forbudt den slags ”privat” politikk som filhellenerne praktiserte. Men pamflettene som tok stilling for grekernes kamp, gikk gjennom sensuren, og slik kom det også tyskerne og sveitserne til gode hele tiden fra 1821 til 1827. Den franske regjeringen var som den britiske regjeringen forholdsmessig lite interessert i å støtte grekerne da de i 1821 begynte kampen mot Det Osmanske Riket. Men grekerne kunne holde i gang frigjøringskrigen i land tid, og faren for at andre nasjoner skulle dominere den østlige delen av middelhavsområde forandret etter hvert holdningene i Frankrike.

At veien for de frivillige over Marseille ble stengt i 1823, skyldes mer at myndighetene bekymret seg for virkningen av disse på den franske befolkningen enn filhellenenes plan om å komme seg til Hellas. Den franske regjeringen var ingen prinsipiell fiende av grekernes kamp skulle. Marseille ble gjenåpnet for trafikk til Hellas ble i 1825, uten en meldning i de offisielle regjeringsvennlige aviser.¹⁵⁶ Men dette var ikke det eneste tegn på velvilje fra den franske regjeringens side, og det var til hjelp for filhellenernes internasjonale aktiviteter.

Den franske foreningen som støttet grekernes frihetskamp, var vesentlig inspirert av bankmannen Jean Gabriel Eynard som hadde sin bank i Genève. I Genève og i Paris var han mannen som styrte og organiserte det meste av de to foreninger.¹⁵⁷ Påfallende er at foreningen i Paris var et overklassefenomen som ble dominert av adelsmenn og noen som kan regnes til den øverste delen av borgerskapet.¹⁵⁸ Denne gruppen stod i like nær forbindelse med den statlige utenrikspolitikk som de britiske filhellenistiske komiteer. Eynard ble også et viktig bindeledd mellom tyske initiativer for å hjelpe grekerne. Han og Hellas’ venner så det som en vesentlig oppgave å ordne et lån på linje med det som de engelske filhellenene skaffet for den provisoriske greske regjeringen. Dessuten sørget den franske komiteen også for en del frivillige offiserer og en del våpen som kom til anvendelse i den greske frigjøringskrig.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Geiss, Emanuell, *Der lange Weg in die Katastrophe: Die Vorgeschichte des Ersten Weltkrieges 1815-1914*, (München:Piper, 1991), 46.

¹⁵⁵ Klein, *L’Humanité, Le Christianisme, et la Liberté*, 48-49.

¹⁵⁶ St. Clair, *That Greece might still be Free*, 272.

¹⁵⁷ Klein, *L’Humanité, Le Christianisme, et la Liberté*, 103-104.

¹⁵⁸ Klein, *L’Humanité, Le Christianisme, et la Liberté*, 78.

¹⁵⁹ *Ibid.*, 104.

Den franske og den engelske filhellenistiske komiteen hovedforbindelser for de tyske filhellenene, inntil 1827. Men utover det var det mangfoldige private forbindelser som er beskrevet i mange sammenhenger. Filhellenene kunne skaffe seg et nettverk over hele Europa. Den lange tiden som den greske frihetskampen varte ble da også en anledning til å utvide nettverket og bruke det etter behov. Gjaldt det å skaffe militær innsats, kunne man få støtte fra ett hold, gjaldt det mer humanitær innsats, var andre forbindelser til nytte.

Den greske byen Missolongi fall og konsekvensene for den tyske filhellenistiske bevegelsen

Forbindelsene mellom de filhellenistiske foreningene skulle spille en svært viktig rolle for grekerne og alle venner av grekerne under krisen i 1825 og 1826. Etter flere år med forgjeves kamp mot de greske frihetskjemperne innså den osmanske sultanen at hærene han kunne stille opp ikke var tilstrekkelige nok for å nedkjempe dem. Verken geriljaarmeen eller de greske regulære enheter kunne beseires. Så henvendte sultanen seg til den egyptiske lederen Ibrahim Pascha som formelt var hans undersått og samtidig en av de mange konkurrenter som kjempet om makten innenfor det osmanske riket. Ibrahim Pascha var visekongen i Egypt, og i forhold til mange andre osmanske ledere et relativt moderne statsleder som i løpet av kort tid hadde modernisert Egypt, inkludert hæren og flåten.¹⁶⁰ Hans hær steg i land på Peloponnes i løpet av våren 1825 og erobret flere festninger, og den hadde snart overtaket over grekerne til bekymring for de tyske filhellenene.¹⁶¹ Grekerne trodde fast det skulle bli en reprise av årene forut, men med moderne utrustning og nye taktiske tiltak mistet de mer og mer terreng. I april 1825 begynte også beleiringen av byen Missolongi. Opprinnelig var byen et lite fiskevær, men ble stedet hvor den provisoriske regjeringen kunne holde til og dessuten et forsyningspunkt for leveringer fra andre land. Først var beleiringen bare fra landsiden, men den egyptiske flåten gjorde etter hvert nye operasjoner, og i slutten av 1825 var Missolongi blitt isolert fra omverdenen. Ibrahim Paschas hær og flåte var i stand å slå til hvor de ville, og for første gang var grekerne nær et totalt nederlag.¹⁶² Missolongi ble da like mye et offer som andre byer. Fordi byen var kjent i utlandet og beretninger om byen ble fulgt opp av verdenspressen, fikk dens fall en stor betydning. Da verden fikk vite hvordan de siste forsvarere hadde falt og at mange av de greske fangene ble solgt som slaver, brøt en ny bølge av sympati for grekerne ut.

Elberfelder Zeitung trykte det første opprop for det greske folket i Preussen, 6.mai 1826. I Berlin brukte statsråd Hufeland og flere andre hendelsen til et opprop for å hjelpe grekerne i nød.

¹⁶⁰ Dakin, Douglas, *The Greek Struggle for Independence*(London:B.T. Batsford,1973)132-138.

¹⁶¹ *Neue Mainzer Zeitung*, nr.335, 3.12.1825.

¹⁶² Dakin, *The Greek Struggle for Independence*,132-138.

Han og de andre undertegnerne av oppropet var dypt berørt av det som skjedde i Hellas.¹⁶³ Denne gangen tillot den preussiske regjeringen innsamlingen til humanitære støtte for grekerne. Man kan si naturligvis uten at det var snakk om støtte til frivillige i tjeneste for grekerne eller sending av militært materiell. De strengeste restriksjoner gjaldt, og formaninger om at man skulle forholde seg utelukkende til de kunngjorte mål, ble offentliggjort:

Berlin, vom 23ten mai. Die heutige Staatszeitung enthält folgenden Artikel:

Die Sache der Griechen hat einen zwiefachen Gesichtspunkt, den politischen, von welchem hier gar nicht die Rede sein kann, und den rein menschlichen, der hier allein in Betracht kommt.¹⁶⁴

Dette hadde sin årsak i at den preussiske regjering var seg bevisst at og hvordan Metternich og den østerrikske regjering ville reagere. Reaksjonen lot da heller ikke vente lenge på seg. Metternich fryktet at

..... die Ruhe, die öffentliche Ordnung und den guten Geist in Europa, ganz besonders aber in Deutschland, von den allernachteiligsten Wirkungen sein und insonderheit eine nachher schwer zu mäßigende, aber desto leichter sich auf andere Zwecke verbreitende Aufregung veranlassen würden.¹⁶⁵

Både i Allgemeine Preußische Staats-Zeitung og i forskrifter for universiteter, ble offentliggjort, at en hver innsamling bare skulle gå til greske enker og foreldreløse barn, samt til frikjøp av grekere som hadde havnet i slaveri.¹⁶⁶ Særlig forestillingen at europeere ble ført til afrikansk slaveri beveget mange av dem som støttet grekerne.¹⁶⁷

Hufelands initiativer hadde virkning i hele Tyskland og satte også i gang innsamlinger fra de eksisterende filhellenistiske foreninger. Med glede og virketrang ble oppropet mottatt i offentligheten, og i nesten alle aviser i Tyskland ble Hufelands opprop trykket. Virksomheten fikk et helt annet forløp enn under året 1821.

At innsamlingen bare skulle tjene humanitære tiltak er sikkert noe av forklaringen på hvorfor også en stor del av adelen deltok med personlige gaver til grekerne. Det var ny og ble en oppsiktsvekkende hendelse. Gjennom alle opprop fikk det humanitære argumentet hovedvekten. Som mange andre kan Dresdner Verein utsagn siteres:

¹⁶³ Quack-Eustathiades, *Der deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes 1821-1827*, 132.

¹⁶⁴ *Neue Mainzer Zeitung*, nr.147, 29.5.1826.

¹⁶⁵ Quack-Eustathiades, *Der deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes 1821-1827*, 133.

¹⁶⁶ *Ibid.*

¹⁶⁷ *Extra-Beilage der neuen Mainzer Zeitung*, 1. Juni 1826.

Wer mag fehlen, wenn Christenthum, Civilisation und Humanität aufrufen...¹⁶⁸

Dermed ble innsamlingsaksjonene ikke bare en del av de dedikerte filhellenerne aktivitet men vant også mange deltakere utenfor de politiske organisasjoner. I et tosidig ekstra vedlegg i Neue Mainzer Zeitung offentliggjorde Mainz' forening for litteratur og kunst et opprop. De skrev at Missolungi var falt:

Aber noch steht Hellas; noch kämpfen ihre für Glauben und Vaterland, für Weib und Kind.
Verlassen von Allen, nur nicht von Gott und ihrem Muthe, vertheidigen sie diese höchsten Güter der Erde gegen rohe Barbarenhorden,...¹⁶⁹

Man kunne ikke forvente at denne foreningen skulle legge fra seg en viss teatralisk holdning, og den skrev derfor med en viss patos, men dette var ikke langt fra innholdet i de fleste opprops i 1826.

Ofte begrunnelse for denne slags hjelp at man ville hjelpe kristne medmennesker og følte avsky for grusomhetene som tyrkene begikk. Utenriksminister Bernstorff ble av sin frue beskrevet på denne måten. Men det hadde absolutt ingen virkning på ham når det gjaldt den politiske planen. 1821 hadde han pliktskyldig fordømt de greske opprørere, 1826 var han ikke tilfreds med begrensningene som filhellenene fikk for deres innsamling. Men også da var han og kongehuset livredd for at denne slags opprør skulle komme til Preussen.¹⁷⁰

For å fullstendigjøre bildet av filhellenismen i Preussen må nevnes at det i landet nesten ble en selskapelig plikt å bidra til den humanitære hjelpen. Prinsene bidro direkte med pengegaver, lignende ble situasjonen i München hvor konglige formaninger bidro til å høye innsamlingsresultater.¹⁷¹ Dermed får man et bildet av hva slags ideologiske holdninger som lå bak denne nye sympatien for grekerne. Men ved siden av disse nye filhellenistiske foreningene eksisterte fremdeles de "gamle" som hadde oppretthold innsatsen for grekerne hele veien.

Fem dager etter at Hufelands opprop stod i Neue Mainzer Zeitung 2. mai 1826 kunne man presentere det neste fra liberale i Bonn i den vestlige delen av Preussen.¹⁷² Friedrich Gottlieb Welcker var blant dem som undertegnet oppropet.¹⁷³ Han og hans bror stod på mange måter i

¹⁶⁸ Klein, *L'Humanité, Le Christianisme, et la Liberté*, 219.

¹⁶⁹ *Extra Beilage zu Nro. 166 der Neuen Mainzer Zeitung*, Samstag den 17ten Juni 1826.

¹⁷⁰ Quack-Eustathiades, *Der deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes 1821-1827*, 133.

¹⁷¹ *Neckar-Zeitung*, nr. 233, 26.8.1826.

¹⁷² *Neue Mainzer Zeitung*, nr. 126, 7.5.1826.

¹⁷³ Carl Welcker satt, sammen med Karl von Rotteck filhellene i Freiburg, senere år sine spor i Staats – Lexikon (1834) til temaet Hellas og filhellenene. Hele verket, Staats- Lexikon, ble en liberale retningssnor nesten et partiprogram for mange liberale. En av mange autorer i Staats-Lexikon var Peter Andreas Munch som skrev en artikkel om den norske grunnloven. Se også i Brendel, *Zukunft Europa?*, 90; *Das Staats- Lexikon, Encyclopädie der sämtlichen Staatswissenschaften*, utgave 1846, Altona: Verlag von Johann Friedrich Hammerich, 1846.

fronten for en liberal politikk. En ikke ukjent person, historikeren Berthold Georg Niebuhr ble litt senere også undertegner av oppropet. Han begrunnet illustrerende sitt engasjement slik.

Der Erfolg für die Sammlungen für die Griechen liegt mir am Herzen; wenn eine solche Ausdauer und solcher Heldenmut nicht Teilnahme verdiente, so wäre ich ein Tor, daß Geschichte die Beschäftigung meines Lebens ist; es wäre besser, die Naturgeschichte der Schwämme und Moose zu studieren, wo nichts grämt und bekümmert.¹⁷⁴

Også i de vestlige provinser av Preussen kunne det utfolde seg en politisk bevegelse som fikk et liberalt preg. I motsetning til det østlige kjerneland hadde borgerskapet her større muligheter for å ytre seg om politiske saker.¹⁷⁵ Den berømte tysknasjonalist Ernst Moritz Arndt som var på denne tiden professor ved universitet i Bonn. Han var imidlertid ikke med på det nevnte oppropet. Selv om han sikkert hadde hørt om både dette og andre, var han fremdeles tilbakeholdende.¹⁷⁶

Stuttgartforeningen og andre filhellener brukte anledningen for å fremme støtten for grekerne igjen. Men også for dem stod primært den humanitære hjelpen i forgrunnen. I sørtyskland ble foreningene igjen de som organiserte innsamlinger, men de fikk ikke den samme suksessen som de hadde fra 1821 til 1823. Fremdeles var deres nettverk med sveitserne særlig viktig, og muliggjorde overføringer av store pengesummer etter innsamlingsaksjonene. Før det skjedde måte også Stuttgartforeningen som nesten alle sørtyske foreninger, kjempe med en viss treghet og uinteresse. Den brede støtten fra de første år, de frivillige gaver lot vente på seg. Embetsmenn fra indre ministeriet kom til hjelp. Med påstander om at de liberale i Sørtyskland ville utnytte situasjonen og gjennom innsamlingsaksjonen utstyre frivillige slik at de kunne vende seg mot den indre orden i Tyskland, og starte en revolusjon, fikk den mye oppmerksomhet. Moterklæringen fra Darmstadtforeningen var at de som ville støtte denne teorien fra "narrehuset" skulle få 50000 gulden.¹⁷⁷ Denne slags "reklame" ble tenningen for en større innsamlingsaksjon. Filhellenistiske foreninger som eksisterte bare formelt og på papiret fikk ny energi. Denne bevegelsen var en del av den politiske opposisjonen i Tyskland som ikke bare oppretthold humanitære tanker, men også troen på at et folk var i stand og å kjempe i største motgang. Avisene berettet også fra Hellas' slagfelt og ga på denne måten mulighet for håp om at grekerne kunne frigjøre seg. Men etter flere år med sensur og forfølgelse hadde filhellenerne

¹⁷⁴ Sitert i Tischler, *Die philhellenische Bewegung der 1820er Jahre in den preußischen Westprovinzen*, 272-273.

¹⁷⁵ Tischler, *Die philhellenische Bewegung der 1820er Jahre in den preußischen Westprovinzen*, 319-321.

¹⁷⁶ Ernst Moritz Arndts tilknytning til filhellenernes arbeid ble ikke tydelig i offentligheten før han utga boken *Christliches und Türkisches* i 1828.

¹⁷⁷ Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 103.

ikke lenger interesse av aksjoner som organisering av en frivillig hær, slik de hadde prøvd seg med i perioden fra 1821 til 1823.

Unntak ble Friedrich Thierschs forsøk på å ta opp sin gamle plan om å skape en tyskgresk hær på flere tusen mann. Thiersch hadde ikke mistet glimten og nå styrket av den nye bayerske kongen Ludvig I.. Kongen var en aristokratisk filhellener og en beundrer av den greske antikken. Men fullt så mange soldater ble det foreløpig ikke. Thiersch møtte mye velvilje fra kong Ludvigs side, og de første 12 offiserene ble sendt som militærrådgivere til Hellas i slutten av 1826.¹⁷⁸ Dette og store pengegaver fikk mange til å tro at kongen var på like linje med de ”vanlige” filhellenene når det gjaldt å støtte greske frihetskjemper. At den mer ”liberale” fyrsten også hadde sine dynastiske tanker, fikk folk se noen år senere.

I hvert fall kan man konstatere at de filhellenistiske foreninger og privatpersoner som innledet pengeinnsamlinger ikke bare skapte ny interesse for grekernes kamp. Regjeringene ble også mer utsatt for press gjennom offentligheten, slik at heller ikke de kunne se bort fra grekernes lidelser.¹⁷⁹ Særlig i Frankrike og Britannia ble det et tema i avisene at stormaktene burde hjelpe grekerne i kampen mot Det Osmanske Riket. En suksess ble også samarbeidet mellom filhellenenes foreninger for å anvende de innsamlede penger. Foreningene i Paris og Genève hadde gjennom medlemmet Jean Gabriel Eynard skaffet seg et samlingspunkt som viste hvordan man kunne bruke pengene på den beste måten. Nesten alle penger fra Tyskland, Britannia og Frankrike ble sendt til disse to komiteer og tilført forskjellige humanitære prosjekter.¹⁸⁰

Utover det organiserte Eynard også oppbygging av en liten flåte som ble halvveis ferdig og gitt til grekerne, pluss militær hjelp i form av våpen. Når man i Tyskland hevdet at hjelpen for grekerne var rent humanitær, ville man samtidig ikke vite nøyaktig hvordan Eynard håndterte filhellenenes pengegaver. Ordet humanitær ble ikke spesielt bokstavelig tolket. Det internasjonale sammenspillet hadde altså en høy grad av pragmatisme.¹⁸¹ Men gjennom disse handlinger ble restene av den greske motstanden støttet slik at den kunne opprettholde sine krav om uavhengighet og retten til å skaffe seg et representativt folkestyre. Pengegavene skal ha utgjort omtrent en million florin.¹⁸²

Det stod likevel ikke på dagsorden å videreføre de intense diskusjonene om grekernes rett å kjempe mot et legitimt regime. I 1826 hadde overklassen i Tyskland, med den bayerske som

¹⁷⁸ Quack-Eustatiades, *Der deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes 1821-1827*, 135.

¹⁷⁹ Klein, *L'Humanité, Le Christianisme, et la Liberté*, 247-248.

¹⁸⁰ Klein, *L'Humanité, Le Christianisme, et la Liberté*, 105-106 og *Neckar-Zeitung* årgang 1826, 973-4.

¹⁸¹ Klein, *L'Humanité, Le Christianisme, et la Liberté*, 110-111.

¹⁸² Quack-Eustatiades, *Der deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes 1821-1827*, 137; Florin var en av mange forskjellige mynt på 1800-tallet i Tyskland.

unntak, ikke rørt en finger for å påvirke situasjonen i Hellas, slik at grekerne kunne få sin uavhengighet. Fremdeles var en hver tanke om politisk frihet og nasjonal opprør, uønsket fra deres side.

I 1826 var filhellenernes bevegelse så avpolitisert, at spørsmålene om fyrstenes legitimitet ikke ble noe sentralt tema. I 1821 var derimot en hver positiv stillingtaken for grekernes frigjøringskrig et angrep på Metternichs politiske systemet. At utviklingen hadde å gjøre med forandringen på den internasjonale politiske scenen, som jeg vil vise nedenfor.

Russland beskytter av alle ortodokse kristne eller en stormakt med trang sørover?

Russland under tsar Alexander I var en trofast partner i den Hellige Alliansen og en viktig garantist for Metternichs system. Det betydde ikke at russerne så bort fra hva som skjedde i Hellas. Den største delen av de greske flyktningene fra det krigshjerde områder fant tilflukt i tsarriket og særlig i Odessa. Filhellenerne i Russland kunne bare arbeide i det skjulte eller delta i den humanitære hjelpen som hovedsaklig ble organisert av den ortodokse kirken.¹⁸³ Trass i den negative holdningen som tsaren hadde til opprørerne, ble det tatt en del diplomatiske initiativer slik at hans ortodokse undersåtter, ikke ble uten ethvert humanitært vern. Han så også på grekerne som sine trosfeller.

Mange ganger spekulerte aviser i Europa om og når tsarriket ville gå til krig.¹⁸⁴ Det var forhåpninger på filhellenenes side at det ville bli slutt på grusomhetene i Hellas, og man drømte om et eventuelt selvstyre for grekerne hvis tyrkerne kunne beseires.¹⁸⁵ At tsar Alexander I. vegret seg for å hjelpe grekerne og stod fast på politikken som overlot grekerne til seg selv, fiendens ”raseri”, skapte en bitterhet som mange ganger ble tema i artikler om Hellas og grekernes venner. Denne holdningen viste Alexander inntil sin død 1. desember 1825.

Da det ble klart at Nikolai I skulle bli tsar, ble øynene igjen rettet mot tsarhoffet og hvordan Russlands forhold denne gangen skulle bli til Det Osmanske Riket. Selv om grekerne hadde stor motgang i sin frigjøringskamp, og kanskje særlig derfor, ble Russlands strategi om å erobre områder sør for Kaukasus og på Balkan tatt opp igjen. Også denne stormakten tok dermed ikke lenger hensyn til Metternichsystemet. Hendelsene i Russland i 1826 og i begynnelsen av 1827 skulle få en stor betydning for grekernes frigjøringskamp og også for filhellenernes innsats. Men Russlands initiativ for å finne en løsning på det orientalske spørsmål ble ikke imøtekommet fra Østerrikes side, og Preussen spilte fremdeles sin tilsynelatende nøytrale rolle. Utilfreds

¹⁸³ Klein, *L'Humanité, Le Christianisme, et la Liberté*, 43.

¹⁸⁴ for eksempel *Neue Mainzer Zeitung*, nr.145, 27.5.1826.

¹⁸⁵ *Neckar-Zeitung*, nr.69, 12.3.1826.

nærmet Tsaren seg den engelske regjering og satte dermed i gang en diplomatisk prosess som sluttet med Londonavtalen den 6. juli 1827. England, Russland og Frankrike ble enig om en løsning for Hellas.¹⁸⁶

Slaget ved Navarino og filhellenismens slutt som bevegelse

Slaget ved Navarino 20. oktober 1827 står for mange i dag som den dagen da Hellas' uavhengighet begynte. Det var langt fra intensjonen av Petersburg protokoll av 4. april 1826 eller i det som de tre stormaktene hadde avtalt i Londonavtalen.¹⁸⁷ Denne avtalen gikk ut på å skape autonomi for Hellas, men fremdeles under osmansk herskap. Hellas skulle få sine grenser etter forhandlinger mellom grekerne og tyrkerne.¹⁸⁸ At avtalen ikke falt i grekernes smak, er enkelt å forstå. Men uten større militær makt og etter Missolongis fall så grekerne seg kanskje nødt til å godta avtalen. Så kom imidlertid stormaktene til hjelp uten at det forelå en plan, og uten at stormaktene hadde intensjon om å forbedre grekernes posisjon.

Ikke enhver detalj av slaget er viktig, men fortutsetningen var at fellesflåten til de tre stormaktene Frankrike, Britannia og Russland satte som oppgave å verne en eventuelt truet befolkning. For å hindre den osmanske hær å begå grusomheter og å legge press på osmanene ble flåten sendt til Hellas. I London avtale hadde stormaktene fastslått at denne flåten skulle være et adekvat middel, for å presse Ibrahim Pascha og tyrkerne slik at de respekterte den. At det kom til et slag ved Navarino, kan tilbakeføres til egenrådighet hos den engelske admiralen som gikk utover sin ordre og dermed hjalp de siste greske frihetskjemperne til å opprettholde sin kamp.¹⁸⁹ Ved siden av de positive følger slaget hadde for grekerne, gikk nå initiativet fullstendig over i hendene på stormaktene. Grekerne ble satt til side, noe som fant sitt konkrete uttrykk i 1828. Den republikanske forfatning ble omgjort til en konstitusjonell, slik at uavhengigheten for Hellas skulle bli mer spiselig for de tre deltakende stormaktene.¹⁹⁰

Alt dette hadde som konsekvens at filhellenerne i Tyskland så på grekernes sak som avsluttet. Deres siste innsamling var i 1827, og i 1828 oppløste den siste *Griechenverein* seg. Det ser ut til at flertallet av borgerskapet i Tyskland var klar over at enhver innflytelse fra deres side nå var utelukket. Forundret spurte noen seg hvorfor denne tausheten oppstod og virksomheten ble skrinnlagt. Svaret måtte da være at dette lå i regjeringenes interesse, og de hadde nå overtatt

¹⁸⁶ Dakin, *The Greek Struggle for Independence*, 178-179.

¹⁸⁷ Dakin, *The Greek Struggle for Independence*, 182-183.

¹⁸⁸ Øyene som Rodos, Kreta, for å nevne de viktigste, inklusive mange små øy i Egeerhavet.

¹⁸⁹ Dakin, *The Greek Struggle for Independence*, 226-230

¹⁹⁰ Dakin, *The Greek Struggle for Independence*

initiativet. Sommeren 1828, da Kapodistrias¹⁹¹ ble gresk president, tok den politiske filhellenistiske foreningsbevegelsen i Tyskland slutt..¹⁹² Men grekerne hadde oppnådd mye. Etter en langvarig kamp var Hellas på vei til å bli selvstendig, og det med hjelp av et stort antall mennesker med forskjellige ideer og ideologier stilte seg stod ved siden av et folk som hadde valgt sin egen frihet fremfor dynastiske tilpassninger.

Filhellerer og tysknasjonalisten Ernst Moritz Arndt¹⁹³

Vormärztiden¹⁹⁴ var en lang rekke av forsøk på å skaffe forfatninger og å forsvare de få som eksisterte i de tyske områdene. Dette opposisjonelle arbeidet hadde mange forskjellige støttespillere. Et helt spektrum av forskjellige politiske retninger holdt på med utforme forskjellige oppfatninger. Partiprogrammer med en fast politisk ideologisk fremstilling var ennå ikke på plass, og heller ikke en fast politisk organisering av borgerskapet. Enheten mellom liberale og demokrater oppstod ved at de alle hadde en felles fiende. Denne fienden var Metternich, hans system og adelens reaksjonære streben etter å snu samfunnet tilbake til den gamle forrevolusjonære tiden. Enhver revolusjonær og nasjonalistisk bevegelse ble erklært som fiende av dette systemet. Trass i at dette systemet skapte en viss enhet, kunne liberale ikke unngå å fremheve at forskjellene fantes. Det lå i deres ideologiske tenkemåte som også var av prinsipiell karakter. En vesensforskjell dreide seg om de kosmopolitiske ideer skulle bli grunnlag for den tyske nasjonen, eller om man skulle bygge på ideer om folkets opprinnelse, og avstamning, altså en mer "biologisk" verdensanskuelse og oppfatning av nasjonen. Inntil 1830 årene var denne prosessen ikke særlig tydelig, men den viste sine konturer også under kampen for støtte til grekerne. Noen har jeg allerede nevnt, men retningen jeg skal behandle i det følgende avsnitt meldte seg faktisk ikke før mot slutten av filhellenismens periode på 1820-tallet.

E. M. Arndt var en av dem som gikk i front for denne politiske retning. Før 1812 var han i en lang periode i svensk tjeneste fordi hans hjemsted på øyen Rügen lå innenfor det svenske kongeriket. Hans rolle i avskaffelsen av livegenskap i Sverige var ett av hans store bedrifter, og sammenliknet med de preussiske reformer etter 1806 var denne handlingen like viktig. Før han bestemte seg for en tysknasjonalistisk kurs var han professor på universitetet i Greifswald. Der kom han mer og mer i opposisjon de franske okkupanter og deres regime. Han ble en beundrer

¹⁹¹ Hermann Kinder/ Werner Hilgemann, *dtv-Atlas zur Weltgeschichte*, bind 2, opptrykk av 1966-utgaven, München:dtv-verlag, 1980, 1821-1829 Griech. Freiheitskampf., Gf. Kapodistrias, 45.

¹⁹² Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation*, 112.

¹⁹³ *Elektronische Allgemeine Deutsche Biographie*, s.v. "Arndt" (oppsøkt 09.01.2008).

¹⁹⁴ Vormärztiden er en betegnelse som sammenfatter tiden fra 1815 til februar 1848, før revolusjonen i Tyskland og andre europeiske nasjoner.

av Ferdinand von Schill, som vegret seg å følge den allmenne kapitulasjonen til Preussen i 1809, gjorde opprør og i 1810 falt i Stralsund.¹⁹⁵ 1812 forlot Arndt Greifswald for å delta i kampen mot Napoleons okkupasjon. Derfor er det nesten logisk at han søkte og fikk kontakt med den prøyssiske kongen og hans rådgiver da Tyskland i stor grad var okkupert av Napoleons hær. Arndt ble selv en av rådgiverne til den prøyssiske kongen. Hvorvidt han og andre reformvillige bidro til det løfte den prøyssiske kongen ga om at undersåttene skulle få en forfatning, er ikke absolutt sikkert. Men denne gruppen var den vesentlige inspirator til dette verket. Men oppropet "An mein Volk" av den prøyssiske Kongen var lite verd. ¹⁹⁶ Løftet ble sitt under inntrykket av at Napoleon kunne komme tilbake, men særlig borgerskapet i byene ble tiltrukket, av det og så det som en sjanse til å oppnå frihet og en mulighet til å få til en sammenslutning av de tyske områdene. Begeistringen blant store deler av borgerskapet var overveldende, og denne begeistringen dukket opp igjen under kampen for grekernes sak.

Arndt var ikke bare kjent: Hans navn ble et begrep, like mye som Turnvater Jahn, samfunnsreformatoren Freiherr von Stein og militærreformatoren von Gneisenau. Arndts holdning til hvordan den nasjonen han ønsket seg skulle se ut, kan leses ut fra han skrev 1813 i tredje delen av sitt verk "Geist der Zeit".

Ein Deutschland, Reichstag mit freiem Wort und Reichsverfassung, ein allgemeines Oberreichsgericht, Schwurgerichte, einerlei Münze, Maaß und Gewicht, Abschaffung aller Binnenzölle, eine große Lehranstalt für Fürsten- und Herrensöhne.¹⁹⁷

Denne entydige bekjennelse til en enhetlig forfatningsstat gjorde Arndt allerede da til adelen stemplet som jakobiner.¹⁹⁸ Det skjedde til tross for at han aldri hadde i sinne å avskaffe monarkiet og adelen fullstendig, noe sitatet også bekrefter. Arndt selv ble ikke bare skuffet, men begynte å motsette seg kongen og øvrigheten da det ble tydelig at den prøyssiske kongen, som mange andre konger i Tyskland nektet å innfri sine løfter fra 1815 og Napoleons siste 100-dags perioden som fransk keiser. Stenderforsamlingen som Preussen fikk, var en mørk avglans av det borgerskapet hadde forventet seg som gjengytelse for deres frivillige innsats i frigjøringskrigen mot Napoleon. Denne prøyssiske stenderforsamling hadde et flertall av adelsmenn som representanter. Borgerskapet og andre fra lavere stender var nesten ikke tilstedeværende i

¹⁹⁵ *Lexikon der deutschen Geschichte*, 1977, s.v. "Ferdinand von Schill".

¹⁹⁶ Hermann Kinder/ Werner Hilgemann, *dtv-Atlas zur Weltgeschichte*, Band 2, opptrykk av 1966-utgaven, München 1980, 37.

¹⁹⁷ *Elektronische Allgemeine Deutsche Biographie*, s.v. "Arndt, Ernst Moritz"; *Lexikon der deutschen Geschichte*, 1977, s.v. "Arndt, Ernst Moritz".

¹⁹⁸ *Ibid.*

forsamlingen. Mange av dem som hadde trodd skulle komme en rettferdig mulighet til politisk deltakelse som logisk følge av opplysningstankene ble vekket i etterkrigstiden.

Følgen av Arndts anklagende pamfletter var at han ble gransket av de prøyssiske myndigheter uten at de kunne finne noe konkret av ulovlig handlinger. Men hans ansettelse ved universitet i Bonn ble lagt på is, fra 1822 var Arndt en uperson, som levde i en slags personlig unntakstilstand. Den preussiske kongen hadde etter Wienerkongressen kvittet seg med nesten alle reformer og så på personer som våget å motsi ordrer som demagoger. Hvorfor Arndt ikke tok skrittet ut med å erklære sin sympati for grekerne tideligere er ikke helt klart, men en grunn er sikkert at han stadig vekk ble overvåket av Mainzer Zentraluntersuchungskommission, som var Det Tyske Forbundets overvåkningsorgan. Han måtte også frykte å miste lønnen han fikk, men uten at han hadde lov til undervise på universitetet. Siden det er kjent at han ikke hadde alt for høye tanker om grekerne for begynnelsen av deres kamp, er det riktig å anta at han skiftet mening i løpet av denne frigjøringskampen. Han var ikke tiltrukket av Hellas og grekerne under sitt hele liv. Den forelskelse som Winckelmann og Goethe hadde for det klassiske antikke Hellas, delte han ikke. 1807 skrev han følgende om grekerne:

Grekerne er ” das hohle Gespenst eines längst am Kreuze gestorbenen Volkes”

” Die abscheulichste Ausgeburd menschlichen Aberwitzes [...] liegt unter dem Namen Religion noch immer als schwarzer Fluch der Hölle auf den Gemütern der armseligen Griechen, und macht sie unfähig, für sich zu bestehen. Sie *müssen* dienen”.¹⁹⁹

Denne bedømmelsen korrigerer Arndt i løpet av den greske frigjøringskrigen, fordi han kunne gjenkjenne seg i den nasjonale dimensjonen i grekernes kamp. Til tross for at han i 1807 gjorde religionen ansvarlig for grekernes politiske og økonomiske tilstand, skifter han også syn på dette i løpet av 1820-årene. Den ikke uvesentlige faktor at et kristent folk ville frigjøre seg fra islamske despoter, var et argument som dukket opp igjen, også hos ham.

En indikator helt sikkert ikke unngikk hans oppmerksomhet var at hans gode venn Freiherr von Stein var blant som forpliktet seg til, å gi penger til grekerne, hele perioden fra 1821 til 1827.²⁰⁰ Disse to hadde siden 1812 vært nære venner, og de var fremdeles del av en krets av politisk engasjerte, men en krets som fikk svært innskrenket virkning på grunn av den prøyssiske presseloven.

¹⁹⁹ Sitert i Quack-Eustathiades, *Der deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes*, 25, opprinnelig i Arndt, Ernst Moritz, *Constantinopel in den Händen eines europäischen Volks*, (uten Utgavested: 1807) 3-4.

²⁰⁰ Büngel, *Der Philhellenismus in Deutschland 1821 bis 1829*, 20.

Dette står i motsetning til det som er sagt om forholdene i Preussens vestlige provinser. I disse provinsene ble mange politiske saker annerledes behandlet enn i de preussiske kjerneområdene. Den typiske metoden var at forfølgingsmyndighetene i Preussen viste særdeles oppmerksomhet når noen kom i deres søkelys. Det var like mye tilfelle for Franz Lieber som det var for Jahn og flere andre personer. At det også fantes et vist trekk av absurditet, er ikke bare kjent i Franz Liebers tilfelle. Personer som var klassifisert som ”demagoger” i Berlin og Mainz ble kontinuerlig satt under oppsikt. Filhellenerne i Preussens vestlige provinser ble kontrollert av de lokale myndigheter, og de var oftere mer positivt innstilt til den greske saken, eller de var i opposisjon fordi man var av Preussens overtakelse av provinsene etter 1815.²⁰¹

Åpent og klart viste ikke Arndt seg som en venn av grekerne før i 1828. Det er lett å forestille seg hva slags forventninger tittelen av boken hans utløste, *Christliches und Türkisches*. Etter stormaktenes inngrep i 1827 med slaget ved Navarino, og den allmenne forventningen om at Russland skulle gå til krig mot Det Osmanske Riket var bokens aktualitet stor.²⁰² En tittel som kristelig og tyrkisk skapte tydelige forventninger. Men det ble det lite av i denne boken. Drøye 70 sider av 350 var rettet mot det som da skjedde i gresk sammenheng. Men for mitt tema er det desto mer interessant, fordi Arndt i denne boken utviklet sitt ståsted i spørsmålet om hvordan Tyskland burde utvikle seg, nemlig i retning forfatningsstat. Hele hans verdensbilde ble åpenbart. Konteksten mellom en type filhellenisme og forestillinger om hvordan tyskerne burde forholde seg til de aktuelle spørsmålene som var satt på dagsorden i 1828, er i denne boken ivaretatt.

E. M. Arndt var, som alle forfattere på denne tiden, underkastet sensuren, og måtte ta hensyn til den. Han måtte unngå å uttrykke seg på en direkte måte. Boken kom også ut i Stuttgart isteden for i et prøyssisk område. I Württemberg var man nemlig trykk for altfor store inngrep av sensurten. En annen metode for å komme seg unna sensurten var å velge å skrive, ”uskyldig”, om fantasier som handlet om forfatninger. Dette hjalp Arndt til å komme inn på temaer som var mer eller mindre ulovlige. Når det gjaldt politiske rettigheter og deres garanti i forfatninger, anbefalte han at det tyske folket måtte bli innstilt på måtehold. Universelle menneskerettigheter trodde han ikke særlig på:

Wir wollen nun, was diejenigen betrifft, welche die französische Einrichtungen oder Ordnungen entweder unbedingt loben oder doch Manches davon zur Beibehaltung oder Nachahmung

²⁰¹ Tischler, *Die philhellenische Bewegung der 1820'er Jahre in den preussischen Westprovinzen*, 203 –302.

²⁰² *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung*, December 1828, 24.årgang, bind4, Jenaische Allgemeine Literatur – Zeitung, No.233, December 1828, http://zs.thulb.uni-jena.de/servlets/MCRFileNodeServlet/jpotal_derivate_00041442/JALZ_1828_Bd_4.pdf (oppsøkt 06.03.2008), Spalte 422.

empfehlen, unser Urtheil über sie nicht geradezu aussprechen; aber so viel können wir sagen, daß einige von ihnen undeutsch sind, andre von dem Zeitalter bestochen zu geschwinde schreiten, alle aber zu wenig Rücksicht nehmen, wie so ganz verschieden der germanische Staatsleib von den französischen, und das germanische, oder richtiger deutsche, Volk von dem französischen Volke ist.²⁰³

Dermed ble altså forfatning og menneskeretter avhengig av tilhørighet til folk og folkeslag, og dette var etter Arndts oppfatning, viktigere enn noe som kunne være grunnleggende likt for alle mennesker. Allerede i sitatet ovenfor er det nevnt hvem som stod særdeles langt unna fra det tyske folket. Men før jeg kommer inn på hans umettelige hat til franskmennene, er det nødvendig å si at Arndt og hans tilhengere også så på forfatninger som et uttrykk for borgerlighet og en kristen holdning. Denne sammenheng er tydelig i denne ideologien. Grekernes frihetskamp ble som før sagt ofte legitimert med et kristent ståsted. Dette ståstedet hadde dyp innflytelse på denne ideologien, som også fikk betegnelsen germansk liberalisme.²⁰⁴ Her ble selve religionen til noe som fikk en spesiell nasjonale komponent:

Es gibt allgemeine Gesetze, einzelne einfache und große Gesetze, worauf die bürgerliche Gesellschaft überhaupt beruht. Solche sind fast allen Völkern gemein, besonders denjenigen Völkern, welche das gemeinsame Band der christlichen Religion umschlingt.²⁰⁵

Så er det mulig å si at det var en identisk oppfatning av borgerlighet og kristendom i denne ideologien. Universalitet lå utenfor denne tenkningen. Arndt selv kaller franskmennenes verk, som menneskerettighetserklæringen og borgerlig ordning for, en mekanisk tenkning.²⁰⁶ Etter dagens forskning må det være tillat å si at all nasjonalisme har en ting til felles, og det er avgrensningen mot nabofolk.

Denne forandringen i mønsteret av <<vi>> - og <<dem>> - følelser, identifiseringen og utestengningen, var en av de avgjørende betingelser for utviklingen av nasjonale følelser, verdier og trosdoktriner.²⁰⁷

²⁰³ Arndt, Ernst Moritz, *Christliches und Türkisches*, (Stuttgart: Gebrüder Franck b., 1828), 13.

²⁰⁴ Brendel, Thomas, *Zukunft Europa: Das Europabild und die Idee der internationalen Solidarität bei den deutschen Liberalen im Vormärz (1815 – 1848)*, (Bochum : Verlag Dr. Dieter Winckler, 2005), 403-404.

²⁰⁵ Arndt, *Christliches und Türkisches*, 35.

²⁰⁶ *Ibid.*, 43.

²⁰⁷ Norbert Elias/ Jürgen Habermas, *Nasjonalisme og nasjonal identitet*, norsk utgave,(Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1994), 20.

Denne forskjellen mellom ”dem” og ”oss” fikk hos Ernst Moritz Arndt sitt særpreg ved at Frankrike ble sett som det stikk motsatte av det tyske. Nasjonalt hat kan forklares med at et folk blir grusom behandlet under nasjonalt okkupasjon. Men Arndts avsky mot franskmennene hadde en mye mer fundamental side. Han og mange andre ”germanske” liberale tok på seg å definere det ”tyske” gjennom spesiell avgrensning mot det ”franske”, av og til også kalt det welsche, som er en allmenn, negativ omskrivelse av latinske folkeslag og deres kultur. Arndt skrev også i denne sammenheng om sine hatske oppfatninger.

Wir können, um unsre Freiheit, und vor allem, um unsere germanische Tugend zu bewahren, die Klüfte und Abgründe zwischen ihnen und uns (sic!) nicht schroff und tief genug reißen.²⁰⁸

Enda mer ekstrem er språkbruken i andre steder, slik at man kan forundre seg hvordan en lærd person kunne avspore på denne måten. Han fordømte nesten alt det han forstod som det franske, og det var ikke lite. Han snakket om de franske fantasier i vitenskap og politikk, som bare var oppblåst lidenskap og resultat av en koller.²⁰⁹ Franskmennene hadde ingen ide var er kristendoms ånd,²¹⁰ de var spisshodet, plaget av forblendet forfengeligheit, og trodde at de hadde visdom, men er dumme, mente han.²¹¹ Paris var Frankrikes og Europas Babel,²¹² troløs og så videre. Slik ble hans ”analyse” mer et slags propagandaverk. Men det er nødvendig å trekke frem denne tysknasjonalisme, fordi den var en vesentlig del av ideologien som lå til grunn for mange tyskeres ideer, om hva som var tysk og hvordan fremtiden i de tyske områder skulle se ut.

For å få et enda bedre inntrykk av dette ideologiske ståstedet bør man å legge merke til begrunnelsen for hvorfor det gikk så dårlig med bestemte folkeslag, inklusive franskmennene, og hva årsaken til deres ”fordervelse”. Helt enkelt prøvde Arndt på å forklare historiske og nåværende fenomener innenfor politikk med at det fant sted en bastardisering av folk.²¹³ Klart og tydelig så han denne tilstanden som biologisk begrunnet og helte dermed i retning senere rasetanker, og dette ble satt i sammenheng med daværende aktuelle forhold. En blanding av forskjellige folk og raser burde forbys, var da hans tanke.²¹⁴ Lenge før moderne rasismen ble skapt, er det altså klart at det finnes elementer av rasetanker hos Arndt.

²⁰⁸ Arndt, *Christliches und Türkisches*, 38-39.

²⁰⁹ *Ibid.*, 44 og 45.

²¹⁰ *Ibid.*, 56.

²¹¹ *Ibid.*, 67,68.

²¹² *Ibid.*, 196.

²¹³ Verbastardung på tysk, en betegnelse for raseblanding tatt fra dyreriket.. Grunnlag for mange forskjellige rasetanker som oppstod på 1800-tallet.

²¹⁴ Arndt, *Christliches und Türkisches*, 80-81.

Slik ble disse ideene knyttet til at Napoleon og franskmennene led et definitivt nederlag 1814. At de bukket under, skyldes ikke bare guddommelig styring men også at de var blandet med alle mulige andre folkeslag.²¹⁵ Derfor trodde ikke Arndt særlig på at grekerne var i stand å ta seg opp igjen til de høyder som grekerne i antikken hadde nådd i vitenskap, filosofi og krigshåndverk. Hans tanke var at blandingen med andre folkeslag og særlig med slaverne fra områder utenfor Hellas, hadde skadet det greske folket. Dette ville være et hovedhinder for å bli et storartet folk igjen.²¹⁶ Man kan altså ikke si at det her foreligger noe som likner svermeri for den greske antikken. Denne typen begrunnelse for et stort rikes nedgang, bruker Arndt om og om igjen, også til å forklare Romerrikets og andre rikets fall. Han prøvde å overbevise sine lesere om at det var et unntak, og det var tyskerne:

Und dieser Glücksstern der Germanen heißt: Die Deutschen sind nicht durch fremde Völker verbastardet, sie sind keine Mischlinge geworden, sie sind mehr als viele andre Völker in ihrer angeborenen Reinheit geblieben und haben sich aus dieser Reinheit ihrer Art und Anlage nach den stätigen Gesetzen der Zeit langsam entwickeln können;²¹⁷

Skal man gå inn i denne slags argumentasjon, som ikke er utryddet per i dag, må man peke på at det faktisk også foregikk blanding av folk i Tyskland. Legger man til grunn hele perioden som Arndt tok for, fra vår tidsregnings begynnelse til 1800-tallet var det uttallige folkeslag vandret gjennom landet. En blanding mellom dem kan derfor ikke utelukkes. Både utenfra og innen fra var det så mye bevegelse av folk at en blanding må ha skjedd. Dette faktum ville Arndt ignorere, slik at han skapte en ideologisk forblending.

Konsekvent gjennomførte han tanken at når ”fienden” er et blandingsfolk, da må logisk sett det ”egne” være nesten fortreffelig. Etter Arndts mening var tyskerne ikke et blandingsfolk, og tyskernes kristendom var også svært tett knyttet opp til folkets egenskaper:

Der Protestantismus scheint ein reiner Germane zu seyn, weil alles Germanische, wo es sich immer in Europa findet, wenn es sich nicht zu sehr gezwungen war, ihm von selbst zufiel.²¹⁸

Arndt og hans trosfeller hadde en svært høy vurdering av sitt folk. Det stod i sterk motsetning til mange andre tyske liberale. Hvorfor disse motsetninger ikke ble tydeligere markert, er lett

²¹⁵ Arndt, *Christliches und Türkisches*, 87.

²¹⁶ *Ibid.*, 79.

²¹⁷ *Ibid.*, 91.

²¹⁸ *Ibid.*, 208.

forklarlig. Den ”ytre” fienden, de reaksjonære som liberale kalte dem så gjerne, var i en overmektig posisjon, slik at en splittelse var nærmest uønsket.

Likevel var ikke diskusjonen noe som kunne unngås. Anmelderen til ”Christliches und Türkisches” i *Jenaer Allgemeine Literatur-Zeitung* skrev om Arndts hat mot franskmennene.

Zuerst gibt der Vf. ..., über einige Nichtigkeiten im franz. Charakter, welche 1815 und 1816 passen mochten, als er sie damals in seinem Wächter^(219 sic!) rügte, und jetzt kaum den neuen Abdruck verdienen, weil uns jetzt andre Gefahren drohen, als damals vor 12 Jahren.²²⁰

Også anmelderen kom til at de 70 sidene mot slutten av boken var det egentlig interessante i forhold til temaet Hellas. Det aktuelle standpunktet ble svært klart formulert av Arndt, som han viste seg som venn av grekerne og alle andre som ville ut av det tvangssystemet som Metternich hadde skapt:

Die aber gehofft haben, die Türken würden das aufgegangene Feuer in ein paar Jahren selbst dämpfen können, haben sich geirrt; [...]; endlich ist die Theilnahme der Menschen selbst eine Flamme geworden; die Bewegung der Völker, die man fürchtete, ist zu Bewegungen geworden;²²¹

Også kabinettens legitimitetsprinsipp ble kritisert, og Arndt beklaget den forkastelige passivitet til den Hellige Alliansen. Samtidig viste han til at en krig ville bryte ut mellom Det Osmanske Riket og Russland, og i løpet av denne prosessen ville utfallet bli at Hellas fikk en eller annen form for uavhengighet. Argumentene for Hellas uavhengighet ble også i denne konteksten underkastet hans verdenanskuelse. Han undersøkte hvor de ”rene” grekerne fantes, og det skulle være Mainoten på Peloponnes.²²² Han anbefalte måtehold i kravet på territorium, og til slutt diskuterte han hvordan regjeringen i Hellas skulle se ut.²²³

Arndt fant sine tilhengere, eller om man vil etterfølgere, deriblant Jakob Phillip Fallmerayer. I 1830 offentliggjøres hans bok, *Geschichte der Halbinsel Morea im Mittelalter*,²²⁴ som tok for seg sammensetningen av det greske folket, som han mente hovedsakelig var av slavisk

²¹⁹ Ernst Moritz Arndts avis i 1812 til 1813.

²²⁰ *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung*, December 1828, 24.årgang, bind4, Jenaische Allgemeine Literatur – Zeitung, No.233, December 1828, Spalte 219 http://zs.thulb.uni-jena.de/servlets/MCRFileNodeServlet/jpotal_derivate_00041442/JALZ_1828_Bd_4.pdf (oppsøkt 06.03.2008) Spalte 424.

²²¹ Arndt, *Christliches und Türkisches*, 288.

²²² *Ibid.*, 333.

²²³ *Ibid.*, 329-330.

²²⁴ Gamle betegnelse for Peloponnes.

opprinnelse.²²⁵ For han var det av interesse hva slags rase eller folkeslag et folk kunne regnes til enn hvordan dette folket kunne oppnå sine fulle rettigheter.

Arndt forventet av tsaren i Russland at han skulle ordne opp i denne delen av Europa.

Was sollten sie thun? Den Sultan und die ächten Türken, die ohne die alte Wüstenei und Barberei den europäischen Himmel nicht vertragen können, nach Asien jagen und einen christlichen König oder Kaiser in Konstantinopel einsetzen.²²⁶

Løsningen skulle altså bli en stormaktsoverenskomst til fordel for en gresk nasjon med en konge på toppen. Uten å si det direkte ble grekernes republikanske forfatning avfeiet, og det gjorde denne typen liberale ikke bare i denne sammenheng. Likevel var Arndt farlig nok til at Preussens konge og regjeringen i 1828 fortsatt så på ham som en farlig opprører og demagog. Selv et konstitusjonelt monarki var noe som motsa det monarkiske prinsippet. På Kongressen i Verona, var det blitt understreket at bare kongene og fyrstene skulle ha det avgjørende ord i staten.²²⁷ Verken for den Hellige Allianse eller for det engelske konstitusjonelle monarki var en gresk republikk akseptabel. Arndt anklaget til slutt i sin bok forfekterne av Metternichsystemet:

Und ihr wilde Absolutisten, ihr, welchen Strick und Handschar das höchste Zeichen der Majestät ist, unterständet ihr euch wohl, das Verhältniß des Sultans zu seinen christlichen Unterthanen canium zu nennen? Es ist ein wahres pactum diabolicum - ²²⁸

Om denne mer ”høyreppregede” filhellenisme kan sies at den representerte et borgerskapets ståsted som fremover i historien skulle få sterk stilling innenfor den ideologiske og politiske kampen i Tyskland.²²⁹ Filhellenismen av denne typen var i likhet med andre tilknyttet personenes politiske ståsted. Vennskapet med grekerne ble gjerne underordnet slike ideer. Hvordan Tyskland skulle ordnes ble modell for hvordan statene og nasjonene i det øvrige Europa skulle ordnes.

Det finnes store vesenforskjeller mellom liberale og filhellener som Friedrich Lehne og Ernst Moritz Arndt. Man før den løsningen som stormaktene fant for ”det orientalske

²²⁵ Quack-Eustathiades, *Der Deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes*, 37.

²²⁶ Arndt, *Christliches und Türkisches*, 337.

²²⁷ Kongressen i Verona hadde et resultat, det såkalte monarkiske prinsippet skulle bli forpliktende i områdene av den Hellige Allianse. Selve prinsippet var at monarkene var de øverste autoriteter særlig i forhold til de enda eksisterende stenderforsamlinger, og eller framtidige tilståelser av et eller annet representasjon av deres folk. England var etter kongressen ikke lenger interessert å være med på denne slags politisk praksis.

²²⁸ Arndt, *Christliches und Türkisches*, 355.

²²⁹ I anførselstegn fordi at der er vanskelig å bruke denne kategorien.høyre. Den var i det hele tatt ikke i bruk før 1848, Ernst Moritz Arndt fant da sine venner i den såkalte høyre-sentrum av politikerne i Frankfurter parlamentet.

spørsmålet”, var en bevegelse, som den politiske filhellenismen, ukjent i historien. Den bidro til å styrke det tyske borgerskapet, slik at de fremover kunne kjempe for kravet om enhet og frihet i Tyskland.

Og kanskje Hellas blir fri

Spådommen om at Russland skulle gå til krig mot Det Osmanske Riket var korrekt. I april 1828 var situasjonen slik at Nikolai I og hans rådgiver trodde det var fordelaktig å ta dette skrittet. Krigsforløpet ble ikke som forventet. Etter det første årets suksess da troppene erobret Moldova og Vallachia, kom ikke russerne ikke mye lengre sørover. Etter et år var det allerede klart at en erobring av Konstantinopel ville være umulig, og også epidemier stoppet felttoget. Tsarens handlemåte var ikke tenkt å være til nytte for det greske folket. Som han uttrykte det var hans intensjon en annen. Han erklærte at Russland gikk til krig for Russlands ære, for rikets verdighet, dets urokkelige rettigheter og æren til den russiske navnet.²³⁰ Det var lite snakk om Hellas og grekernes rettigheter. I september 1829 tok krigen slutt og avtalen av Adrianopel garanterte Serbias uavhengighet.²³¹ Moldova og Valachias fikk status som fyrstedømmer under kontroll av Russland. Hellas skulle få sitt selvstyre, men det ble ikke nærmere definert i denne avtalen. Forhåpningene som noen tyske filhellenene hadde til at Tsaren skulle frigjøre sine kristne ”brødre”, var ikke lenger aktuelle. Fremdeles gjaldt at grekerne skulle få autonomi under tyrkernes oppsyn, slik det var fastlagt i Londonavtale fra 1827.

Etter Navarino og den tyrkisk – russiske krigen var ikke Frankrike og Storbritannia lenger interessert i å ha Det Osmanske Riket som overherre over Hellas. Det russiske engasjementet ble sett på som en fare for deres egne interesser. I skyggen av det russiske angrepet erobret en del regulære tropper av den greske regjeringen en del av Vesthellas og Athen tilbake. 1828 ble også de siste egyptiske troppene til Ibrahim Pascha fordrevet fra Peloponnes.

Bemerkelsesverdig er at troppene som kjempet i Vesthellas og bestod av et flertall grekere stod under kommando av to filhellenere. Det var den franske oberst C. Fabvier og den engelske general Church. Mange filhellenere var med i disse troppene. Det dukker opp mange ukjente navn, også en del tyske filhellenere som ennå ikke hadde vendt tilbake til Tyskland. Som leger, båtkaptein eller soldater tjente de fremdeles saken de var sterkt knyttet til.²³² Som president kunne Kapodistrias råde over disse enhetene, og han var glad for at de hadde framgang. Den greske regjeringen stod til dels på egne føtter og kunne opptre som en likeverdig partner. Det var

²³⁰ Jelavich, *Russia's Balkan entanglements 1806 – 1914*, 84.

²³¹ Hermann Kinder/ Werner Hilgemann, *dtv-Atlas zur Weltgeschichte*, Band 2, opptrykk av 1966-utgaven, 45.

²³² St.Clair, *That Greece might still be Free*, 322-324.

en balansegang som krevde at presidenten var taktisk klok og ikke ble en ren almissemottaker. Slik ble altså filhellenene til nytte for grekerne. Noe var oppnådd tross alt.

3. januar 1830 ble det undertegnet en ny avtale i London som bestemte grensene til det nye Hellas, at Hellas skulle bli et kongerike, og at det skulle garanteres av de tre stormaktene Russland, Frankrike og Storbritannia. Det Osmanske Riket hadde ikke lenger herredømmet over Hellas.

Felleskandidaten til å bli ny konge av Hellas var Leopold von Sachsen- Coburg.²³³ Dette var et valg i stormaktenes favør, uten at noen greker ble spurt. Ut fra en klar tanke om hvordan det kunne bli som konge i Hellas stilte Leopold krav om at han bare ville overta kongedømmet hvis det greske folket fikk mulighet å stemme over hans innsettelse, slik at det ble en valgmulighet for grekerne selv. Dette og andre uenigheter med Leopold ble for mye for stormaktene som stort sett hadde sine egne interesser som første premiss. Gresk uavhengighet stod på sidelinjen i hele prosessen siden Londonavtalen 1827. Det viste seg gjennom innsetning av en fremmed konge og at man inntil 1829 også kunne tenke seg å beholde grekerne innenfor osmansk herredømme.

Kapodistrias kunne fortsette som president inntil oktober 1831. Men 9. oktober ble han drept av greske attentatmenn. Han og hans klan hadde allerede lengre hatt en feide med presidenten. Dette var ikke til fordel for grekerne. Kapodistrias hadde siden Wienerkongressen prøvd å finne en vei til å frigjøre Hellas. Han fikk bare oppleve litt av veien til det han hadde ønsket i sitt liv.

Det som knytter prosessen etter 1828 til tyske filhellener er det som skjedde 13. februar 1831 da stormaktene ble enig om en ny kandidat til den greske tronen.²³⁴ Det ble sønnen til den bayerske kongen Ludvig I, Otto. Han var ikke i noen forstand tilknyttet det greske folket. Til og med var de gamle filhellenene som forble i Hellas ble mistenkeliggjort av Otto.²³⁵

Men her dukket opp noen som gjorde seg bemerket med en filhellenistisk innstilling. Friedrich Thiersch ble den som skulle fremforhandle introduseringen av Otto som konge.²³⁶ Han mislyktes, og Thiersch ble dermed ubrukelig for den bayerske kongen. Men etter et midlertidig opprør mot stormaktenes avgjørelser, ble grekerne tvunget til å finne en løsning som inkluderte Otto som konge.²³⁷ Det grekerne kunne gjøre, var å bekrefte sin konstitusjonelle forfatning på

²³³ Leopold ble kongen av Belgia i 1831, som Leopold I. Her fikk han tilstemningen av folket som han så som forutsetning for å bli hersker i et land. Han respekterte forfatningen, folkesuverenitet og det parlamentariske systemet. Se i Hermann Kinder/ Werner Hilgemann, *dtv-Atlas zur Weltgeschichte*, Band 2, opptrykk av 1966-utgaven, München: dtv-verlag, 1980, 51.

²³⁴ Dakin, *Greek Struggle for Independence*, 305.

²³⁵ St. Clair, *That Greece might still be free*, 349.

²³⁶ Dakin, *Greek Struggle for Independence*, 305.

²³⁷ St. Clair, *That Greece might still be free*, 350.

nasjonalforsamlingen i mars 1832.²³⁸ Handlingen hadde ingen forbindelse med den fremtidige kongen eller hans foreløpige rådgiver Friedrich Thiersch. Thiersch ble heller ikke en del av administrasjonen til kong Otto da han dro til Hellas. Thiersch hadde naturligvis forhåpninger om å kunne påvirke den politiske situasjonen i Hellas i den liberale retning han stod for. Med mørke anelsesleste han Pindar²³⁹:

Sie führten das Heer der Männer gegen die Stadt mit sieben Thoren, [...]; so nun eilte die Schaar dahin mit den ehernen Waffen, den Rossen und Wagen, in das Unheil, das deutlich erscheinende, sich zu stürzen.²⁴⁰

Valget med å sette en konge fra et geografisk, politisk og økonomisk fjernt land foran en fra grekerne selv, medførte politiske problemer og viste seg, å skape et konfliktpotensial.²⁴¹ Her var det store forskjeller mellom den borgerlige filhellenisme og den dynastiske. Enten å være til hjelp eller å betrakte grekerne som et barbarisk folk som trengte en overordnet styring av fremmede administratorer. Filhellenerne i Tyskland hadde begått mange feil, men deres dynastiske brødre delte ikke de ideene og de derfra utgående handlinger som forente Hellas frihetskjemper og tyske ”demagoger”.

Her nå vil jeg slutte fremstillingen av de tyske filhellenernes hjelp for grekerne. Begynnelsen av kampen stod ikke i forhold til resultatet. Man kan ikke hevde at Friedrich Thiersch og andre hadde som mål å sette en tysk konge foran grekerne. At det ble slik, skyldes at det tragiske forløp i grekernes kamp ble utnyttet av stormaktene til fordel for egne interesser. Innsatsen som de tyske filhellener gjorde var ikke ment, og ga et slikt utfall, bortsett kanskje hos noen få som E. M. Arndt. Men flertallet hadde hatt et ønske om å forsvare det greske folkets krav om en fri nasjon. Et hvert folks rett til å få en nasjon på basis av et representasjonssystem var grunntanken hos de tyske liberale, noe som også viste seg tydelig i den filhellenistiske bevegelsen.

²³⁸ Ibid., 308.

²³⁹ *Gyldendals store konversasjonsleksikon*, bind 4, 1965, s.v. ”Pindaros”.

²⁴⁰ Thiersch, Heinrich, *Friedrich Thiersch's Leben*, 2.Band, Leipzig und Heidelberg 1866, 360.

²⁴¹ Gradvis økte misnøyen med Otto I. regjering. Hovedsakelig fordi administrasjon og hans regjering var bayersk. 1843 måtte de bayerske tropper forlate landet og øyeblikkelig begynte grekerne å arbeide for en mer greskstyrt land. 1844 etter opptøyer fikk Hellas en ny forfatning og egenstedig ministerpresident ved siden av kongen. Se i *Lexikon der deutschen Geschichte*, 1977, s.v. ”Otto I., Kg.von Griechenland”

Konklusjon

Den forutgående fremstilling inneholder svar på hovedproblemstillingen, men sitter kanskje tilbake med noen spørsmål. Den dypereliggende årsaken til det tyske borgerskapets internasjonale politiske handlinger på 1820-tallet skal derfor tas opp igjen helt til slutt.

Det er allerede sagt at det å sette nasjonalstatsbygging opp mot internasjonale aktiviteter i den tyske Vormärz kan ha sin berettigelse ved det faktum at enhver nasjonalisme kjennetegnet ved en avgrensning mot andre nasjoners kultur. Ofte resulterer det i fiendskap og krav på nabostatens område. Man kan også fastslå denne form av nasjonalisme var i vekst på 1820-tallet. Men den kunne da fremdeles ta med seg opprinnelige universalistiske standpunkter fra opplysningstiden som hadde allmenn vennskap mellom folkene under forutsetning av rasjonalistiske tenkemåter som grunnlag. Som jeg har vist, hadde selv de motsatte poler innenfor filhellenismen mange av disse trekk.

Dette er en vesensforskjell til for eksempel 1848, da ved siden av nasjonale og demokratiske revolusjoner oppstod krangel i Frankfurterparlamentet om hva som tyskernes fedreland omfattet, noe som ledet til krig om forskjellige territorier. Da gjaldt det ikke lenger at din nasjons frihet også er min nasjons frihet. Forskjellen mellom nasjonalisme og kosmopolitisme innenfor borgerskapet, viser likevel at utviklingen mot nasjonalstaten i Tyskland også hadde en internasjonalistisk side.

Det er teorien av Michelin R. Ishay går utpå, at selve brudd med internasjonalismen i Tyskland kom med Johann Gottlieb Fichtes ,Reden an die deutsche Nation .²⁴² Hun henviser til en nasjonalisme som hadde visse trekk som jeg nevnte i sammenheng med E.M. Arndt:

Fichte commented in the *Reden an die Deutsche Nation*, Germans had kept an authentic and unmixed cultural identity and a language that could be traced back to the Teutons. Despite a political agenda that differed from the two previous thinkers, Fichte announced with de Maistre and Bruke, the regression of internationalist ideals, the capitulation of the universalization of human rights in the global and domestic sphere, and therefore the advance of nationalist values.²⁴³

²⁴² Ishay, Michelin R., *Internationalism and Its Betrayal*, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995), 100-101.

²⁴³ *Ibid.*, 110.

I motsetning er det riktig å si at dette ikke var siste ord: Internasjonalismen forsvant ikke over natten.²⁴⁴ Filhellenismen på 1820-tallet hadde indre motsetninger, men tysknasjonalister liknet ikke i noen tilfeller senere tyske sjåvinister. I filhellenismen på 1820-tallet kom fremdeles internasjonalistiske holdninger og handlinger til uttrykk. Omformingen av det tyske borgerskapets ideologi, eller bedre ideologier, er tydelig, men ingenting tyder på at tyske liberale ikke delte troen på at enhver nasjon hadde sin eksistensrett. At dette også var nyttig for målsetningene til det tyske borgerskapet, er uten tvil riktig. For det tyske borgerskapet gjaldt det å skaffe seg en enhetlig nasjon. Men man må gå mye lengre frem i historien, til 1848 før man kan konstatere at de tyske liberale brøt med enhver form for internasjonalisme.²⁴⁵

En del av årsakene er nevnt i denne fremstillingen. Men det er viktig å fremheve det tyske borgerskapets svakheter på 1820-tallet og hvorfor dette ble viktig i konteksten med filhellenismen og senere internasjonalistiske aktiviteter. Sjelden var borgerskapets utsagn så tydelig som i filhellenismen, der borgerskapet ikke bare var engasjert med å utforme politisk kamp og innflytelse innenfor det tyske samfunnet, men også viste de en kompromissløs holdning og kampberedskap i solidariteten med grekerne som er sammenlignbar med innsatsen under frigjøringskrigen mot Napoleons hær. På den andre side var filhellenismen også åpen for mange ideologiske ståsteder, som nevnt ovenfor.

Sammenhengen mellom nasjonalistisk og internasjonalistisk tankegods er ikke forklarlig bare gjennom den enkle påstand at de en gang gikk sammen.²⁴⁶ Det må også være en essensiell sammenheng mellom disse handlinger og ideer: Det tyske borgerskapet måtte ha en eller annen grunn til denne sammensmelting av to poler, eller i det minste en slags akseptans for den. Vanskeligheten er ikke til syvende og sist at dagens mange ideologiske forestillinger og kategoriseringer som kan gjøre det ekstra vanskelig å finne tilbake til ideer som sammenføyde det ”uforenelige”. De som forklarer nasjonalisme i dag er nemlig ofte inn på det faktum at nasjonalisme kan la seg forene med mange forskjellige og også motstridende utsagn. De som forklarer internasjonalismens oppkomst og fall har derimot ofte en snevrere sikt på nasjonalisme.²⁴⁷

I Det Tyske Forbundet på 1820-tallet var veien til nasjonalstaten særlig blokkert av adelen og monarker som trodde fremdeles på deres gudgitte posisjon som herskere over resten av samfunnet. Det var en stor oppgave å rydde hindrene til side til fordel for konstitusjonelle

²⁴⁴ Brendel, *Zukunft Europa?*, hele boken har den liberale internasjonalisme i Vormärztiden til tema. At den eksisterte er det nok til å henvise til denne boken.

²⁴⁵ Brendel, *Zukunft Europa?*, 424-425.

²⁴⁶ Winkler, *Der lange Weg nach Westen*, 76.

²⁴⁷ To eksponenter av de to retninger er Øystein Østerud som nasjonalismeforsker og Michelin R. Ishay for undersøkelser av internasjonalisme.

monarkier og folkestyrte demokratier. Derfor er det ikke forunderlig at mange innenfor borgerskapet hadde ideer om konstitusjonelle monarkier som en art kompromiss og ikke-voldelig vei frem til en form for representasjon. De var mye mer samfunnsreformatorer enn revolusjonære. Utover det er det hos de forskjellige aktører i det tyske borgerskapet mye tale om å gjøre Tyskland enhetlige og skape de enhetlige systemer som forutsettes for en fungerende kapitalistiske ordning. Dette var like mye Ernst Moritz Arndts idé som det var nasjonaløkonomen Lists ide. Men de diskuterte ulike veier til et fungerende politisk og økonomisk system, og begrunnelser og utfall kunne da bli nokså forskjellige.

Denne ideen om nasjonal og personlig frihet næres hele veien i en offentlig debatt og denne debatten fremgikk også på 1820-tallet. At debatten foregikk også i det daglige liv. For det første var det viktig for borgerskapet å ha praktiske eksempler å henvise til og bekrefter at misère i Tyskland hadde sin årsak i det mangelfulle politiske fremskritt. Avisene i Tyskland på 1820-tallet hadde mye å gjøre med dette. Hellas var noe som kunne virke eksemplarisk og tiltale utover det til mange mennesker med forskjellige bakgrunn, men oftest på de som kom fra borgerskapet. I forhold til andre nasjonenes borgerskap var det tyske borgerskap, eller som mange nasjonalismeforskere uttrykker det middelklassen, mindre sterk når det gjaldt politisk og økonomisk makt.²⁴⁸ Sterkest stod dynastier som bestemte over sitt eget område og hva de mente var best sin framtid. Systemet som fra Wienerkongressen og tiltak som Karlsbader Beschlüsse la grunnlag for den konkrete håndtering av maktutøvelse.

Etter Herders teorier skulle enhver nasjon på nesten en naturlig måte kunne kreve sin eksistens. Det dannete borgerskapet tok denne ideen opp i sin politiske argumentasjon. De fleste hadde vel en forståelse at det å være tysk hadde funnet sitt uttrykk gjennom en kultur snarere enn gjennom en statsforfatning. Denne og mange andre ideer ble spredt gjennom offentligheten. Nasjonale propaganda kombinert med kravene for frihet, annet liberalt tankegods ble spredt i flertallet av aviser, og en stor del pamfletter hadde som mål å få det til at borgerskapet og større deler av befolkningen skulle påvirkes og vinnes for denne ideen om nasjonen. Filhellenismen var også en del av denne propaganda. Som man kan lese i fremstillingen var denne hjelpen for grekerne også en metode for å hjelpe seg selv. Selvhjelpen var å formidle liberale og nasjonale ideer. Det var ingen hemmelighet, og selv styresmaktene var snart oppmerksomme på denne typen propaganda.

²⁴⁸ Middelklassen var de fleste av borgerskapet i Tyskland. Fordi overklassen i første halvparten av 1800-tallet var adelen med få unntak. Eric Hobsbawm og Ernest Gellner bruker middelklassen som begrep som inkludere betegnelse for borgerskapet i tyske historiker. Ser i Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780*, og Gellner, *Nations and Nationalism*.

Frigjøringskrigen til grekerne var den anledningen mange hadde håpet for. Kan man si at denne greske kamp var det siste håpet for tyske liberale? Jeg tror at det finnes gode grunner for å si nei, fordi i løpet av 1820-tallet viste det seg ved flere anledninger at også der kunne det organiseres noe slikt. Men hva denne historien gjorde så påfallende, var at den foregikk i mange år og intensiteten var så sterk. Den formen som borgerskapet hadde skapt med sine foreninger for grekernes sak, ble den sterkeste type organisasjon i denne tiden. Var det en slags surrogat for politikk som borgerskapet og andre samfunnslag ellers ikke kunne gjennomføre? Neppe, fordi det var mange anledninger å vise seg frem, og det ble like intenst diskutert i offentligheten som grekernes sak. Det er for så vidt også et resultat av undersøkelsen av avisene og pamfletter fra 1820-tallet. Det gjaldt også ytre forhold, der Bolivar og den søramerikanske frigjøringskrig fikk like mye plass som kampen for å opprettholde de få tyske forfatninger som hadde en reell representasjon fra borgerskapet.

I filhellenismen var imidlertid organiseringen utelukkende i hendene på det tyske borgerskapet. Denne funksjonen hadde filhellenismen. Filhellenenes foreninger i Tyskland var faktisk det tyske borgerskapets barn. Derfor var denne organiseringen også noe som var en praktisk vei å komme seg ut av avhengigheten til den tyske adelen, slik at en selvstendig politikk kunne gjennomføres. Denne bevegelse skulle bli en så sterk folkebevegelse den skapte frykt hos Metternich. Selv i filhellenenes ”temmete” fasen 1826-1827 hadde Metternich og hans kolleger i de tyske småstater, ikke noe annet å gjøre enn å advare mot den farlige undergravningsvirksomhet som grekernes venner representerte. Deres tilknytning til liberale og nasjonale ideer hadde herskerne i de tyske område forstått.

At en entusiastisk folkebevegelse var så lett å mobilisere, ble en erfaring som gjorde mange av liberale politisk sterkere. Deres navn skulle dykke opp senere igjen når det gjaldt å kreve frihet og enhet i Tyskland og å vise solidaritet med andre nasjoners frihetskamp: Det gjaldt Welcker, Rotteck på Hambacher Fest, Uhland og mange andre i foreninger som støttet de polske frigjøringskjempere i 1830-årene. Det fortsatte med organisasjoner som *Junges Deutschland*²⁴⁹ de såkalte *Adressenbewegung* som støttet sveitsernes kamp for republikken.²⁵⁰

Den politiske filhellenismen ble bare en erfaring i en rekke av mange hendelser fremover. Men det var altså første gang at det tyske borgerskapet skapte sine uavhengige politiske organisasjoner, og det med hjelp av filhellenismen. Etter starten av grekerens frihetskrig i 1821, og Krugs opprop for Hellas gjenfødelse, oppstod en medfølelse og begeistring for grekernes sak.

²⁴⁹ ”Junges Deutschland” var en del av organisasjonen ”Junges Europa”. Dens initiator var Mazzini den italienske nasjonalhelt. Begge organisasjoner hadde som mål å skaffe republikker i Europa; ser i *Lexikon der deutschen Geschichte*, 1977, s.v. Junges Deutschland(I), Junges Deutschland (II).

²⁵⁰ Brendel, *Zukunft Europa?*, 377-415.

Fire måneder senere ble den begeistringen støpet i faste former, de filhellenistiske foreninger, og øyeblikkelig ble de en fare. Før hadde mange sett på filhellener som et kortvarig fenomen. Men ideene om nasjon, liberale frihetstanker, kritikken mot systemets legitimitet ble skremmende for Metternich og adelen i Det Tyske Forbundet. Utover landets grenser hadde det tyske borgerskapet ristet systemet i grunnpilarene, og denne ristingen skulle vare. Denne internasjonalsismen ble en trussel mot hele adelen. Samtidig var en organisering noe som truet den indre orden, og ikke bare i Wien og Berlin. En hver folkebevegelse var en gjæring, noe vanskelig og ukontrollerbart, som i seg selv var en fare.²⁵¹ Mot sine intensjoner i begynnelsen av filhellenismen hadde borgerskapet bidratt til konfrontasjonen.

Filhellenismen viste med sine ideologiske angrep at grunnpilarene til den Hellige Alliansen ikke bare var uforenelige med nasjonale og andre frihetsbevegelser, men at deres prinsipper motsa medmenneskelighet til fordel fraoverklassen. Først som appell men etter hvert mer og mer som anklage mot Metternichsystemet kunne denne bevegelsen bidra til et langsiktig mål for hele borgerskapet.

Ingen av de prinsippene som kongressene hadde satt opp som urokkelige ble det for alltid.²⁵² Verken statene i Europa eller de oppadstrebbende samfunnsklasser i Tyskland kunne bøye og leve på langt sikt med resultatene som stormaktene var blitt enige om i Wien, Troppau, Aachen og Verona. Hele Metternichsystemet ble en fiende for borgerskapet. Enten de fra begynnelsen hadde som målet å konfrontere seg med statsmakten og adelen eller ikke, ble filhellenerne en fiende av systemet. Grekernes skjebne hadde berørt mange så dypt at man ikke lenger ville føye seg under kravene til den Hellige Alliansen. Det hadde som konsekvens at troen på kongenes og keiserens legitimitet var knekket. Da den viktige offentligheten ble sensurert, begynte prosessen av løsriving fra liberale fra deres landsherre.

I en lang periode trodde mange liberale at appellen til fyrstenes fornuft ville føre til en forbedring. I engasjement for grekerne fikk folket og borgerskapet erfare at denne troen var håpløs. Ut fra deres erfaringer og en mer bevisst egeninteresse var de mindre og mindre beredt til å ha slike forhåpninger. Man var på søk etter et bredere grunnlag og fant det i 1821 ved de som kjempet for nasjonale og liberale mål i Italia, Spania og Hellas. Solidariteten mellom nasjonalister og liberale vokste i Europa. Dette var noe konkret som filhellenene gjennomførte. Ideene om å skaffe seg en egen nasjon stod ikke i veien for et pragmatisk samarbeid med dem som stod for liknende ideer og handlinger.

²⁵¹ Metternichs og Gentz' betegnelse for liberalt tankegods og opprør.

²⁵² Wienerkongressen eller de fra Aachen, Troppau, Laibach, Verona 1815- 1822.

Årsaken til oppkomsten og organisering av filhellenismen er å søke i følgende. I Det Tyske Forbundet var borgerskapet langt fra å være sterkt nok og på 1820-tallet det hadde manglende vilje på 1820-tallet å sette i gang en revolusjon i Det Tyske Forbundet. I en del tyske områder manglet et borgerskap i det hele tatt, i Østerrike var borgerskapet en marginal gruppe. Ellers var det altfor avhengig i forhold til adelen og derfor manglet det i begynnelsen organisasjon og et felles nasjonalt program. Derfor var organiseringen av filhellenerne så enormt viktig for dem, selv om de bare greide å skaffe seg en løs nasjonal organisasjon.

Borgerskapets krav for større frihet, deltakelse i politiske avgjørelser, som den såkalte kammerstriden, og krav om forbedring for handel og industri som Friedrich List prøvde seg på, var målrettet men manglet politisk organisert styrke. Det gjenspeilte seg igjen i de sentrale begreper som finnes i filhellenismen som en del av borgerskapets ideologi. Denne ideologien innholdt koder som ble godkjent av de fleste innenfor borgerskapet: Begreper som nasjon, sivilisasjon, og forståelsen av frihet som personlige rettigheter og representasjon av folket i parlamentet. Men også mye mer ble en del av denne koden. Å støtte Grekernes sak det å være en venn av grekerne var en selvfølge for de fleste i det tyske borgerskapet, og det finner man igjen i datidens aviser. Når det gjaldt å uttrykke misnøye eller fast politisk holdning, hadde dette samfunnslaget funnet noe som gjorde dem til en enhet. Som følge av denne oppslutning om grekernes kamp kom også den tyske dannede holdning til hva en nasjon var og særlig den tyske nasjon var.

Begreper som sivilisasjon, kulturnasjon og språk var viktige i debatten på 1820-tallet. Sivilisasjonsbegrepet hadde noe avgjørende overordnet ved seg også for filhellenerne og deres ideologi.

De hovedargumenter som filhellenerne brukte i den ideologiske feiden med Metternich og sine hjelpere, har jeg nevnt. For de skrivende borgerne stod sivilisasjon i sammenheng med kristendom og menneskerett, kosmopolitisme, forfatningsmessige statsdannelser, nasjonenes eksistensrett og også fri handel. Om argumentene var uttrykk for nasjonalistiske eller internasjonale holdninger, hadde for dem ikke noe avgjørende å si. At ideene var komplementære var like viktig som den pragmatiske utøvelse av disse tanker. Sivilisasjon mot tyranni, frihet mot undertrykking, folkesuverenitet foran herskernes legitimitet kan man lese om i de daværende aviser og pamfletter.²⁵³ Her kunne ideene smelte sammen som en type kompromiss som forente alle liberale retninger. Det er forklaringen på hvorfor disse to

²⁵³ Brendel, *Zukunft Europa?*, 192-193.

forestillinger denne gangen gikk sammen uten at noen tysknasjonalt innstilte personer protesterte.

Det tyske borgerskapet så stort sett på Hellas som et kapittel som var avsluttet i 1828. Enten fordi det var lite sjanse for å bli en del av stormaktens forhandlinger og tiltak, eller hvis noen fikk en sjanse som Thiersch, så ble det raskt klart at her hadde man ikke lenger noen av interesse å hjelpe grekerne tilbake til de høyder som i antikken.

Filhellenene eller Hellas' venner som de ofte kalte seg selv, ble senere venner av det polske opprør i 1831, og støttet også annen nasjonal og frihetlig kamp. Det er en kontinuitet, personlig og idémessig fra disse internasjonale innstilte liberale frem til 1848. De tyske liberale som deltok i filhellenismen var, om de ikke var døde før 1848, igjen å se i Frankfurter Parlamentet.

Kontinuiteten er viktig fordi ideologien til tysknasjonale den gang ikke var sjåvinistisk slik den ble i keiserriket etter 1871. Å sette likhetstegn mellom begynnelsen av det tyske borgerskapets kamp på 1820-tallet og senere nasjonalstatsdannelser, er upresist og tar ikke nok hensyn til deres internasjonalistiske innsats som for eksempel filhellenismen viste. Om denne form for nasjonal og internasjonal politisk idé hadde en fremtid, er verd å diskutere. Men med sitt kontrafaktiske innhold er dette et spørsmål som ligger utenfor oppgavens ramme. Den politiske filhellenisme var i hvert fall noe annet en blind nasjonalisme eller begynnelsen på et tragisk historisk forløp, nemlig en internasjonalistisk handling som inkluderte flere nasjonalismer fra forskjellige land. Resultatet ble et gjenfødt Hellas, grekernes seier var blitt til med filhellenernes støtte.

Internasjonalisme og nasjonalisme gikk der og da sammen fordi en gjensidig støtte tilde frihetlige og nasjonale bevegelser i Europa hadde en felles fiende som var enklere å bekjempe med en felles ideologi. Filhellenismen er et eksempel på at dette var mulig.

Litteraturliste

- Arndt, Ernst Moritz. *Christliches und Türkisches*. Stuttgart: Gebrüder Franck b., 1828,
- Arndt, Ernst Moritz. *Constantinopel in den Händen eines europäischen Volks*. Uten Utgavested: 1807 3-4. Sitert i Quack-Eustathiades. *Der deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes*, 25.
- Blumenauer, Elke. *Journalismus zwischen Pressefreiheit und Zensur: Die Augsburger >> Allgemeine Zeitung<< im Karlsbader System(1818-1848)*. Köln: Böhlau Verlag, 2000.
- Brendel, Thomas, *Zukunft Europa? : Das Europabild und die Idee der internationalen Solidarität bei den deutschen Liberalen im Vormärz (1815-1848)*. Bochum: Dieter Winkler Verlag, 2005.
- Büngel, Werner. *Der Philhellenismus in Deutschland 1821 bis 1829*. Dr.fil.- avhandling, Universität zu Marburg, 1917.
- Clair, William St. *That Greece Might Still Be Free: The Philhellenes in the War of Independence*. London: Oxford University Press, 1972.
- de Pradt, von Herrn. *Griechenland in seinen Verhältnissen zu Europa: ehemdem Erzbischof von Mecktin. Frei nach dem Französischen mit Anmerkungen und Zusätzen von Dr. Friedrich Ludwig Lindner*. Stuttgart: Keßler'schen Buchhandlung, 1822.
- Geiss, Emanuell. *Der lange Weg in die Katastrophe: Die Vorgeschichte des Ersten Weltkrieges 1815-1914*, München: Piper, 1991.
- Gerber, Carl. *Griechenland und dessen derzeitiger Kampf in seinem Ausgang und seinen Folgen betrachtet*. Schmalkalden: Th. G. Fr. Varnhagen, 1821.
- Gervinius, Georg Gottfried. *G.G. Gervinius Leben: von ihm selbst*, Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1898.
- Grab, Walter og Friesel, Uwe. *Noch ist Deutschland nicht verloren: Eine historisch-politische Analyse unterdrückter Lyrikk von der Französischen Revolution bis zur Reichsgründung*. München: Carl Hansen, 1970.
- Harring, Harro P.. *Tragikomischen Abenteuer eines Philhellenen*. Utgiver Heinrich Conrad, ny opplagt. Stuttgart: Verlag Robert Lutz, 1926.
- Hauser, Christopher. *Anfänge bürgerlicher Organisation, Philhellenismus und Frühliberalismus in Südwestdeutschland*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990.

- Häusser, Ludwig. *Friedrich List's gesammelte Schriften*. Stuttgart und Tübingen: F. M. Cotta'scher Verlag, 1850.
- Hirzel, Melchior Conrad. *Der heiligen Propheten Aufruf für die Befreyung Griechenlands aus dem Wort Gottes enthoben, von Conrad Melchior Hirzel: Zweite durch den Koran bestätigte Auflage*. Zürich: Geßnerischen Buchhandlung, 1822.
- Jelavich, Barbara. *Russia's Balkan Entanglement, 1806-1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Kirchner, Hans-Martin. *Joseph Anton v. Pilates, Chefredaktör des "Österreichischen Beobachters" und Korrespondent der Augsburger "Allgemeinen Zeitung" und die Berichterstattung über den griechischen Aufstand in der Augsburger "Allgemeinen Zeitung" von 1821 bis 1827*. I Konstatinou, Evangelos: *Philhellenische Studien, Europäischer Philhellenismus: Die europäische philhellenische Presse in der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts*. Band 3. Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1994.
- Klein, Natalie. *L'Humanité, Le Christianisme, et la liberté: Die internationale philhellenische Vereinsbewegung der 1820er Jahre*. Mainz: Philipp von Zabern Verlag, 2000.
- Krug, Wilhelm Traugott. *Griechenlands Wiedergeburt*. 25 Seiten, Leipzig: Brockhaus, 1821.
- Krug, Wilhelm Traugott. *Politische und juridische Schriften von D. Wilhelm Traugott Krug: Griechenlands Wiedergeburt*. Braunschweig: Verlag von Friedrich Vierweg, 1834.
- Krug, Wilhelm Traugott. *Meine Lebensreise: In sechs Stationen zur Belehrung der Jugend und zur Unterhaltung des Alters beschrieben von Urceus*. Leipzig: In der Baumgärtner'schen Buchhandlung, 1825.
- Löschburg, Winfried. *"Den ganzen Tag mordfaul". Krugs Aufrufe zur Unterstützung des griechischen Befreiungskampfes und die Erlebnisse und Schicksale des "Demagogen" und Philhellenen Franz Lieber*, i Konstatinou, Evangelos: *Philhellenische Studien, Band3, Europäischer Philhellenismus: Die europäische philhellenische Presse bis zur 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1994, 125-138.
- Marchand, Suzanne L., *Down from Olympus: Archeology and Philhellenism in Germany, 1750- 1970*. Princeton New Jersey: Princeton University Press, 1996.
- Mitteilungsblatt des Stadtarchivs Oestrich - Winkel, *Der Ausscheller, Die Lehnes: Dichter – Politiker – Wissenschaftler von Walter Hell*, 2-4. http://www.oestrich-winkel.de/data/articles/pdf/253_477.pdf (Oppsøkt 29.02.2008).

- Nagel, D. Fr. G. Nagel. *Werden die türkischen Schlachtbänke noch länger von griechischem Blute rauchen? Oder soll der Erbfeind des Kreuzes die Christen noch länger höhnen? Ein Wort zu seiner Zeit.* Braunschweig: Druck und Papier aus dem Fürstl. Waisenhaus, 1821.
- Paris, J.J.. *Betrachtungen über die jetzige Crise des ottomanischen Reichs, ihre wirkenden Ursachen und wahrscheinlichen Folgen.* Leipzig: in Ernst Kleins literarischem, geographischem Kunst- und Commissions- Compotoir., 1822.
- Quack- Eusthathiades, Regine. *Der deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes 1821 – 1827.* München: R. Oldenbourg Verlag, 1984.
- Siemann, Wolfram, *Vom Staatenbund zum Nationalstaat: Deutschland 1806 – 1871.* München: Verlag C.H. Beck, 1995.
- Thiersch, Heinrich W. I.. *Friedrich Thiersch's Leben.* Leipzig und Heidelberg: E.F. Winter'sche Verlagsbuchhandlung, 1866.
- Tischler, Andreas. *Die philhellenische Bewegung der 1820' er Jahre in den preußischen Westprovinzen.* Forchheim 1981, fotnote 4 på s.82.
- Tischler, Andreas. *Die philhellenische Bewegung der 1820er Jahre in den preußischen Westprovinzen.* Dr.fil – avhandling, Universität zu Köln, 1981.
Allgemeine Zeitung. 19.6. 1821, citiert i Tischler, Andreas. *Die philhellenische Bewegung der 1820' er Jahre in den preußischen Westprovinzen*, 69.
- Vlachodimitris, Thodoris. *Philhellenische Stimmen aus Hamburg während des griechischen Befreiungskampfes von 1821.* I Philhellenische Studien Band 7. *Die Rezeption Der Antike Und Der Europäische Philhellenismus.* Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1998.
- Tzschirner, Heinrich Gottlieb. *Die Sache der Griechen die Sache Europa's.* Leipzig 1821.
- Winkler, Heinrich August. *Der lange Weg nach Westen, Deutsche Geschichte 1806-1933.* Bonn: bpb: Bundeszentrale für politische Bildung, 2002.
- Friedrich Carl Wittich und Ernst Salzer. *Briefe von und an Friedrich von Gentz.* München und Berlin: von R. Oldenbourg, 1913.

Teori

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1992.
- Dahl, Ottar. *Historie og teori, Artikler 1975 – 2001*. Oslo: Unipub forlag og forfatter, 2004.
- Elias, Norbert og Habermas, Jürgen. *Nasjonalisme og nasjonal identitet*. Norsk utgave, Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1994.
- Gellner, Ernest. *Nation and Nationalism*. utgave 2003, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2003.
- Giessen, Bernhard. *Die Intellektuellen und die Nation: eine deutsche Achsenzeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1993.
- Hobsbawm, Eric. *Nation and Nationalism since 1780, Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Ishay, Michelin R.. *Internationalism and it's Betrayal*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995.
- Kocka, Jürgen. *Bürgertum im 19. Jahrhundert: Deutschland im Vergleich: eine Auswahl*. bind 1, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1995.
- Smith, Anthony D. *National Identity*. Reno: University of Nevada Press, 1991.
- Sørensen, Øystein. *Jakten på det norske: Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 180-tallet*. 1.utgave 1998, 3.opplag, Oslo: Gyldendal, 2001.
- Østerud, Øyvind. *Hva er nasjonalisme?* 2. opplag, Oslo: Universitetsforlaget, 1994.

Aviser:

- *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung*. 24. Årgang, bind 4, Jenaische Allgemeine Literatur – Zeitung, No. 233, December 1828.

[http://zs.thulb.uni-](http://zs.thulb.uni-jena.de/servlets/MCRFileNodeServlet/jpotal_derivate_00041442/JALZ_1828_Bd_4.pdf)

[jena.de/servlets/MCRFileNodeServlet/jpotal_derivate_00041442/JALZ_1828_Bd_4.pdf](http://zs.thulb.uni-jena.de/servlets/MCRFileNodeServlet/jpotal_derivate_00041442/JALZ_1828_Bd_4.pdf)

(oppsøkt 06.03.2008).

- *Allgemeine Litteratur – Zeitung, cotta'sche*. Årgang 1820-1827.
- *Beilage zur Allgemeinen Zeitung Nro. 90*. 2. Juni 1821, 357.
- *Allgemeine Politische Annalen*. Zehnter Band, Stuttgart und Tübingen: In der J.G. Cotta'schen Buchhandlung, 1823.
- *Allgemeine Zeitung, Augsburg*, Årgang 1821-1828.

- *Freiburger Zeitung*. 1784 – 1943, *Freiburger Zeitung digital*. Årgang 1821 – 1828.
<http://az.ub.uni-freiburg.de/show/fz.cgi?pKuerzel=FZ> (06.03.2008 og mange ganger før).
- *Mainzer Zeitung*. Årgang 1821-1822.
- *Neckar-Zeitung*. Årgang 1821- 1822.
- *Neue Mainzer Zeitung*. Årgang 1822- 1827.
- *Österreichische=Kaiserliche Wiener Zeitung*. Årgang 1821-1829, Österreichische Nationalbibliothek, Wien, ANNO, AustriaN Newspaper Online (1716 – 1936).
<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wrz> (oppsøkt 06.03.2008 og mange før).

Oppslagsverk:

- *Allgemeine Deutsche Biographie*. s.v. "Cotta", Johann Friedrich, Freiherr von Cottendorf",
[http://mdz.bib-bvb.de/digbib/lexika/adb/images/adb004/@ebt-link?target=idmatch\(entityref,adb0040529\)](http://mdz.bib-bvb.de/digbib/lexika/adb/images/adb004/@ebt-link?target=idmatch(entityref,adb0040529)) (oppsøkt 23.11.2007).
- *Aschehoug og Gyldendals, Store Norske Leksikon*. bind 8, 4.utgave, Oslo: kunnskapsforlaget, 2005.
- *Catalogue de L'Histoire de la Révolution Française: Erits de la Pérode Révolutionnaire*. bind IV. Paris: Bibliothèque National, 1955, s.v. Pradt.
- Charles, Arnold- Baker Obe. *The Companion to British History*. Turnbridge Wells, England: Longcross Ltd. 1996.
- *Elektronische Allgemeine Deutsche Biographie*. (oppsøkt 09.01.2008).
- *Encyclopædia Britannica 2003 Deluxe Edition CD-rom*. Published by Britannica, 2003.
- *Gyldendals Store Konversasjonsleksikon*. bind 4, Oslo: Gyldendal, 1965.
- Kinder, Hermann / Hilgemann, Werner. *dtv-Atlas zur Weltgeschichte, Karten und chronologischer Abriss*. Band 2, opptrykk av 1966-utgaven, München: dtv-verlag, 1980.
- *Lexikon der deutschen Geschichte: Personen, Ereignisse, Institutionen von der Zeitwende bis Zum Ausgang d. 2. Weltkrieges/Unter mitarbeit von Historikeren und Archivaren*. utgiver Gerhard Taddey. Stuttgart:Kröner, 1977.
- *Spiegel-online.-kultur Projekt Gutenberg-De, 194 – 2007 abc.de Internet-Dienste*, s.v. Arndt, Ernst Moritz, *Des Deutschen Vaterland*,
http://gutenberg.spiegel.de/?id=5&xid=76&kapitel=102&Hash=63b54f14e1vaterln2#gb_found (oppsøkt 28.02.2008)